

**VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
AVRUPA BİRLİĞİ GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ**

Yunus Emre YAYLA

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Uşak

Ocak, 2018

**VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
AVRUPA BİRLİĞİ GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ**

Yunus Emre YAYLA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maliye Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak, 2018

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ

Yunus Emre YAYLA

Maliye Ana Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2018

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ülkelerin gerçekleştirmek istedikleri amaçlardır. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları birbirleri ile karıştırılmakta veya aynı anlamda kullanıldıkları görülmektedir. Ancak, ekonomik büyüme milli gelir artışını ifade ederken; ekonomik kalkınma milli gelir artışının yanında sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi ifade eder. Ekonomik kalkınmayı büyük anlamda gerçekleştirmiş olan gelişmiş ülkeler ekonomik büyüme ile ilgilenirken, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınmaya daha çok önem vermektedirler. Ekonomik kalkınma sürecinde gelişmekte olan ülkeler çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların başında şüphesiz ekonomik kalkınmanın finansmanı konusu gelmektedir.

Ekonomik kalkınmanın finansmanı yurtiçi kaynaklar ve yurtdışı kaynaklar olmak üzere çeşitli şekillerde sağlanabilmektedir. Yurtiçi kaynaklar içinde ekonomik kalkınmanın en büyük finansman kaynağını şüphesiz vergiler oluşturmaktadır. Bir maliye politikası aracı olarak vergilerin birincil amacı, kamu harcamalarının finansmanını sağlamaktır. Mali amacı olan gelir sağlamanın yanında, değişen ve gelişen dünya şartları karşısında vergilere çeşitli amaçlar yüklenmiştir. Sosyal ve ekonomik olarak ifade edebileceğimiz bu amaçlar içinde, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ülkeler için büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada panel veri analizi kullanılarak 2003-2015 döneminde 11 Avrupa Birliği ülkesinde (geçiş ekonomileri) ve Türkiye’de dolaylı, dolaysız vergiler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma göstergesi olarak alınan kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, bağımlı değişken kişi başına düşen gelir ile bağımsız değişken dolaysız vergiler ve

kontrol değişkeni doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Dięer bağımsız değişken olan dolaylı vergiler ile kiři başına dūřen gelir arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergiler, Ekonomik Kalkınma, Avrupa Birliği, Geçiş Ekonomileri, Panel Veri Analizi

MASTER THESIS ABSTRACT

IMPACT OF TAXES ON ECONOMIC DEVELOPMENT: THE EXAMPLE OF EUROPEAN UNION TRANSITION ECONOMIES

Yunus Emre YAYLA

Department of Finance

Usak University Institute of Social Sciences, January 2018

Advisor: Assist. Prof. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ

Economic growth and economic development are the aims that countries want to achieve. The concepts of economic growth and economic development are confused with each other or they are used can be seen same sense. However, while economic growth refers to the increase in national income, economic development refers to social, cultural and economic progress as well as increased national income. Developed countries, which have performed economic development in a big sense, are taking care of with economic growth while developing countries are paying more importance to economic development. In the process of economic development, developing countries are facing a variety of challenges. The financing of economic development is certainly the main one of these problems.

Financing of economic development can be provided in various forms of domestic resources and foreign resources. Within domestic resources the greatest source of financing economic development is undoubtedly the taxation. The primary purpose of taxes as a means of a finance policy, is to provide funding for public spending. In addition to their financial purpose of funding, against the changing and developing world conditions, various kinds of purposes have been loaded to taxes. Within these aims, which we can express socially and economically, economic growth and economic development are of great importance for countries.

In this study, using panel data analysis, the period of 2003-2015 in 11 European Union countries (transition economies) and in Turkey direct and indirect taxes, the impact of foreign direct investment on Per capita income used as an indicator of economic development are examined. As a result of the study, a positive relationship was detected between the per capita income of the dependent variable

and the independent variable direct taxes and control variable foreign direct investment. Negative correlation was determined between indirect taxes and per capita income, which are other independent variables.

Key Words: Taxation, Economic Development, European Union, Transition Economies, Panel Data Analysis

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Maliye Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 154012010 No'lu öğrencisi Yunus Emre YAYLA'nın "Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği" adlı tezi 30/01/2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	
Üye	: Doç. Dr. Yılmaz BAYAR	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Mustafa TAYTAK	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Naib ALAKBAROV	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Ahmet TEKİN	

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasındaki bütün aşamalarda, tüm bilgi birikimini ve değerli zamanını benden esirgemeyen, çalışmalarında yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ'a en derin şükranlarımı sunarım.

Tezin hazırlanma sürecinde bana yol gösteren değerli hocam Doç.Dr. Yılmaz BAYAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Beni bugünlere getiren, üzerimde çok büyük emekleri olan ve lisansüstü eğitime beni teşvik eden sevgili aileme en derin şükranlarımı sunarım. Bu süreçte beni destekleyen arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Yunus Emre YAYLA

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yunus Emre YAYLA
Doğum Yeri ve Tarihi : Karamürsel/KOCAELİ – 18.04.1989
Lisans Öğrenimi : Uludağ Üniversitesi Maliye Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Uşak Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı
Yabancı Diller : İngilizce

İletişim Bilgileri

Mail Adresi : yunusyay_89@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
JÜRİ-ENSTİTÜ ONAYI.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
ÖZGEÇMİŞ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xvii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xix
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

VERGİ VE EKONOMİK KALKINMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.VERGİ.....3

1.1.1. Verginin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Vergilemenin Varlığını Haklı

Kılmaya Çalışan Teoriler3

1.1.1.1. Verginin Tanımı.....3

1.1.1.2. Verginin Tarihsel Gelişimi.....4

1.1.1.2.1. Osmanlı Devleti’nde Vergilerin Tarihsel Gelişimi...5

1.1.1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Vergilerin Tarihsel Gelişimi.....6

1.1.1.3. Vergilemenin Varlığını Haklı Kılmaya Çalışan Teoriler.....7

1.1.1.3.1. İstifade Teorisi.....7

1.1.1.3.2. İktidar Teorisi.....8

1.1.2. Verginin Amaçları.....	9
1.1.3.. Verginin Fonksiyonları.....	10
1.1.3.1. Mali Fonksiyon.....	10
1.1.3.2. Mali Olmayan Fonksiyon.....	10
1.1.3.2.1. Ekonomik Fonksiyon.....	10
1.1.3.2.2. Sosyal Fonksiyon.....	12
1.1.4. Vergileme İlkeleri ve Teorileri.....	12
1.1.4.1. Vergileme İlkeleri.....	12
1.1.4.1.1. Adam Smith'in Vergileme İlkeleri.....	13
1.1.4.1.2. Adolph Wagner'in Vergileme İlkeleri.....	13
1.1.4.1.3. Fritz Neumark'in Vergileme İlkeleri.....	14
1.1.4.1.3.1. Mali ve Bütçeye Ait Vergileme İlkeleri.....	14
1.1.4.1.3.2. Ahlaki ve Sosyal Politikaya İlişkin Vergileme İlkeleri.....	14
1.1.4.1.3.3. İktisadi ve Siyasi Vergileme İlkeleri.....	16
1.1.4.1.3.4. Vergi Hukuku ve Vergi Tekniğine İlişkin Vergileme İlkeleri.....	16
1.1.4.1.4. Diğer Vergileme İlkeleri.....	17
1.1.4.2. Vergileme Teorileri.....	17
1.1.4.2.1. Vergilemenin Pozitif Teorisi.....	17
1.1.4.2.2. Vergilemenin Normatif Teorisi.....	17
1.1.5. Vergi Türleri.....	18
1.1.5.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler.....	18
1.1.5.2. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler.....	19
1.1.5.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler.....	20
1.1.6. Vergi Tarifesi ve Vergi Oranları.....	21

1.1.6.1. Tek Oranlı Vergi Tarifeleri.....	22
1.1.6.2. Artan Oranlı Vergi Tarifeleri.....	22
1.1.6.3. Tersine Artan Oranlı Vergi Tarifeleri.....	23
1.1.7. Vergi Yüğü.....	23
1.1.8. Vergilemenin Sınırları ve Sorunları.....	24
1.1.8.1. Vergilemenin Sınırları.....	24
1.1.8.2. Vergilemenin Sorunları.....	26
1.2. EKONOMİK KALKINMA.....	27
1.2.1. Ekonomik Kalkınmanın Tanımı, Ekonomik Büyüme ve	
Kalkınma Modelleri ve Stratejileri.....	27
1.2.1.1. Ekonomik Kalkınmanın Tanımı.....	27
1.2.1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri.....	29
1.2.1.2.1. Klasikler, Keynes ve Harrod-Domar'ın Görüşleri	
ve Büyüme Teorileri.....	29
1.2.1.2.2. Solow Büyüme Modeli.....	30
1.2.1.2.3. Rostow'un Tarihsel Yaklaşım Modeli.....	31
1.2.1.2.3.1. Geleneksel Toplum Aşaması.....	31
1.2.1.2.3.2. Kalkışa Hazırlık Aşaması.....	32
1.2.1.2.3.3. Kalkış Aşaması.....	32
1.2.1.2.3.4. Olgunluk Aşaması.....	33
1.2.1.2.3.5. Kitle Tüketim Çağı Aşaması.....	33
1.2.1.2.4. İkili Yapı Modeli.....	33
1.2.1.3. Ekonomik Kalkınma Stratejileri.....	34
1.2.1.3.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi	34
1.2.1.3.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi	35
1.2.2. Ekonomik Kalkınmanın Ölçülmesi.....	36

1.2.2.1. GSMH ve Kişi Başına GSMH.....	37
1.2.2.2. Satın Alma Gücü Paritesi.....	37
1.2.2.3. İnsani Gelişme Endeksi.....	38
1.2.2.3.1. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları.....	40
1.2.2.3.1.1. Sağlık Endeksi.....	40
1.2.2.3.1.2. Eğitim Endeksi.....	40
1.2.2.3.1.3. Gelir Endeksi.....	41
1.2.3. Ekonomik Kalkınma ve Makro-Ekonomik Göstergeler İlişkisi....	41
1.2.3.3. Ekonomik Kalkınma ve Yatırım İlişkisi.....	42
1.2.3.1. Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	43
1.2.3.2. Ekonomik Kalkınma ve İstihdam İlişkisi.....	45
1.2.4. Sanayileşme Olgusu ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.....	46

2. BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMANIN BELİRLİYİCİLERİ VE VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.1. EKONOMİK KALKINMANIN BELİRLEYİCİLERİ.....	49
2.1.1. Ekonomik Faktörler.....	49
2.1.1.1. Ekonomik Büyüme.....	49
2.1.1.2. Yatırım ve Sermaye Birikimi.....	51
2.1.1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	53
2.1.1.4. Finansal Gelişme.....	54
2.1.1.5. Dış Ticaret.....	56
2.1.1.6. Doğal Kaynaklar.....	57
2.1.1.7. Gelir Dağılımı.....	59

2.1.1.8. Altyapı.....	60
2.1.1.9. Teknoloji.....	61
2.1.2. Siyasal ve Yönetmel Faktörler.....	62
2.1.2.1. Siyasal Faktörler.....	62
2.1.2.2. Yönetmel Faktörler.....	63
2.1.3. Hukuki ve Kurumsal Faktörler.....	63
2.1.4. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	65
2.1.4.1. Eğitim Düzeyi.....	65
2.1.4.2. Sağlık Koşulları.....	67
2.1.4.3. Ülkedeki Savaş veya Barış Ortamı.....	68
2.2. VERGİLERİN MAKRO-EKONOMİK ETKİLERİ.....	70
2.2.1. Vergilerin Tasarruf Üzerindeki Etkisi.....	71
2.2.2. Vergilerin Yatırım Üzerindeki Etkisi.....	72
2.2.3. Vergilerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	73
2.2.4. Vergilerin İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	74
2.2.5. Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	75
2.3. EKONOMİK KALKINMANIN FİNANSMANI: VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	78
2.3.1. Ekonomik Kalkınmanın Finansmanı.....	78
2.3.1.1. Yurtiçi Finansman Kaynakları.....	78
2.3.1.2. Yurtdışı Finansman Kaynakları.....	79
2.3.2. Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	79
2.3.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Ekonomik	

Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	83
2.3.2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	84
2.3.2.3. Harcama Üzerinden Alınan Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	85
2.3.2.4. Vergi Teşviklerinin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	86

3. BÖLÜM

VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ

3.1.LİTERATÜR TARAMASI.....	88
3.1.1. Teorik Literatür.....	88
3.1.2. Ampirik Literatür.....	90
3.2.VERİ.....	98
3.3.METODOLOJİ.....	99
3.3.1. Panel Birim Kök Testleri.....	100
3.3.1.1. Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001).....	100
3.3.1.2. Im, Pesaran ve Shin (2003) Birim Kök Testi.....	101
3.3.2. Panel Eşbütünleşme Testleri.....	102
3.3.2.1. Pedroni Eşbütünleşme Testi (1999, 2004)	102
3.3.2.2. Kao Eşbütünleşme Testi (1999).....	103
3.3.3. Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS, Full Modified Ordinary Least Square).....	104
3.3.4. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi.....	105
3.4. ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR.....	106
3.4.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	106

3.4.2. Panel Eşbütünleşme ve Panel FMOLS Testi Sonuçları.....	107
3.4.2.1 Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	107
3.4.2.1.1. Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	108
3.4.2.1.2. Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	109
3.4.2.2. Panel FMOLS Testi Sonuçları.....	109
3.4.3. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	111
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	119

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1.: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları.....	98
Tablo 3.2.: Değişkenler, Değişkenlerin Kısaltmaları ve Beklenen İşaretleri.....	100
Tablo 3.3.: Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	107
Tablo 3.4.: Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	108
Tablo 3.5.: Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	109
Tablo 3.6.: Panel FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları	111
Tablo 3.7.: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	112

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Laffer Eğrisi.....	25
Şekil 2: Kalkınmanın Göstergeleri.....	41

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
DLV	Dolaylı Vergi
DSZV	Dolaysız Vergi
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EKK	En Küçük Kareler
FDI	Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları)
FMOLS	Full Modified Ordinary Least Squares (Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	Human Development Index (İnsani Gelişmişlik Endeksi)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İGE	İnsani Gelişmişlik Endeksi
KBDG	Kişi Başına Düşen Gelir (GDP Per Capita)
KDV	Katma Değer Vergisi
Md.	Madde
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PVA	Panel Veri Analizi
S.	Sayfa
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi

TOPSIS	Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (Çok Kriterli Karar Verme)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Programı)

GİRİŞ

Ekonomik kalkınma ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile ilgili bir kavramdır. 2. Dünya Savaşı sonrası ülkeler açısından önem kazanan ekonomik kalkınma kavramı daha çok gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren bir süreçtir. Ülkelerin kalkınmışlık düzeyi; vatandaşların yaşam koşulları ve refah seviyelerini etkilemektedir. Bu sebeplerden dolayı, ekonomik kalkınmayı sağlayabilmek için ülkeler çeşitli kaynaklara gereksinim duyarlar. Bu kaynaklar yurtiçi ve yurtdışı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır. Yurtiçi kaynaklar içinde en önemlisi şüphesiz vergiler olmaktadır. (Yurtdışı kaynaklar içinde en önemli kaynak ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır).

Vergiler, devlet tarafından ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçları karşılamak amacıyla alınmaktadır. Bir maliye politikası aracı olan vergilerin çeşitli amaçları bulunmaktadır. Vergilerin ilk amacı kamu harcamalarının finansmanıdır. Bunun dışında vergilerin en önemli amaçlarının başında ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gelmektedir. Ülkenin şartlarına uygun bir vergi sistemi, devletin ekonomik kalkınma aşamalarını gerçekleştirirken ihtiyaç duyduğu kaynakları büyük ölçüde karşılayabilmektedir.

Çalışmanın örnekleme olan, Avrupa Birliği içinde 11 ülkeyi kapsayan geçiş ekonomileri, 1990'lı yıllardan itibaren merkezi planlamayı terk ederek piyasa ekonomisine geçmiş olan ülkelerdir. Bu ülkeler Avrupa Birliği standartlarını yakalamak için birçok reform yapmışlardır. Bu 11 ülke eski Sosyalist ülkeler olan Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Romanya, Letonya ve Litvanya'dır. Ayrıca çalışmanın örnekleme olan 11 Avrupa Birliği ülkesinin yanına ülkemiz de eklenmiştir.

Bu çalışmada vergilerin ekonomik kalkınmanın üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; verginin kavramsal çerçevesi, amacı, fonksiyonları, ilkeleri, türleri açıklanmıştır. Sonra ekonomik kalkınmanın tanımı, ekonomik kalkınma modelleri, ekonomik kalkınmanın ölçülmesi ve ekonomik kalkınmanın makro-ekonomik değişkenler ile ilişkisi açıklanmıştır. İkinci bölümde; ekonomik kalkınmanın belirleyicileri, vergilerin makro-ekonomik etkileri, ekonomik kalkınmanın finansmanı ve vergilerin ekonomik kalkınmanın üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, öncelikle literatürde vergi ile ekonomik büyüme-ekonomik kalkınma arasındaki ilişki üzerine yapılmış olan ampirik ve teorik çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra analizde kullanılan ekonometrik modeller açıklanmıştır. Panel veri analizi kullanılarak 2003-2015 döneminde 11 Avrupa Birliği ülkesi (geçiş ekonomileri) ve Türkiye’de dolaylı-dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma göstergesi olarak alınan kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analizde panel birim kök testleri (Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001), Im, Pesaran ve Shin (2003)), panel eşbütünleşme testleri (Pedroni (1999,2004) ve Kao (1999)), panel FMOLS testi, panel nedensellik testi (Dumitrescu ve Hurlin (2012)) yapılarak ampirik sonuçlara ulaşılmaya çalışılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen bulgular neticesinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1.BÖLÜM

VERGİ VE EKONOMİK KALKINMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1.VERGİ

Toplumların birarada yaşama ihtiyacı sonrası, devletler toplumların ortak ihtiyaçlarını karşılamakta, bunun içinde çeşitli kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu kaynakların büyük kısmını vergiler teşkil etmektedir.

1.1.1.Verginin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Vergilemenin Varlığını Haklı Kılmaya Çalışan Teoriler

Öncelikle verginin tanımı açıklanacak daha sonra verginin tarihsel süreç içindeki gelişimi ve vergilendirmenin varlığını haklı kılmaya çalışan teoriler açıklanacaktır.

1.1.1.1.Verginin Tanımı

Devlet, toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu finansal kaynaklar anayasal sınırlar içinde belirlenmekte olan kamu gelirleridir. Kamu gelirlerini; vergiler, harçlar, resimler, şerefîyeler, parafiskal gelirler, para ve vergi cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, borçlanma gelirleri, fonlar, para basmaktan doğan gelirler, bağışlar, ganimetler şeklinde sıralamak mümkündür (Akdoğan, 2003, s.101). Kamu gelirleri içindeki paylara bakıldığı zaman en önemli kaynak şüphesiz vergiler olmaktadır.

Verginin anayasal dayanağı ise 1982 Anayasası'nın 73. Maddesinde vergi ödevi başlığı altında düzenlenmiştir. "I- Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. II- Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır. III- Vergi, resim ve harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. IV- Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflik istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde, kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilebilir" (T.C. Anayasası, 1982, md:73).

Verginin tanımı konusunda farklı yazarlarca birçok tanımlamalar yapılmıştır. Tanımların hepsi özde aynı şeyi ifade etmekle beraber; ayırdıkları bazı küçük

noktalar vardır. Bunun nedeni; vergiye değişik zamanlarda farklı fonksiyonlar yüklenmesinden kaynaklanmaktadır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2007, s.78).

Erginay (1998, s.18); vergiyi, “Devletin kamu hizmetlerini karşılamak için, fertlerden zora dayanarak aldığı ekonomik değerdir.” şeklinde ifade etmiştir.

Akdoğan (2003, s.117)’a göre vergi “Devletin veya diğer yetkili kamu kuruluşlarının yükledikleri fiskal ve ektrafiskal görevlerini gerçekleştirmek üzere, gerçek veya tüzel kişilerden; cebren, karşılıksız olarak, egemenlik gücüne dayanarak aldığı para şeklindeki iktisadi değerlerdir.” şeklinde tanımlamıştır.

Pehlivan (2009, s.19); “Vergi, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için toplumu oluşturan gerçek veya tüzel kişilerden ödeme güçlerine göre zorunlu olarak aldığı ekonomik değerlerdir.” şeklinde tanımlamıştır.

Şenyüz, Yüce, Gerçek (2011a, s.60)’e göre, “Vergi, devlet ve vergilendirme yetkisine sahip kurumların kamu harcamalarını finanse etmek ve/veya toplumun içinde bulunduğu koşulların gerektirdiği tedbirleri almak için, ödeme gücü olanlardan, bu güçleri ile orantılı olarak aldıkları zorunlu, karşılıksız ve nihai parasal ödemelerdir.”

Genel olarak değerlendirildiğinde verginin tanımında bulunması gereken unsurlar; vergi kamu otoriteleri tarafından alınır, vergi gönüllü değil, kanuni bir zorunluluktur, vergide özel bir karşılık bulunmamaktadır ve vergi parasal bir yükümlülüktür şeklinde özetlenebilir (Çelikkaya, 2013, s.4).

Tüm tanımlardan yola çıkarak vergiyi, toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayan devletin, bu ihtiyaçların finansmanı için bireylerden aldığı değerlerdir, şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.1.1.2. Verginin Tarihsel Gelişimi

Verginin tarihi Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarına kadar gitmektedir. İlkçağın başlangıcı sayılan milattan önce 3500’lerde Sümer tabletlerinde vergiye ilişkin kayıtlara rastlanmaktadır (Çelikkaya, 2013, s.5). Alınan bu vergiler daha çok aynı nitelikte olup savaş zamanları alınmaktaydı.

İlkçağda Mısır ve Babil'de Firavun veya Kral devlet giderlerini kendi mülklerinden karşılamaktaydı. Savaş, piramit yapımı gibi olaylar sırasında vergi alınmaya başlandı. Eski Yunan ve Roma'da benzer şekilde vergiler alınıyordu. Eski Yunan'da dolaylı vergiler alınmaktaydı ve iltizam usulü kullanılıyordu. Ortaçağın ilk yarısında aynı vergiler alınmaya devam edildi, ikinci yarısında ise giderlerin artması sonucu parasal vergiler alınmaya başlandı. Üçüncü yarıda ise modern vergileme sistemi ortaya çıkmıştır. 1215 Magna Carta ile vergi almak için ödeyenin rızasını alma şartı Ortaçağın son döneminde etkili olmuştur. Yeniçağda kralın zenginliği tebaanın zenginliğine ve refahına bağlı olduğu düşüncesi ile Merkantalizm akımı etkili olmuştur. Fransa'da 1807'de kadastro vergisi, 1790'da arazi vergisi, 1791'de şahıs-kapı-pencere vergisi, 1851'de kazanç vergisi gelir vergisine dönüşmüş, 1893'te servet vergisi ortaya çıkmıştır (Kayan, 2000, s. 81-83). İlkçağda olağanüstü gelir özelliğini taşıyan vergiler, ortaçağ ve yeniçağ ile olağan gelir halini almıştır.

Türkiye'de vergi sisteminin gelişimine geçmeden önce Osmanlı Devleti'ndeki vergilerin tarihi gelişimi açıklanacak daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ndeki vergilerin tarihi gelişimine değinilecektir.

1.1.1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Vergilerin Tarihsel Gelişimi

İlk kuruluş yıllarında Osmanlı Devleti vergilerini anavatandan getirmiş, kısmen fethettiği yerlerdeki örf ve adetlere uygun olarak almış, fakat yavaş yavaş diğer bütün kanunlarında olduğu gibi vergilerde şer'i esaslara göre şekillenmiştir (Öz, 2004).

Osmanlı Devleti'nde vergiler şer'i vergiler ve örf'i vergiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şer'i vergiler zekât, öşür, haraç ve cizyedir (Erdem vd., 2007, s. 73-74). Ayrıca şer'i vergiler zekat, öşür, haraç ve cizyenin kısımlarından oluşan seksene yakın vergiden meydana gelmekteydi. Ayrıca Tanzimat'tan önce alınan aşar, ağnam, gümrük resmi en önemli vergiler arasında yer almaktaydı (Öz, 2004).

Örf'i vergiler ise bölgesel ve geleneksel nitelikteki mükellefiyetlerdir. Bu vergiler zamana ve ülkelere göre farklılık göstermişlerdir (Erdem vd., 2007, s. 74). Örf'i vergiler Osmanlı Devleti'nde vergi sisteminin ağırlığını teşkil etmekteydi. Örf'i vergiler ilk defa Sultan II. Beyazıd döneminde alınmaya başlayan Avarız Vergisi adı altında olağanüstü zamanlarda, hükümdarın emriyle konan bir vergi olma

özelliğini taşımaktaydı. Örfî vergiler geleneklere göre konmuş, ve din ayrımı yapılmaksızın herkesten yerel ve olağanüstü harcamaları karşılamak için alınmıştır. Daha sonra bu vergiler daimi vergiler içinde yer almıştır. Harbe yardım için alınan İmdadiye-i Seferiye (daha sonra barış zamanı alınan İmdadiye-i Hazariye eklenmiştir), harp ihtiyaçları için alınan İane-i Cihadiye örfî vergiler içinde yer alan vergilerdendir. Daha sonra bu üç vergi “Mürettebat” adı altında birleştirilmiş ve dağıtma yöntemi ile tahsil edilen “Tevzii Vergi” bir baş vergisi haline getirilmiştir. Örfî vergiler içerisinde yer alan Bac isimli muamele vergisi şehir, kasaba, panayır ve pazar yerlerine gelen malların satışından alınmaktaydı. Geçmiş ne kadar geriye uzanırsa uzansın ve hangi amaçla konmuş olursa olsun, örfî vergiler savaş harcamalarının finansmanı sorununu çözmeye yönelik alınmışlardır (Öz, 2004).

1.1.1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Vergilerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan sonra klasik Osmanlı vergi sistemini tasfiye ederek Batı Avrupa vergi sistemine uygun bir vergi sistemi getirmeye çalışmıştır (Kayan, 2000, s. 84).

Türkiye’de vergi gelişimini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür;

1923-1930 yılları arasında aşar, ağnam ve temettü vergileri yerine sayım ve kazanç vergileri getirilmiştir. 1930-1939 yılları arasında bina ve arazi vergileri, 1939-1949 yılları arasında varlık vergisi ve Tarım Mahsülleri Ofisi Kanunu çıkarılmıştır (Kayan, 2000, s. 85).

1950 yılında Gelir Vergisi Reformu ve 1957 yılında yapılan Gider Vergileri Reformuyla Türk Vergi Sistemine batılı bir hukuki çerçeve kazandırılmıştır. 1961 yılında 213 sayılı Vergi Usul Kanunu çıkarılmıştır (Öz, 2004).

1970-1983 arası emlak vergisi yeniden düzenlenmiş, 1983 yılında ise ücretlilere vergi iadesi ile Katma Değer Vergisi (KDV) kanunu yürürlüğe girmiştir. 9 adet vergi kanununda 3946 sayılı kanunla, 13 adet vergi kanununda ise 4369 sayılı kanunla önemli değişiklikler yapılmıştır (Kayan, 2000, s. 85). 2002 yılında bazı dolaylı vergiler düzenlenerek tek çatı altında (Özel Tüketim Vergisi) toplanmıştır.

1.1.1.3. Vergilemenin Varlığını Haklı Kılmaya Çalışan Teoriler

Verginin varlığını haklı kılmaya çalışan teorileri istifade teorisi ve iktidar teorisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.1.3.1. İstifade Teorisi

İstifade teorisi (fayda teorisi), vergi ile sağlanan faydanın değişimini esas almaktadır. Vergilerin, değişim görüşünden hareketle kamu harcamalarından sağlanan faydaya göre dağıtılmasını öngörmektedir (Akdoğan, 2003, s.124-125).

İstifade teorisinin çıkışı, devletin sosyal mukaveleye dayandığı doktrini sonucudur. Bu devlet doktrinine göre hak vazife karşılığıdır; hizmet mutlaka mukabil bir hizmetle karşılır. 20. yüzyılda Lindahl, Bowen istifade teorisini İhtiyari Mübadele Teorisi adı altında canlandırmak istemiştir. Bu teoride kaynaklar, kamu sektörüne piyasa kuralları ve onun dayandığı fiyat sistemine göre tahsis edilmesini telkin etmektedir (Eskioğlu, 2007, s.245-247). İstifade teorisi üç farklı görüşle açıklanmaktadır. Bunlar; vergilerin hizmet bedeli olduğu görüşü, vergilerin sigorta bedeli olduğu görüşü ve vergilerin sosyal üretim giderlerine katılma payı olduğu görüşüdür.

Vergilerin hizmet bedeli olduğu görüşüne göre; vergi devlet tarafından fertlere yapılan hizmetlerin bedeli olarak alınır. Devlet yaptığı hizmetleri vatandaşlara bir bedel olarak satmaktadır. Vergi de yapılan bu hizmetlerin finansmanı için alınmaktadır. Görüşe yapılan eleştiri; devletin hizmet satan bir teşebbüse benzetilmesi doğru değildir. Vergi ile devletin sağladığı hizmetin değeri arasında bir mübadele eşitliği yoktur (Eker, 2001, s.143).

Vergilerin sigorta primi olduğu görüşüne göre; vergiler vatandaşlara devlet tarafından sağlanan can (şahıs) ve mülk (servet) güvenliği karşısında alınan bir sigorta primi olarak kabul edilmektedir. Görüşe yapılan eleştiri; devlet sigorta şirketine benzetilemez, devletin iktisadi ve sosyal amaçları ihmal edilmiştir (Erdem vd., 2007, s.75).

Vergilerin sosyal üretim giderlerine katılma payı olduğu görüşüne göre; devlet üreticiler birliğine benzetilmekte; üreticiler birleşerek nasıl ortak çıkarlarını korurlarsa, bireylerde aralarında birleşerek devleti meydana getirirler. Devletin

görevi milli ve kamusal sermayeyi işletmektir. Vergiler aracılığı ile finansman sağlanır. Vergilerin sosyal üretim giderlerine katılma payı olduğu görüşü teorisinde, devletin bir şirkete, bireylerinde şirket hissedarlarına benzetilmesi gerçeğe uymamaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2012, s. 138-139).

1.1.1.3.2. İktidar Teorisi

Verginin günümüzde açıklanmasını sağlayan bu anlayış, verginin devletin egemenlik hakkının bir sonucu olarak görmektedir. Vergiyle sağlanmak istenen gaye; kamu hizmet finansmanı ve adaletli gelir dağılımı uygulamasıdır. Adam Smith'e göre vergi ödemek vatandaşların bir yükümlülüğü, vergi almakta devletin hakkıdır (Arslan, 2016, s.54). İktidar teorisinde, vatandaşların devlet hizmetlerinden yararlanma oranında kamu harcamalarına katılmaları görüşü terk edilerek, harcamalara hizmetlerden sağladıkları faydadan bağımsız olarak, iktisadi güçleri oranında katılmaları öngörülmektedir (Eker, 2001, s.144).

İktidar teorisinde vergileme ödeme gücü esasını ele almaktadır. Ödeme gücü yaklaşımı, modern vergileme bakımından en kabul gören yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre vergiler; kişilerin gelir, servet ve harcamalarına bağlı olarak alınması fikrine dayanır. Ülkemizde anayasal düzeyde de benimsenen bu yaklaşım Anayasamızın 73. Maddesinde belirtilmiştir (Demir, 2016, s.58). İktidar teorisi; toplum bilinci teorisi, milli görev teorisi ve hukuki zor teorisi olmak üzere üçe ayrılır;

Toplum bilinci teorisine göre; bireyler toplumun birer üyesidirler. Bireylerin bir arada yaşamasına dayandırılan vergi anlayışı bu duygunun bir sonucudur. Eleştirisi; toplum bilinci her bireyde aynı canlılıkta değildir. Toplum bilinci zayıf olan kişilerde zorlama bu görüşün tamamlayıcı bir ögesi olmaktadır (Erdem vd., 2007, s.77).

Milli görev teorisine göre; sosyal ve siyasal gerekçelerle oluşan devlet yapılanması, toplum halinde yaşamının doğal bir sonucudur. Devletin varlığı bir zorunluluk olduğuna göre, savaş zamanında canını vermekten çekinmeyen vatandaşların barış zamanında da devletin mali fonksiyonlarını görebilmesi için kamusal hizmetlerin finansmanına katılması milli bir görevdir. Eleştirisi; ülke içinde yerli vatandaşların yanında yabancı vatandaşlarda yaşamaktadırlar (İnan, 2008, s.22).

Hukuki zor teorisi; devletin vergi alma gerekçesini ortaya koyamaya çalışan en geçerli teoridir. Verginin hukuki otoriteyle alınmasını ifade etmektedir. Bireylere neden vergi ödüyorsunuz diye bir soru sorulsa genellikle yasal bir zorunluluk olduğu söylenmektedir. Günümüzde gerçekten bu düşünceyle vergi ödenmektedir. Burada önemli olan devletin meşru olması gerekmektedir. Eleştirisi; vergilemenin devlet tarafından yapılması toplumda vergilere karşı tepkiler (vergi reddi, vergiden kaçınma...) oluşabilir. Bu durumda vergi yasaları ekonomik-sosyal gerekçeler göz önüne alınarak oluşturulmalıdır (Erdem vd., 2007, s.77-78).

1.1.2. Verginin Amaçları

Verginin en temel amacı, kamu kesiminin harcamalarını finanse etmek için kaynak yaratmadır. Kaynak yaratma hem politik hem de idari olarak yapılabilir olmalı ve mümkün olduğunca etkinlik ve adaleti gözetmelidir. Verginin amacı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bazı yazarlara göre gelişmekte olan ülkelerde asıl amaç; tasarrufların arttırılması, yatırım teşvikleri ve kendine yeterlilik olmaktadır. Vergilemenin diğer önemli araçları; yeniden bölüşüm, dışallıklar ve diğer piyasa başarısızlıklarının kontrolüdür (Burgess ve Stern, 2007, s.2).

İyi bir vergilemenin amacının, devlete gerekli düzeyde gelir sağlaması ise de bu amaca düşük ya da yüksek oranlı vergilerle ulaşılması arzu edilmez. Yaygın anlayışa göre geniş kapsamlı vergileme ile devlete yeterli düzeyde gelir sağlayacak uygun bir oran, düşük ve yüksek oranlı vergilere tercih edilmelidir (Şener, 2008, s.200). İyi bir vergi sisteminde amaçlar arası çatışmaya dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin, yüksek vergileme ile yatırımlar azalabilir ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Dönmez, 2003a, s.170).

20. yüzyıla kadar mali amaçla kullanılan vergi günümüzde mali olmayan amaçlar içinde kullanılmaktadır. Sağlığa zararlı malın tüketimini kısma, yerli endüstriyi koruma, gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılması gibi örnekler verilebilir (Çelikkaya, 2013, s.4). Vergilerin mali ve mali olmayan amaçları verginin fonksiyonlarında mali, mali olmayan (ekonomik ve sosyal) fonksiyon olarak ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

1.1.3. Verginin Fonksiyonları

Verginin fonksiyonları mali, mali olmayan (ekonomik ve sosyal) fonksiyon olmak üzere ikiye ayrılır;

1.1.3.1. Mali Fonksiyon

Mali fonksiyon verginin en geleneksel fonksiyonudur. Mali fonksiyon, kamu giderlerinin finansmanı için gerekli geliri sağlamayı ifade eder. Mali fonksiyonun temelini Klasik İktisadi Doktrin oluşturmaktadır. Klasiklere göre en iyi vergi tarafsız vergidir. Tarafsız vergi anlayışına göre verginin devlete gelir sağlamaktan başka bir amacının olmaması gerekir. Vergiler girişimcilerin yatırım eğilimine, işgücü arzına ve tasarruf kararları üzerinde herhangi bir etki yapmadan alınmalıdır (Dönmez, 2003a, s.169). Vergilemede mali fonksiyon, klasik amaçtır. Klasik amaç; ihtiyaç duyulan bütçe denkliğinin sağlanması yani kamu giderlerinin finansmanının gerektirdiği şekilde gerçekleştirilmesi için gelir elde etmektir (Akdoğan, 2003, s. 118).

Vergiler devlete yeterli ve süreklilik arz eden kaynak sağladığı ölçüde mali amacına ulaşmıştır. Mali amaç gelir elde etmenin dışında kamu gelirlerinin bireyler arasında adil dağıtımını da kapsar. Buna uyumlu olarak da vergi tahsil masraflarının asgari düzeyde olması gerekir (Akman, 2001, s.191).

Mali fonksiyon gereği vergilerin kamu harcamalarında artışlar yaşanması durumunda, oluşan artışlara uyumlu biçimde artması gerekir. Aksi halde ya vergi gelirlerinin çeşitli düzenlemelerle arttırılmasına ya da kamu harcamalarının azaltılmasına çalışılır (Eker, 2001, s.147).

1.1.3.2. Mali Olmayan Fonksiyon

Vergiler, mali fonksiyonunun yanında mali olmayan amaçlar içinde kullanılabilir. Mali olmayan fonksiyonları ekonomik ve sosyal fonksiyon olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

1.1.3.2.1. Ekonomik Fonksiyon

Tarafız vergi görüşü ile sadece mali amaç için kullanılan vergi müdahaleci devlete geçişle birlikte müdahaleci vergiye dönüşmüştür (Akman, 2011, s.192).

Maliye politikasının önemli bir aracı olan vergiler, ekonomi politikası ve sosyal politikanın amacı bakımından büyük fonksiyonlar üstlenir ve ayrıca kamu sektörüne kaynak transferine yönelik çeşitli metot ve teknikleri kapsar. Ekonomik fonksiyonda devlet hizmetlerinden doğan maliyetin gelir grupları arasında dağılımı (dikey eşitlik) ile aynı ekonomik durumdakilerin aynı yük altında kalması (yatay eşitlik) ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi bakımından gerekli etkilerin oluşturulmasıdır (Akdoğan, 2003, s.119).

Vergilemede yatay ve dikey eşitlik (vergilerin gelir ve servet dağılımındaki farklılıkları azaltmak amaçlı kullanımı) fikri Wagner tarafından ortaya atılmıştır. Keynes'in vergilerin yeniden dağıtıcı fonksiyonu teorisinin iktisadileştirilmiş halidir (Akman, 2011, s.192).

Ekonomik fonksiyonda bir diğer amaç ise; enflasyon ve dış açıklardan kaçınmak için ülke kaynaklarının olanak ölçüsünde tamamının kullanılmasını sağlayacak düzeyde vergi uygulamasıdır. Bu yönden vergiler koruma ve özendirme amacı gütmektedir. Vergiler harcama politikası ve kamu gelirleri ile desteklediği zamanda borç yönetimi ve para politikası ile de uyumlu şekilde kullanılırsa olumlu sonuçlar alınır (Akdoğan, 2003, s.120).

Vergisel avantajlarda, ekonomik fonksiyonda önemli bir rol oynamaktadır. Vergisel avantajlarla belli faaliyet kolları ve yatırımların nispi karlılığı artırılabilir. Belli bölgelere yatırımların arttırılmasını sağlamak için yatırım indirimi, müteşebbise hızlandırılmış amortisman, vergi istisna ve muafiyetleri gibi örnekler vermek mümkündür (Eker, 2001, s.147). Günümüzde vergiler ekonomik fonksiyon kapsamında konjonktürel dalgalanmaların ekonomik istikrarı bozucu etkileri vergi politikası ile hafifletilmeye çalışılmaktadır (Akman, 2011, s.192).

Özetle ekonomik fonksiyonda, ekonominin bütünü üzerinde etkili olduğundan ekonomik dengenin sağlanması ve korunması, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma, tam istihdamın sağlanması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi amacı güdülmektedir (Akdoğan, 2003, s.131).

Değişen ve gelişen dünya şartları karşısında verginin fonksiyonları değişikliğe uğrayabilmektedir. Verginin kamuya gelir sağlama amacı yanında

ekonomik fonksiyon gereği, devlet vergiler ile ekonomi üzerinde çeşitli politikalar geliştirebilmektedir.

1.1.3.2.2. Sosyal Fonksiyon

Sosyal fonksiyonu ilk olarak ortaya atan Wagner'dir. Toplum yapısında çeşitli faktörlerin etkisi altında ortaya çıkan gelir ve servet dengesizliklerinin ve adaletsizliğinin vergi yolu ile düzeltilmesi amacını taşır (Eker, 2001, s.148). Sosyal fonksiyonda asıl gaye; gelir dağılımında adaletin vergiler ile sağlanmasıdır. Mali ve ekonomik fonksiyon genel olarak refah amacı gütmektedir. Sosyal fonksiyonda ise koruma, özendirme, bazı malların tüketimini sınırlandırma, kaynak dağılımı düzenleme gibi tedbirlere başvurulmaktadır (Akman, 2011, s.193).

Sosyal fonksiyonda devlet koruma ve özendirme amaçlı olarak vergiler ile bazı malların tüketimini sınırlandırabilir veya ithalata sınırlama getirebilir. Servet transferi üzerinde etkili olabilecek uygulamalar yapılabilmektedir (Akdoğan, 2003, s.120). Sosyal fonksiyona uygulamalarına negatif gelir vergisi örnek olarak verilebilir. Negatif gelir vergisi, belli bir düzeyin altında geliri bulunan kimselerden vergi alınmadığı gibi ödeme yapılması bile söz konusu olabilmektedir (Eker, 2001, s.148).

Vergiler günümüzde ekonomik ve sosyal fonksiyonun yanında çevre sorunları ile mücadele etmek, nüfus politikası, tütün-alkol gibi zararlı maddelerin tüketimini kılmak gibi değişik amaçlarla kullanılabilir (Dönmez, 2003a, s.170). Verginin sosyal fonksiyonu, devletin vergileri kullanarak sosyal eşitsizlikleri, dengesizlikleri gidermek ve koruma, özendirme gibi amaçları kapsamaktadır.

1.1.4. Vergileme İlkeleri ve Teorileri

Vergileme ilkeleri verginin uygulanması ile ilgili bir kavramdır. Vergileme teorileri ise vergilendirmenin ülkelere göre analizini içermektedir.

1.1.4.1. Vergileme İlkeleri

Vergileme ilkeleri vergi uygulamasının gerek mevzuat gerekse uygulama açısından başarılı bir şekilde yürütülebilmesi bakımından geliştirilmiştir. Merkantilistler ve Fizyokratlar vergileme ilkeleri ile ilgili doktrinleri kurmuşlardır. Adam Smith günümüzde de yararlanılan vergileme ilkelerini belirlemiş, McCullock

ve J.S. Mill, daha sonraları Edgeworth, Dalton ve Pigou vergileme ilkeleri ile ilgilenmişlerdir (Akdoğan, 2003, s.184).

1.1.4.1.1. Adam Smith'in Vergileme İlkeleri

Adam Smith (1776), “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” adlı eserinde dört temel vergileme ilkelerini ödeme gücü ilkesi, belirlilik ilkesi, uygunluk ilkesi, iktisadilik ilkesi olarak dörde ayırmıştır. Bu ilkeleri aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür;

Ödeme Gücü İlkesi, her vatandaşın ödeme gücüne göre kamu harcamalarına katılmalarını ifade eder.

Belirlilik İlkesi, verginin belli olması yani ödeme zamanı ve yerinin bilinmesidir.

Uygunluk İlkesi, verginin mükelleften en uygun zamanda alınmasını ifade etmektedir.

İktisadilik İlkesi, halkın cebinden çıkan para ile hazineye giren para arasında az fark olmasıdır (Erdem vd., 2007, s.105).

1.1.4.1.2. Adolph Wagner'in Vergileme İlkeleri

Adolph Wagner (1883), “Finanzwissenschaft” adlı eserinde vergileme ilkelerini mali ilkeler, iktisadi ilkeler, ahlaki ilkeler ve vergi tekniği ile ilgili ilkeler olmak üzere dört gruba ayırmıştır.

Mali ilkeler; devletin diğer gelirleri yetmediği takdirde vergi alınmasını öngören yeterlilik ilkesi ve mali ihtiyaçlardaki değişime vergilerin uyum göstermesini sağlayan esneklik ilkeleridir.

İktisadi ilkeler; uygun vergi kaynaklarını seçme ilkesi; gelir, harcama ve servet arasında seçim yapılırken ekonomik değerlerin göz önüne alınmasıdır. Uygun vergi çeşitlerini seçme ilkesi; vergide yansıma olayı dikkate alınarak vergilemede adil dağıtım göz önünde bulundurulmalıdır (Eker, 2001, s. 164).

Ahlaki ilkeler; genellik ilkesi; toplumu oluşturan bireylerin ne olursa olsun vergilendirilmesini ifade eder. Günümüzde istisna ve muafiyet ile daraltılmıştır.

Eşitlik ilkesi; vergilerin kişilerin ödeme gücüne uygun olarak alınmasıdır. Aynı gelir grubuna aynı vergi (yatay eşitlik), farklı gelir grubuna farklı vergi uygulaması (dikey eşitlik) ihmal edilmemelidir.

Vergi tekniği ile ilgili ilkeler; belirlilik ilkesi; verginin kesin, açık ve yasa dili itibariyle kolay anlaşılır olmasıdır. Uygunluk ilkesi; vergiler mükellef için uygun yer, zaman ve koşulda ödenmelidir. İktisadilik ilkesi; vergi toplanırken yapılan giderler asgari düzeyde olmalıdır (Erdem vd., 2007, s.107).

1.1.4.1.3. Fritz Neumark'ın Vergileme İlkeleri

Adam Smith ve Adolph Wagner ile maliye literatürüne girmiş olan vergileme ilkeleri F. Neumark ile bilimsel bir şekle bürünmüştür (Akman, 2011, s.199).

Fritz Neumark (1950), “Maliyeye Dair Tetkikler” adlı eserinde vergileme ilkelerini açıklamıştır. Neumark vergileme ilkelerini; mali ve bütçeye ait vergileme ilkeleri, ahlaki ve sosyal politikaya ilişkin vergileme ilkeleri, iktisadi ve siyasi vergileme ilkeleri vergi hukuku ve vergi tekniğine ilişkin ilkeler olmak üzere dört ana gruba ayırmıştır.

1.1.4.1.3.1. Mali ve Bütçeye Ait Vergileme İlkeleri

Esneklik İlkesi; Vergilerin harcamalardaki değişmelere (artış ya da azalış) uyum göstermesidir. Örneğin; kamu harcamalarında ortaya çıkan artış sonucu vergilerin artması gerekir (Eker, 2001, s.166).

Vergi Hasılatının Yeterliliği; Devlet kamu harcamalarını finanse etmek için yeterli gelir sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle vergi hasılatı kamu harcamalarına yeterli olacak şekilde düzenlenmelidir. Yeterlilik ilkesi gereği; vergi muafiyeti, istisna ve vergi indirimi çok düşük tutulmalıdır (Akman, 2011, s.199).

1.1.4.1.3.2. Ahlaki ve Sosyal Politikaya İlişkin Vergileme İlkeleri

Vergilemede Adalet İlkesi; Vergilerin tarihi süreç içerisinde yasal düzenlemeler ve uygulamalar bakımından dikkate alınan en önemli vergi ilkelerinden birisidir. Vergilemede adalet; adil olarak hazırlanmış olan vergi yasalarının uygulama itibariyle de adalete ters düşmeyecek etkinlikte uygulanması gerekir. Vergi yükünün adaletli bir şekilde dağıtılmasını amaçlayan bir vergi sisteminde; kimden ne

kadar vergi alınacağıının, bireylerin kişisel ve mali durumlara göre ölçüsünün ne olacağıının belirlenmesi, büyük önem taşır (Akdoğan, 2003, s.188).

Vergilemede adalet ilkesinin tarihine baktığımız zaman; İbn Haldun'un "Mukaddime" adlı eserinde geçmektedir. "Vergilerin arttırılması ancak, insanların mallarında (mallarından vergi almak konusunda) adil davranmakla mümkün olur" (Haldun, 2004, s.374). Vergilemede adalet ilkesi üç yaklaşım ile açıklanmaktadır. Bunlar; fayda ilkesi, ödeme gücü yaklaşımı ve fedakârlık ilkesidir.

Fayda İlkesi; Devletin sunduğu kamu hizmetlerine kişilerin ödedikleri vergiler ile orantılı olarak katılmalarını ifade eder. Vergiler kişilerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri faydaya göre paylaştırılmasıdır. Fayda ilkesinin günümüzde uygulama alanı oldukça sınırlıdır (Gökbunar, 1998, s.12).

Ödeme Gücü Yaklaşımı; kişileri ödeme güçlerine göre vergilendirmeyi esas alır. Ödeme gücü ilkesi iktidar ilkesi olarak da adlandırılır. Eski devirlerde servet ödeme gücünün göstergesi kabul edilirken günümüzde gelir ve tüketim düzeyi de kabul edilmektedir. Anayasamızın 73. Maddesinde mali güç ifadesi olarak geçmektedir. Ödeme gücü uygulama biçimlerine baktığımız zaman; en az geçim indirimi, artan oranlılık, ayırma kuramı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. En az geçim indirimi, bireylerin fizyolojik yaşamlarını sürdürebilmeleri için gelirin belli bir kısmının vergi dışı bırakılmasıdır (Erdem vd., 2007, s.108-110). Ödeme gücü yaklaşımı artan oranlılık ve ayırma kuramı (emek gelirinin sermaye gelirine kıyasla daha az vergilendirilmesi) ile açıklanmaktadır.

Fedakârlık Yaklaşımı; her mükelleften eşit miktarda faydanın vergi olarak alınmasıdır. Fedakarlık yaklaşımı; eşit fedakârlık, her mükellefin varlığının toplam faydasından eşit kısmının vergi olarak alınması; eşit oranlı fedakârlık, gelirleri yüksek olanların az olanlara göre daha fazla fayda sağladıkları düşünülerek daha fazla vergilendirilmeleri; en az toplam fedakârlık vergilendirme sonucu, topluma yüklenen toplam fedakârlığın mümkün olduğunca az olması şeklinde üçe ayrılmaktadır (Erginay, 1998, s.48).

Vergilemede Genellik İlkesi; bireylerin vergi önünde eşit olması, vergi yüküne ilke olarak tüm toplum bireylerinin ortak olmasıdır. Bir ülke sınırları içerisinde bulunan herkesin toplam vergi yüküne katılmasını öngörmektedir.

Herkesin vergi ödeme gücüne göre vergi ödemesi gerektiğini belirten genellik ilkesi, günümüzde ödeme gücü zayıf olanların vergilendirilmemesi şeklinde ortaya konmaktadır (Akdoğan, 2003, s.185).

Ahlaki ve sosyal politikaya ilişkin diğer vergileme ilkelerini ise şöyle özetlemek mümkündür; *Vergilemede eşitlik ilkesi*; vergiyi ödemekten mesul olan mükelleflerin ve vergi açısından benzer durumda bulunan kişilerin, aynı vergi rejimine tabi tutulmalarıdır. *Nisbilik İlkesi*; Nisbilik ilkesi ödeme gücüne göre vergi almayı ifade eder. Ödeme gücü yaklaşımı ile aynı anlamda kullanılır. *Yeniden Dağıtım İlkesi*; Devletin vergiler aracılığı ile, piyasada oluşan birincil gelir dağılımındaki farkları azaltmak amaçlı gelir ve serveti yeniden dağıtmasını ifade eder (Akman, 2011, s.201-202).

1.1.4.1.3.3. İktisadi ve Siyasi Vergileme İlkeleri

İktisadi ve siyasi vergileme ilkeleri üçe ayrılır. Vergisel yönetici tedbirlerden kaçınma, kişilerin özel alanlarına ve iktisadi karar hürriyetlerine yapılan vergisel müdahalelerin en az seviyeye indirilmesi, vergilerin rekabet sistemine verebileceği zararların önlenmesidir (Eker, 2001, s.171).

1.1.4.1.3.4. Vergi Hukuku ve Vergi Tekniğine İlişkin Vergileme İlkeleri

Vergi tedbirlerinin tutarlılığı ve sistematik bütünlük ilkesi; yeni bir vergi konulması sırasında mevcut hükümlerin birbirleri ile uyumlu olmasıdır. *Verginin açıklığı ilkesi*; verginin ödeme zamanı, yeri, şekli, tutarı belli olmalı ve yasalar herkesin anlayabildiği şekilde düzenlenmelidir (Akman, 2011, s.202).

Vergi tedbirlerinin uygulanabilirliği ilkesi; vergi politikası ile vergisel tedbirler sonucu ulaşılmak istenen hedefler ve mükellefin çeşitli özellikleri ile tarh, tahsil ve kontrol mekanizmasının kapasitelerine uygunluk göstermeleridir. *Vergi Hukukunun daimilik ilkesi*; vergi kanunları ve bu kanunlara uygun olarak çıkartılan yönetmelik vb. hükümlerin yalnızca büyük zaman aralıkları ve genel reformlar çerçevesinde değiştirilmesidir.

Vergilemede iktisadilik ilkesi; vergi toplanırken tarh, tahsil ve kontrol maliyeti en az düzeyde olmalıdır. *Vergilemede rahatlık ilkesi* ; vergi psikolojisi

açısından önemlidir. Vergi kuralları mükellefleri rahatlatıcı olmalıdır (Eker, 2001, s.174).

1.1.4.1.4. Diğer Vergileme İlkeleri

Kanunilik ilkesi; önemli bir vergilendirme ilkesidir. Vergi düzenlemelerinin kanunla yapılmasını ifade eder (Gökbunar, 1998, s.15).

Vergide istikrar ilkesi; vergilendirme tekniği konusunda mevcut olan düzenlemelerin sık sık değiştirilmemesini ifade eder.

Vergilemede basitlik ilkesi; vergi ile ilgili hem yasal hem de uygulama itibariyle mükellefin ödevlerini kolayca yapabilmelerini sağlamalıdır (Akdoğan, 2003, s.200-201).

1.1.4.2.Vergileme Teorileri

Vergileme teorileri pozitif ve normatif teori olmak üzere ikiye ayrılır;

1.1.4.2.1. Vergilemenin Pozitif Teorisi

Gelişmiş ülkelerin vergi analizleri ile gelişmekte olan ülkelerin vergi analizleri araçları temeller ve model yapıları başta olmak üzere bazı açılardan farklılaşır. Bazı metotlar her iki grup içinde kullanılmaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerde kullanılan vergilerin işgücü arzı, risk alma, tasarruflar, kurumsal sektör üzerindeki vergi yansıması gibi gelişmekte olan ülkelerde meselenin özünde yer almazlar. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde bu konularda veri bulmak ciddi sorundur. Daha ziyade teorisyenler bu ülkelerde dolaylı vergilerin etkileri ve kamusal fiyatlama kararları üzerinde yoğunlaşırlar. Bunun nedeni; gelişmekte olan ülkelerde vergilerin 2/3'ünün dolaylı vergiler olmasıdır (Burgess ve Stern, 2007, s.16).

1.1.4.1.2. Vergilemenin Normatif Teorisi

Vergilemenin normatif teorisinde vergi sisteminde yer alan değişiklikleri değerlendirmek için vergisel değişikliklerin etkileri ile ilgili pozitif teoriyi bu etkilerin değerlendirilmesindeki etkili kriterlerle birlikte ele alan teoridir. Normatif argümanların çoğu ekonomik etkinlik kriteri, eşitlik ve gelir yaratma açısından bir dengeyi içerir. Bu açık ekonomik analizlerin kendisi idari, politik, anayasal ve diğer ilgili kıstaslar veya amaçlara karşı dengelenmelidir.

Optimal vergi teorisi iktisadilik kriterini tek bir hedefte bütünleştirir ve çeşitli kısıtlar altındaki en iyi vergi sistemini bulur. Amaç sosyal refah fonksiyonu kullanılarak açıklanır. En gelişmiş optimal vergi modelleri optimal mal modeli ve optimal gelir modelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde önemli bir istihdam ve hasıla konusu olan tarımın vergilendirilmesi konusunun önemini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın $\frac{1}{2}$ 'si ile $\frac{3}{4}$ 'ü; hasılanın $\frac{1}{4}$ 'ü ile $\frac{1}{2}$ 'si tarımdan sağlanmaktadır. Bu özellikleri ile tarım normatif vergi teorisi için önem arz etmektedir. Tarımın hem istihdam hem de hasıla üzerindeki etkisi genel denge modelini ön plana çıkartır hem de vergi yansıması konusundaki vergilere dikkat çeker (Burgess ve Stern, 2007, s.17-21).

1.1.5. Vergi Türleri

Vergilerin çeşitli şekillerde sınıflandırmasını yapmak mümkündür. Dolaylı ve dolaysız vergiler; ad valorem ve spesifik vergiler; gelir, gider(harcama üzerinden alınan) ve servet vergileri en çok kullanılan sınıflandırmadır. Çalışmada gelir üzerinden alınan vergiler, harcama üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler esas alınarak açıklanacaktır. Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler iken harcama üzerinden alınan vergiler dolaylı vergilerdir.

1.1.5.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Gelir üzerinden alınan vergiler gelir ve kurumlar vergisi olmak üzere ikiye ayrılır. Gelir üzerinden alınan vergilerde gerçek ve tüzel kişilerin elde ettikleri kazançlar vergilendirilir.

Gelir vergisi; gerçek kişilerin kazançlarını vergilendirmektedir. Genellikle artan oranlı yapıya sahip bir vergidir. Gelir vergisi, mükellefin özelliklerine göre kişiselleştirilmesi nedeniyle gelir dağılımını iyileştirirken; çeşitli teşvik önlemlerini uygulamaya olanak vermesi nedeniyle de kaynak dağılımında etkinliği sağlama da önemli rol oynar. Ayrıca gelir vergisinin uygun koşulların varlığı durumunda ekonomide istikrarın kendiliğinden ve otomatik bir biçimde sağlanması olanağı gelir vergisinin ekonomi üzerindeki etkileri olarak sayılabilir (Şener, 2008, s.233).

Kurumlar vergisi, Gerçek kişilerin yanında tüzel kişilerin ve özellikle sermaye şirketlerinin ayrı bir vergi rejimine tabi tutulması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın bir hal almıştır. Ülkemizde 1950 yılından beri uygulanmakta olan kurumlar vergisi; sermaye şirketlerinin bilanço esasına göre saptanan kazançları üzerinden alınmaktadır (Erginay, 1998, s.95). Kurumlar vergisi, ortaklarından bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip olan kurumların ödeme gücüne göre vergi ödemesini gerektirir. Ayrıca kurumlar vergisi ayırma kuramına da işlerlik kazandırabilir. Kurum kazançlarının emek kazançlarından daha ağır vergilendirilmesi şeklinde olabilmektedir. Ama uygulamada kurumlar vergisi daha hafif biçimde uygulanmaktadır. Nedenleri; küçük tasarrufların şirket bünyesinde toplanmasına; böylece sermaye piyasasını geliştirerek, tasarrufların kolayca yatırımlara kanalize edilmesine; geri kalmış yörelerin ekonomik olarak kalkınması ve gelişmesi istenen sektörlerin teşvik edilmesine ilişkin görüşlere dayandırılabilir. Hafif biçimde uygulanması sonucunda adil vergilemeyi bozucu olumsuz etkileri, istihdam arttırıcı ve yatırımları teşvik edici etkileriyle dengelenmek istenir (Şener, 2008, s. 259).

1.1.5.2. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler

Harcama üzerinden alınan vergiler, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptıkları harcamalardan alınan vergilerdir. Mal ve eşyanın değişim, tüketim veya üretim işlemlerine göre gider vergilerinin çeşitleri meydana gelir (Erginay, 1998, s. 85). Günümüzde en yaygın kullanılan gider vergileri Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisidir.

Katma Değer Vergisi, harcama vergilerinin en gelişmiş türüdür. Katma Değer Vergisi mal ve hizmetlerin satış fiyatı üzerinden alınmaktadır. Verginin konusunu ticari, zirai, faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler; her türlü mal ve hizmet ithalatı; diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler oluşturur (Pehlivan, 2009, s. 321). Katma Değer Vergisinin matrahına kişisel hizmetlerde dahil edildiği için mükellef sayısı oldukça fazladır. Bu özelliği nedeniyle diğer harcama vergilerine göre Katma Değer Vergisi devlete daha çok vergi geliri sağlamaktadır. Bu yönüyle birçok gelişmekte olan ülkeye önerilmektedir (Şener, 2008, s.288).

Özel Tüketim Vergisinin (ÖTV) konusunu, petrol ve petrol ürünleri; motorlu taşıtlar; tütün mamulleri, alkol ve kolalı gazozlar; lüks mallar, beyaz eşya ve elektronik ürünler oluşturur. Bir malın vergi konusuna girmesi için o malın hem listede yer alması hem de kanunun öngördüğü iktisadi aşamada yer alması gerekmektedir. ÖTV'nin konusunu oluşturan mallar öngörülen iktisadi aşamada bir defa olmak üzere vergiye tabi tutulurlar (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2011b, s.283). Özel tüketim vergileri, ekonomide belli amaçları gerçekleştirmek için alınmaktadır. Sağlığa zararlı malların tüketimini kısmak örnek gösterilebilir. Son düzenleme ile engellilere alınan araçlara ÖTV muafiyeti (üst limit belirlendi), makaronlardan da sigara ve tütün mamülleri gibi ÖTV alınması ve bazı içeceklerle ÖTV getirilmesi kabul edilmiştir (4760 Sayılı ÖTV Kanunu, 2002, III Sayılı Liste A- B Cetveli ve Md.7/2-C)

Harcama üzerinden alınan diğer vergiler ise (muamele vergileri olan); Damga Vergisi, Gümrük Vergileri, Banka ve Sigorta Muamele Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Çevre Temizlik Vergisi, Şans Oyunları Vergisidir.

1.1.5.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet vergileri bireylerin belli zamanda, malik oldukları menkul ve gayrimenkul malların değerleri üzerinden alınır. Servet vergisinin konusu servete dahil mallar ve matrahı ve bunların değerleridir (Erginay, 1998, s. 84). Servet vergileri Emlak Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisi olmak üzere üçe ayrılır.

Emlak Vergisinin konusu bina, arazi ve arsadır. Bina, arazi ve arsa üzerinden alınan bir servet vergisidir. Bu vergi belediyeler tarafından tahsil edilir. Emlak vergisi Bina Vergisi ve Arazi Vergisi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Arazi vergisi, arsaları da kapsamaktadır (Pehlivan, 2009, s. 285).

Veraset ve İntikal Vergisi, genellikle ivazsız şekilde el değiştiren servet üzerinden alınmaktadır. Veraset ve İntikal Vergisi, bir kişinin ölümü ile servetin mirasçıya geçişi veya ölüm olmadan karşılıksız servetin el değiştirmesi sonucu alınmaktadır. Veraset ve İntikal Vergisi servetin intikalini vergilendirirken, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi belirtilen servetlere sahip olma nedeniyle alınmaktadır (Şenyüz vd., 2011b, s.335).

Motorlu Taşıtlar Vergisi, kişilerin sahip olduğu taşıtlardan bunların mülkiyeti nedeniyle alınmaktadır. Verginin konusu, bir gerçek veya tüzel kişinin servetine dahil olup kanunda gösterilen şekilde ve malikleri adına trafik şube veya bürolarında tescil edilen binek, minibüs, kaptıkaçtı vb. taşıtlarla, uçak ve helikopter taşıtlarıdır. Bu vergi taşıtın bir yandan ağırlığına ve diğer yandan yaşına ve motor gücüne göre hesaplanır (Erginay, 1998, s.102). Motorlu deniz taşıtları için uygulanan motorlu taşıtlar vergisi 2009 yılında yapılan düzenleme ile kaldırılmıştır. Son düzenleme sonucunda 2017 öncesi araçlar için eski sistemde vergi alınacak, 2018 sonrasında trafiğe kaydedilecek araçlar için ise taşıt değeri dikkate alınacaktır (197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, 1963, Geçici Md. 8 ve I Sayılı Tarife).

Servet vergileri önceleri ülke bağımsızlığının finansmanı amacıyla kullanılmış olup, günümüzde daha çok gelir dağılımı adaletsizliğini ortadan kaldırmak ve vergi sistemlerinde etkinliği sağlamak amacıyla uygulanmaktadır (Şener, 2008, s.301).

Servet vergilerinin ülkemizdeki son yıllardaki gelişimine baktığımızda servet vergilerinin merkezi hükümet gelirlerine oranı %3 civarındadır. Motorlu Taşıtlar Vergisi en fazla hasılatı sağlayan servet vergisidir. Veraset ve İntikal Vergisi ile Motorlu Taşıtlar Vergisi merkezi hükümet tarafından toplanırken, Emlak Vergisi yerel yönetimler (belediyeler) tarafından toplanmaktadır (Sağbaşı, 2013, s. 163).

2018 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısında vergi gelirleri tahminlerine baktığımız zaman; gelir üzerinden alınan vergiler yaklaşık 198 Milyar TL, servet üzerinden alınan vergiler yaklaşık 15 Milyar TL (Veraset ve İntikal Vergisi ile Motorlu Taşıtlar Vergisi gelirleri), harcama üzerinden alınan vergiler ise 431 Milyar TL civarındadır (Bütçe Kanunu Tasarısı, 2018, s. 75-77).

1.1.6. Vergi Tarifeleri ve Vergi Oranları

Mükelleflerin vergi borcunun hesaplanabilmesi için vergi matrahına uygulanması gereken ölçülere ihtiyaç vardır. Bunlara tarife denir. Tarife ile oran farklı şeyleri ifade eder. Tarife matrahlarla oranların bir arada gösterildiği bir cetvel olduğu halde, oran vergi miktarının belirli bir yüzde cinsinden ifadesidir (Erdem vd., 2007, s.90). Vergi matrahı fiziki ve teknik nitelikteyse (ağırlık, yüzölçümü, hacim vs.) vergi borcu maddi ölçülere göre hesaplanır. Bu tarifeye spesifik matrah denir.

Para birimiyle ifade edilen matrahlardan oransal olarak, genellikle yüzde bazı durumlarda binde şeklinde ise ad valorem yani değer esasına dayalı tarifeler denir (Dönmez., 2003b, s.191).

Vergiyi oran bakımından genel olarak, tek oranlı vergi tarifeleri, artan oranlı vergi tarifeleri ve tersine artan oranlı vergi tarifeleri olmak üzere üçe ayırmak mümkündür (Eker, 2001, s.160).

1.1.6.1. Tek Oranlı Vergi Tarifeleri

Tek oranlı vergiler (sabit veya düz oranlı vergiler), matrahın her düzeyinde (yani matrah artsa veya azalsa bile) tek bir oranla çarpılarak bulunmasıdır. Örneğin; kurumlar vergisi ve emlak vergisi. Sabit oranlı vergiler; hesaplamının kolay ve basit oluşu, vergi adaletine uyması, tarafsız vergi sistemine uygun olması, vergi kaçakçılığını azalttığı görüşleri öne sürülerek savunulmaktadır (Erdem vd., 2007, s. 123-125).

1.1.6.2. Artan Oranlı Vergi Tarifeleri

Verginin matrahı artış gösterdiği zaman ortalama vergi oranı da yükselen tarifeye artan oranlı tarife denir. Artan oranlı vergi tarifesinde ödenecek vergi miktarı hem mutlak tutarlar olarak hem de oransal olarak artar. Hâlbuki tek oranlı vergi tarifelerinde matrah attıkça vergi miktarı mutlak tutarlar olarak artmakla birlikte, oransal olarak da aynı kalmaktadır. Artan oranlı vergi tarifeleri vergi adaletini gerçekleştirmenin araçlarından biri olarak görülür. Yüksek gelir sahipleri artan oranlı tarifede daha yüksek vergi ödemektedirler. Bu yüzden artan oranlı vergi tarifesi gelir vergisine uygulanır. Gelir vergisi dışında Türk Vergi Sisteminde veraset ve intikal vergisi artan oranlı yapıya (çifte artan oranlı yapıya) sahiptir (Dönmez, 2003b, s.192).

Artan oranlı vergi tarifesi, iki farklı şekilde uygulanabilmektedir. Basit artan oranlılık ve dilimli artan oranlılık şeklinde uygulanabilen artan oranlı vergi tarifesinde basit artan oranlılık uygulamasında, matrah hangi dilime isabet etmekteyse o dilimin oranı tüm matraha uygulanmaktadır. Dilimli artan oranlılık uygulamasında ise matrahın tamamına karşılık gelen tek bir oran uygulanmamaktadır. Matrah dilimlere ayrılır, her dilime kendine isabet eden oran

uygulanmaktadır (Savaşan, 2013a, s. 71-72). Bunların dışında artan oranlı vergi tarifelerinin otomatik istikrar sağlayıcı özelliği de bulunmaktadır.

1.1.6.3. Tersine Artan Oranlı Vergi Tarifeleri

Artan oranlı vergi tarifelerinin aksine bir kısım vergiler de oranlar, mükelleflerin gelirlerinin fazlalığı derecesinde azalır. Genellikle baş vergileri ve dolaylı vergilerde olduğu gibi mükellef ödediği (bunların fakirliği derecesinde) sabit miktardaki vergiler oran olarak artmaktadır. Baş vergileri belirli yaşa gelmiş ve çalışmakta olan kimselerden mutlak olarak alınan eski bir vergi şeklidir. Ülkemizde 1952 yılında kaldırılan yol vergisi bunun tipik örneğidir. Örneğin; geliri 1200 lira olan bir köylünün ödediği vergi oranı yüzde bir iken geliri 12000 lira olanın ödediği vergi oranı binde bir olmaktadır (Erginay, 1998, s.69).

1.1.7. Vergi Yüğü

Verginin ödenmesi sonucunda, mükellef üzerinde ölçülebilen ve ölçülemeyen bir yük oluşur. İşte mükelleflerin hissettiği ancak etkisi ölçülemeyen bu yük vergi baskısı olarak tanımlanır. Vergi baskısının hesaplanması mükellef psikolojisine göre değiştiği için mümkün olamamaktadır (Akman, 2011, s. 214).

Vergi yükü; belirli bir zaman diliminde devlete veya diğer kamu tüzel kişilerine yapılan ödemelerle, bu ödemeleri yapan mükelleflerin aynı dönemde elde ettikleri gelirler arasındaki niceliksel ilişkidir. Vergi yükü, ödenen vergi ile doğru orantılı olmakta vergi miktarı arttıkça vergi yükü de artmakta; ödeme gücü ile ters orantılı olmakta ve ödeme gücü arttıkça vergi yükü azalmaktadır (Heper, 2003, s.207).

Kişisel vergi yükü; Subjektif vergi yükü ve objektif vergi yükü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Subjektif vergi yükünü hesaplamak mümkün değildir. Çünkü bu mükellefin vergi yükü sebebiyle hissettiği bir baskı ve tazyiktir. Kişisel objektif vergi yükü ise kişilerin belirli bir dönemde ödedikleri tüm vergilerin, o dönemde elde ettikleri gelirlerine oranlanması suretiyle hesaplanmaktadır. Kişisel vergi yükü kişinin ödediği tüm vergilerin kişinin gelirine bölünmesi ile bulunur. Belli zamanda ödenen vergilerden, o dönemde yapılan kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların düşülmesi sonucu elde edilen değer gelire oranlanması sonucu *net vergi yükü* bulunur (Arslan, 2016, s.64).

Gerçek vergi yükü; verginin ödenmesi sonucu, ölçülmesi mümkün olmayan kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın ve bunun yanı sıra yansıyan ve yansıtılan vergilerin dikkate alınması sonucu bulunur. Belli bir dönemde bir ülkede ödenen tüm vergilerin o dönemde elde edilen gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranlanması sonucu *toplam vergi yüküne* ulaşılır. Bu ilişkinin ülkelerin belli bir bölgesi için veya belli sektörleri için kurulması sonucu da *bölgesel* ve *sektörel vergi yükü* ortaya çıkmaktadır (İnaltong, 2012, s.17).

Vergi yükünün hesaplanmasının yararları; günümüzde vergi politikası ile ilgili düzenlemelerin savunulmasında kullanılmaktadır. Vergi politikası ile ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak mümkündür. Bunun dışında vergi yükü, uluslararası mali ve iktisadi konularda vergi yükü oranı ile devletler arası mukayese yapma imkanı tanımaktadır (Akman, 2011, s. 215-217).

1.1.8. Vergilemenin Sınırları ve Sorunları

Bu bölümde vergilendirmenin sınırı (vergi kapasitesi) ve vergilendirme ile ilgili sorunlar açıklanacaktır.

1.1.8.1. Vergilemenin Sınırları

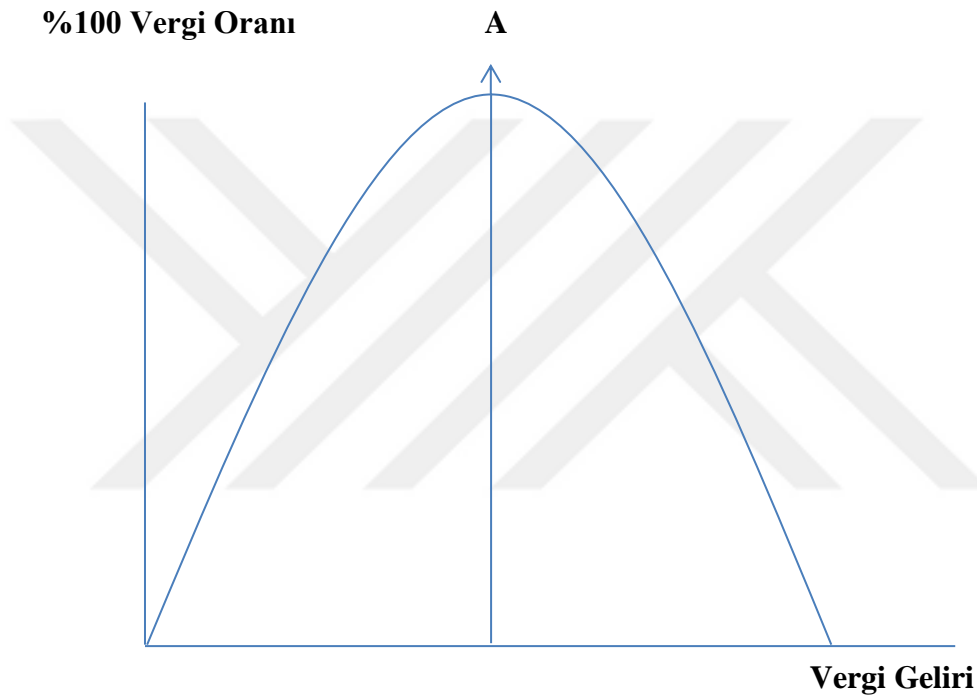
Devlet tarafından vatandaşlardan alınan verginin bir sınırı vardır. Bu sınıra teorik olarak vergi kapasitesi denir. Vergilendirme kapasitesi devletin alabileceği en üst miktar olup teorik olarak milli gelire eşittir.

Vergi kapasitesini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Vergi kapasitesini belirleyen en önemli etmenlerden bir tanesi vergi yapısıdır. Ekonomik etkenler, kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı ve para ekonomisinin yaygınlığı olarak belirlenebilir (Erdem vd., 2007, s.154-155). Vergileme sınırlarını iktisadi sınır, hukuki sınır, siyasi sınır ve mali sınır olmak üzere dörde ayırmak mümkündür.

İktisadi sınır; kavramı vergi kapasitesini ifade etmektedir. Bir ekonomideki vergilendirilebilecek tüm kaynakları ifade eder. *Hukuki sınır*; yasa ve anayasa ile getirilen sınırı ifade etmektedir. Ülkemizde Anayasanın 73. Maddesi örnek verilebilir. *Siyasi sınır* ise oy kaygısının vergi artışında oluşturduğu sınırdır. Oyların azalmaya başladığı noktadan itibaren vergileri arttırmaması bu sınırı ifade eder.

Mali sınır; vergi oranları arttıkça toplam vergi hasılatının artması gerekirken, bir noktadan sonra vergilerin daha da artırılması ile toplam vergi hasılatının azalmaya başladığı nokta mali sınırı ifade eder. Buna göre, toplam vergi hasılatının azalmaya başladığı nokta (A Noktası) mali sınırı ifade eder. Bu sınır maliye literatüründe Laffer Eğrisi olarak anılmaktadır. Ancak Laffer'den önce aynı konuyu İbn Haldun'da incelediğinden dolayı söz konusu eğriye İbn Haldun Eğrisi de denilmektedir (Yüksel, 2016, s.45).

Şekil 1: Haldun-Leffer Eğrisi

Kaynak: Laffer (2004).

Laffer, vergi oranlarının %0 olduğunda vergi gelirinin olmayacağını, %100 olduğunda ise vergi gelirlerinin artmayacağını ifade etmiştir (Laffer, 2004, s. 1178). Laffer Eğrisi'ni savunanların açıklamalarına göre, devlet düşük vergi oranları uygulaması ile daha fazla vergisel gelir elde etme imkanı sağlayacaktır. Çünkü, insanlar gelir elde etmeye devam edecekler ve elde ettikleri geliri vergi otoritelerine bildirmeye gönüllü olacaklardır (Mitchell ve Çukurçayır, 2011, s. 330).

Arz yönlü iktisat, vergilerin ekonomi üzerindeki etkilerinin daha çok vergi indirimleri yoluyla olduğunu, vergi indirimleri sonucunda ekonomik birimlerin kararlarının etkilendiğini ve toplam üretim ile vergi gelirlerinin arttığını

belirtmişlerdir. Arz yönlü iktisat bu durumu Haldun-Laffer Eğrisi ile açıklamaktadır (Türgay, 2011, s. 327). Vergilendirme sonucunda, mükellefler gelir veya ikame etkisi olmak üzere iki farklı şekilde tutum sergileyebilmektedirler. Gelir etkisi, mükellefin çalışması karşılığında elde ettiği ücret üzerinden ödediği vergiyi telafi edebilmek için daha fazla çalışmasını ifade eder. İkame etkisi ise, mükellef, daha fazla çalışıp daha fazla vergi vermek yerine boş zamanı tercih edebilecektir (Akman, 2011, s. 245).

1.1.8.2. Vergileme Sorunları

Vergileme sorunları ülkelerin ekonomik düzeylerine ve o ülkelerde uygulanan vergi sistemlerine göre değişmektedir. Genellikle vergi sorunları gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar gibi temel makroekonomik sorunlar vergisel sorunlara yol açmaktadır.

Vergileme sorunları çeşitli nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Mükellefler tarafından bakıldığında vergi ahlakı vergileme sorununun oluşmasında rol oynamaktadır. Vergi ahlakı, mükelleflerin vergi ödevine ilişkin görev ve sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi olarak tanımlanabilir (Tosuner ve Demir, 2007, s. 9). Vergi ahlakının yerleşmediği ülkelerde vergi kaçırma/vergiden kaçınma gibi vergiye karşı tepkiler oluşabilmektedir.

Vergi yapısından kaynaklanan sorunlar, gelişmekte olan ülkelerde vergi yükünün fazla oluşu vergiye karşı tepkiler oluşturmaktadır. Bunun dışında muafiyet ve istisnaların vergi sisteminde gereğinden çok olması sonucu mükellef ve uygulayıcılar tarafından istismara açık hale gelebilmektedir. Mükellef ve uygulayıcılar çeşitli yorumlamalarda bulunarak çeşitli muafiyet ve istisnalardan yararlanabilmektedir (Tosuner vd., 1992, s.13).

Vergi idaresinden kaynaklanan sorunlar, vergi mevzuatının karmaşık bir yapıda olması mükelleflerin vergiye uyumunu zorlaştıran bir etkidir. Vergilemeye ilişkin çok sık yapılan değişikliklerde vergileme sorununa neden olmaktadır. Yapılan değişikliklere uyum sağlamanın yanında yapılan değişikliklerin mevcudiyeti birçok hususun gözden kaçmasına sebep olmakta, böylece bazı kanunlara açıklık

getirememekte, bazen de yapılan değişiklikler çelişkiler doğabilmektedir (Tosuner vd., 1992, s.18).

Bazı gelişmekte olan ülkelerde vergi reformları öncesi ortaya çıkan vergi sorunları ülkelere göre farklılık gösterse de bazı yönler ortaktır. Bu sorunları; petrol, gümrük vergileri gibi belli kaynaklara bağımlılık; kayıp, kaçak, kaçınma gibi nedenlerle tabanı daralan bir gelir vergisi yapısı (vergi dilimleri ülkelere göre değişmekle birlikte vergi matrahına göre vergi dilimi uygulanmaktadır), duruma göre alınmış tedbirler yüzünden dolaylı vergilerde ortaya çıkan komplikasyonlar, zayıf bir vergi yönetimi şeklinde sıralamak mümkündür (Burgess ve Stern, 2007, s.33).

1.2. EKONOMİK KALKINMA

Ekonomik kalkınma kavramı ekonomi literatüründe az gelişmişlik olgusunun önem kazanması ile birlikte gündeme gelmeye başlamıştır. Dünyada az gelişmişlik oranı genel nüfusun altında biridir. Az gelişmişlik sorununa dönük olan ekonomik kalkınma, sadece üretim ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması demek değil, aynı zamanda az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir (Özsoy, 2012a, s. 3)

1.2.1. Ekonomik Kalkınmanın Tanımı, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri ve Stratejileri

Bu bölümde öncelikle ekonomik kalkınmanın tanımı açıklanacak daha sonra ise ekonomik kalkınma modellerine değinilecektir.

1.2.1.1. Ekonomik Kalkınmanın Tanımı

Ekonomik kalkınma kavramı üretim ve kişi başına düşen gelir artışına ek olarak, yapısal değişiklikler ile teknik ve kurumsal düzenlemeleri, üretim yapısındaki değişiklikleri ve sektörler arasındaki kaynak tahsisini ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ekonomik büyümeyi içerse de sadece varolanın niceliksel büyümesi değil, olumlu anlamda yeni yapının kurulmasıdır (Özsoy, 2012a, s.3).

Klasik İktisat Doktrini'ne göre ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme içinde doğal ve kendiliğinden gelişen bir süreçtir. Oysa ekonomik kalkınma ekonomik

büyümenin (milli gelir artışının) yanında sosyal, siyasal, kültürel vb. alanları da içine alan genel boyutlu bir yapısal dönüşümdür (İlkin, 1983, s. 59). Geniş anlamıyla ekonomik kalkınma, insanların yaşam düzeylerini, özgüvenlerini, özgürlüğünü arttıran ve tüm insanların yaşamları ile yeteneklerinin kalitesini geliştiren bir süreçtir (Todaro and Smith, 2011, s. 5).

Ekonomi literatüründe, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma birbirine yakın kavramlardır. Ancak ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeden daha kapsamlı bir kavramdır. Ekonomik büyüme sayısal (nicel) bir değer iken, ekonomik kalkınma ise nitel (kalite) bir değerdir. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ve uzun süre devam etmesi gerekmektedir (Tokatlıoğlu, 2012). Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanında sosyal ve siyasal gelişme ile birlikte toplumsal refah artışıdır (Pınar, 2012, s. 159).

Ekonomik kalkınmanın tarihi sürecine değinecek olursak; Adam Smith ve David Ricardo tarafından ele alınmış ancak II. Dünya Savaşı sonrası altın çağını yaşamıştır. Ekonomik kalkınmanın az gelişmiş ülkelerde ve buralarda yaşayan insanlarla ilişkilendirilmesi, ancak 1950 ortalarından itibaren gerçekleşmiştir. En parlak yıllarını bu dönemde yaşayan ekonomik kalkınma iktisadının hızlı sermaye birikimi ile gerçekleştirileceği düşünülmüştür. Hızlı sermaye birikimi, hızlı sanayileşmeyi gerçekleştirecek, hızlı sanayileşmede işsizliği ortadan kaldıracaktır. Ekonomik kalkınmanın amacı, geleneksel durağan geçimlilik ekonomiyi, kendi ayakları üzerinde durabilen ve Batı'da örneklerine benzer bir ekonomiye dönüştürmektir (Kaynak, 2003, s.18).

Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için milli gelirden artış yaşanması ve kişi başına düşen gelir olarak ölçülmesi o ülkedeki yoksulluğun ortadan kaldırılması yeterli koşul değildir. Birçok ülkede gözlendiği gibi, ekonomik büyümeden en düşük gelir grubuna dahil hane halkları yararlanamayabilir ve hatta mutlak yoksulluk içinde bulunan hane halklarının sayısı artış gösterebilir. Bu bağlamda Dünya Bankasının ekonomik büyüme ile birlikte gelir dağılımına da gereken önemi verdiğini ve Uluslararası Çalışma Örgütünün temel insan ihtiyaçlarına önem verdiğini söylemek mümkündür. Yoksulluğa ve eşitsizliğe daha çok önem veren ekonomik kalkınmanın tanımı, kişi başına düşen gelir artışının yanında ekonomik, sosyal ve kurumsal yapının gelişmesi olarak ifade edilebilir (Yıldırım vd., 2008, s.465).

Ekonomik kalkınmanın konusu, az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerdir. Önceden bu ülkeler için geri kalmış ekonomi ya da geri ekonomi deyimini kullanılmaktaydı. Nezaket gereği böyle ifadeler yerine az gelişmiş ülke ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Az gelişmiş ülke kavramı İngilizcede oldukça uzun olduğundan (less developed country), daha kısa olan gelişmekte olan ülke (developing country) ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan az gelişmiş ülke ifadesi oldukça statiktir ve ekonomik kalkınma kavramının içinde bulunduğu değişim ve dinamizm ile ilgili anlamlardan yoksundur. Gelişmekte olan ülke kavramı oldukça geniş bir kavramdır. Gelişen tüm ülkeler bu kavramla ifade edilebilmektedir (Özsoy, 2012a, s.4).

Ekonomik kalkınma konusunun temelini oluşturan az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma sorunlarının başında yetersiz sermaye birikimi gelmektedir. Sermaye birikiminin çok yetersiz olması ve yavaş artması “Azgelişmişliğin Kısır Döngüsü” modeli ile açıklanmaktadır (Han, 1988, s. 8). Az gelişmiş ülkelerin temel ekonomik özelliklerini; kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü, toplam üretim içerisinde tarım sektörünün payının yüksekliği, dışa bağımlı bir ticaret yapısı, altyapı yatırımlarının yetersizliği, gelir dağılımının hakça paylaşımından uzak olması şeklinde sıralamak mümkündür (Öztürk, 2012, s.503-504).

1.2.1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri

Bu kısımda kalkınma modelleri yaklaşımlarına yer verilmiştir.

1.2.1.2.1. Klasikler, Keynes ve Harrod-Domar’ın Görüşleri ve Büyüme Teorileri

Ekonomik kalkınmaya yönelik teorilerin tarihi süreç içerisindeki gelişimine bakacak olursak Klasikler, J.M. Keynes ve Harrod-Domar modeli ön plana çıkmaktadır. Klasik İktisat’ın kurucusu Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” isimli eserinde liberal ekonomi düşüncesini dile getirmiştir. Smith’e göre iş bölümü ihtisaslaşmayı sağlar, ihtisaslaşma verimliliği, verimlilik yatırımları, yatırımlarda ekonomik kalkınmayı sağlamaktadır. Adam Smith ekonomik kalkınma teorisinde verimlilik üzerinde durmuştur. Ona göre artan talep ihtisaslaşmayı, ihtisaslaşma da ekonomilerin büyüyerek daha verimli olmasına yol açar (Dülgeroğlu, 2000, s.32).

J.M. Keynes'in doğrudan ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma teorisi bulunmamakla ise; Keynes 1929 ekonomik kriz sürecinde 1936 yılında yazdığı "The General Theory of Employment, Interest, and Money" adlı eserinde teorik devlet müdahalesini önermiş ve bu öneri sorunu çözmüştür. Bu çözümlemede Keynes az gelişmiş ülkelerin özelinde herhangi bir farklı çözüm önermiş değildir. Bununla birlikte Keynes'in bir devlet müdahalesinin gerekliliğine yönelik tespiti, ekonomik kalkınma iktisadının modernleşme kuramından almış olduğu "müdahale" kavramına iktisat bilimi açısından meşru bir dayanak sağlamıştır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008, s.42-43).

Harrod (1939- "An Essay in Dynamic Theory") ve Domar (1946- "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment") tarafından ayrı ayrı geliştirilen modeller birbirine benzeyen analizler yapmaları nedeniyle Harrod-Domar modeli olarak adlandırılmışlardır. Tam istihdamın sağlanması veya enflasyonsuz bir ekonominin ortaya çıkması mümkündür, ancak bıçak sırtı bir durumdur. Bir ülkenin ne kadar zenginleşmesi gerektiği, bunun için ne kadar yatırım ve tasarruf yapılması gerektiği hesaplanmalıdır. Bu modelde bir ekonominin büyümesi yatırımların miktarına, bu da tasarrufların düzeyine bağlıdır. Ekonomiler gelirlerinden ne kadar çok tasarruf edip yatırıma dönüştürebilirse o denli büyüyebilir (Dolun ve Atik, 2006, s. 8).

Ekonomik kalkınmanın tarihsel sürecinin yanında, Neo-Klasik Büyüme Modeli içinde yer alan Solow (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth" adlı eserinde açıkladığı ekonomik büyüme modeli, ekonomik büyüme modelleri açısından önemli bir yere sahiptir. Solow (1956) tarafından oluşturulan büyüme modelinde tasarruf, sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişki incelenirken, herşeyden önce sermayenin çıktı üzerindeki etkileri hesaba katılır (Ünsal, 2013, s. 646). Solow modeli aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma modellerini, Solow büyüme modeli Rostow'un tarihsel yaklaşım teorisi, ikili yapı modeli, dengeli kalkınma modelleri ve dengesiz kalkınma modelleri şeklinde beşe ayırmak mümkündür.

1.2.1.2.2. Solow Büyüme Modeli

Solow (1956), tarafından geliştirilen Neo-Klasik ekonomik büyüme modeli, büyüme modelleri içinde önemli bir yere sahiptir. Solow'un ekonomik büyüme

modelinde tasarruf, sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişki incelenir ve herşeyden önce sermayenin çıktı üzerindeki etkileri hesaba katılmaktadır. Solow'un büyüme modelinde tasarruf, sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişki incelenirken, sermayenin çıktı üzerindeki etkilerinin yanında çıktının sermaye birikimi üzerindeki etkileri de hesaba katılır. Buradan hareketle Solow modelinin hareket noktası, hükümetin olmadığı kapalı bir ekonomide çıktının tüketim ve yatırım amacıyla kullanıldığı hususudur. Solow büyüme modelinde tasarruf haddi ile büyüme arasındaki ilişki önemli bir yere sahiptir. Modelde tasarruf düzeyi, durağan durum sermaye ve çıktı düzeyini etkileyen unsurlardan biridir. Solow büyüme modelinde, tasarruf haddindeki artış ekonomik büyümeyi geçici olarak olumlu biçimde etkiler. Bir başka deyişle, Solow modelinde ekonomik büyümenin nedeni tasarruf haddindeki artış değildir (Ünsal, 2013, s. 646-651).

1.2.1.2.3. Rostow'un Tarihsel Yaklaşım Teorisi

W. Rostow modelinde ekonomik gelişmeleri tarihsel bir yaklaşımla ele almıştır. Özellikle "Take off" kalkış aşamasında, az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma sorununa değinilmesi, bu modelin önem kazanmasına neden olmuştur. Tarihsel gelişim yaklaşımı ülkelerin gelişimini beş aşamada ele almaktadır. Bu aşamalar: geleneksel toplum aşaması, kalkışa hazırlık aşaması, kalkış aşaması (take off), olgunluk aşaması, kitle tüketim çağı aşamasıdır (İlkin, 1983, s.61-62).

Rostow, toplumların ekonomik boyutları itibariyle beş kategoriden biri içinde yer aldıklarını ifade etmiştir (Rostow, 1960, s. 4).

1.2.1.2.3.1. Geleneksel Toplum Aşaması

Tarımsal yapının ekonomide hakim olduğu dönemdir. Toplumun büyük bir bölümü tarım ile uğraşmaktadır. Üretim tekniğinin çok geri olduğu ve iş bölümünün sınırlı olduğu bir dönemdir. Pazar ilişkisi çok azdır. Ekonomik birimlerin kararları kısa vadeli. Toplumda egemenlik büyük tarım sahiplerinin elindedir. Kurumsal altyapı gereği gibi yaratılmamıştır. Tüm bu koşulların doğal sonucu olarak ekonomi, düşük gelir dengesine oturmuş, durgun bir yapıdadır. Tasarruf miktarı oldukça sınırlıdır (Han ve Kaya, 2008, s. 33). Geleneksel toplum aşamasının temel gerçeği, ulaşılabilir çıktı seviyesinde bir tavan oluşmasıdır. Bu tavan, modern bilim ve

teknolojiden gelen potansiyellerin mevcut olmadığı ya da düzenli olarak ve sistematik olarak uygulanmadığı gerçeğinden kaynaklanır (Rostow, 1960, s. 4).

1.2.1.2.3.2. Kalkışa Hazırlık Aşaması

Rostow kalkışa hazırlık aşamasını geleneksel toplum aşaması ile kalkış aşaması arasındaki aşama olarak tanımlamaktadır. Bu aşamada kalkış aşaması için koşullar hazırlanacaktır. Batı Avrupa'ya bakıldığında, söz konusu bu geçişin 17. yüzyıl sonu- 18. yüzyıl başlarında, modern bilimin hem tarım hem de sanayi kesiminin üretim fonksiyonu içine girmesiyle başladığı görülmektedir. Bu aşamanın en önemli ekonomik koşullarından bir tanesi, ekonomik büyümenin kendi kendini sürdürebilmesi için milli gelirin en az %10'unun yatırımlara ayrılması gerekmektedir. Yatırımların altyapı gibi sabit sermaye yatırımlarına yapılması önemlidir. Yeni bir elit sınıfın varlığı gereklidir. Üretilen ürünler bu sınıf tarafından tarımdan sanayiye aktarılacaktır (Gönel, 2013, s.59-60).

1.2.1.2.3.3. Kalkış Aşaması

Kalkış aşaması sanayileşmenin ilk evresini esas almaktadır. Rostow'a göre, kalkışa geçmenin başlangıcında çok defa güçlü bir uyarıcı görülür. Bu uyarıcı 1848 Alman İhtilali, 1868 Japonya'da Meji Restarasyonu veya Hindistan'ın bağımsızlığı gibi siyasi hareketlerdir. Ancak burada önemli olan konu, gelişmeyi başlatan uyarıcının şekli değil toplumun buna karşı gösterdiği olumlu ve düzenli tepkidir (Kaynak, 2011, s.191).

Rostow'a göre kalkış aşaması için; üretken yatırımların milli gelir içindeki payının %5 veya daha azından %10 veya daha fazlasına çıkması gerekir. Ekonomik kalkınmada öncü rol oynayabilecek bir ya da birkaç imalat sanayi kolunun önder sektör olarak ortaya çıkması (Önder sektör, verimli yatırımlar yapmalı, yeni üretim teknikleri uygulamalı, dışsallıklarla diğer faaliyet kollarını etkileyerek ikinci bir genişleme yaratmalıdır. Öncü sektör sonucu artan üretime karşılık ürün piyasasının gelişmesi gerekir). Modern kesimini gelişmesini teşvik edecek, dış ticarete ortaya çıkacak tasarrufları iyi kullanabilecek ve başlatılan gelişmeye devamlılık kazandıracak siyasal, sosyal ve yönetsel bir ortamın bulunması gerekir (Özsoy, 2012b, s. 34).

1.2.1.2.3.4. Olgunluk Aşaması

Kalkış aşamasından sonra, sürekli artan ekonomi, modern teknolojiyi ekonomik faaliyet alanının tamamına yaymaya ittiği için dalgalanan ilerlemelerden oluşan uzun bir aşama gelmektedir (Rostow, 1960, s. 9). Her ülkenin yapısına göre farklılıklar gösterdiği bir aşamadır. Genel olarak ekonominin bütün kesimlerinde teknoloji uygulanmaya başlar. Ülke her türlü ürünü imal edebilecek aşamaya gelir. İhracat daha çok sanayi ürünlerinden oluşur. Olgunluk aşamasında bazı sorunlarda ortaya çıkabilir. Örneğin; ülkenin bazı bölgelerinde ileri teknoloji kullanma zorluğudur. Sonuç olarak ülkede gelişmiş ve gelişmemiş kesim veya bölgelere rastlanır. Saptanan tarihlere göre İngiltere 1850 yılında, Almanya ve Fransa 1910 yılında bu aşamaya ulaşmışlardır (İlkin, 1983, s. 68).

1.2.1.2.3.5. Kitle Tüketim Çağı

Olgunluk aşamasından sonra her millet yüksek düzeyde kitlesel tüketim aşamasına ulaşır. Bu aşamada toplum artık modern teknolojinin gelişmesini bir hedef olarak kabul etmekten artık vazgeçmiştir. Zamanla belli başlı sektörler tüketime yönelik mal ve hizmet üretimine doğru yer değiştirmektedirler. Kişi başına düşen gelir o kadar çok artmıştır ki, pek çok kimse mesken, gıda ve giyecek gibi temel ihtiyaçları aşan bir güç kazanmıştır. Bu dönemde refah ön plandadır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008, s. 66).

Rostow'un tarihsel yaklaşım teorisi çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. Bu eleştirileri; aşamaların süreleri ve birbirlerine geçiş noktalarını belirlemek çok güç olması, her aşamada sayılan özellikler bir önceki ve bir sonraki aşamalarda göze çarpabilmesi, Rostow çok kısıtlı gözlemlerle genelleştirme yaptığı için gelişen ülkeler açısından aynı aşamada birimlerinin geçerli olmayacağı ortaya çıkması, kalkış aşamasında yatırımlara milli gelirin %10'unu ayırmak her zaman sağlanabilecek bir durum olmaması şeklinde sıralamak mümkündür (Dülgeroğlu, 2000, s. 47).

1.2.1.2.4. İkili Yapı Teorisi

İktisadi ikilik olarak da anılan ikili yapı teorisi, azgelişmişlik olgusunun büyükçe bir bölümünü açıklamaktadır. İkilik kavramı; bir ekonomi içinde yapısal olarak farklı ekonomik kesimlerin (kimi zaman bölgelerin) yan yana bulunması ifade

edilir. Bu kesimler sadece farklı derecelerde yapılaşmış ve gelişmiş değil, ayrıca ilke olarak da çeşitli biçimlerde organize edilmiş, düzenlenmiş ve de az ya da çok birbirlerinden yalıtılmış durumdadırlar. Kurama göre az gelişmiş ülkenin ekonomik ve sosyal yapılarından biri gelişmiş iken diğeri gelişmemiştir (Han ve Kaya, 2008, s.41).

İkili yapı teorisi; iktisadi ikilik, bölgesel ikilik, sosyal ikilik olmak üzere üçe ayrılır. İktisadi ikilik, az gelişmiş ülkelerdeki ikiliktir ve ikili yapı teorisinin diğeri adıdır. Bölgesel ikilik, az gelişmiş ülkedeki gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerin bir arada görülmesidir.

Sosyal ikilik; Boeke ve diğeri Hollandalı iktisatçılar tarafından Hollanda sömürgesi altında bulunan Endonezya toplumu ile ilgili çalışmalarda kullanılan bir kavramdır. Bu çalışmalara göre Endonezya'ya geleneksel toplumla çelişen bir ekonomik ve sosyal sistem dışarıdan ithal edilmiştir. Genellikle bu sistem kapitalizm olabileceği gibi sosyalizm de olabilmektedir. Sonuçta toplumda inançlarıyla, sosyal ve psikolojik değer yargılarıyla, örgütlenme biçimiyle ve üretim teknolojisiyle birbirinden oldukça farklı illere göre işleyen kültürler ve toplumlar bir arada yaşamaya başlamıştır. Bunun sonucunda sosyal ikilik oluşmuştur (Özsoy, 2012b, s.42).

1.2.1.3. Ekonomik Kalkınma Stratejileri

1.2.1.3.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi

Dengeli kalkınma stratejisi, F. List tarafından açıklanmıştır. F. List, tarım kesimi, imalat kesimi ve ticaret kesimleri içinde dengeli bir gelişmenin önemini belirtmiş, tüketim ve üretim arasındaki ilişkileri göstermiştir. 1928 yılında Young bu konu üzerinde durmuştur. Rosenstein-Rodan, Nurkse, T. Scitovsky, A. Lewis gibi yazarlar tarafından ele alınması sonucu genişlemiştir (İlkin, 1983, s. 80).

Dengeli kalkınma kavramı, ekonomideki bütün sektörlerin aynı anda ve uyumlu bir şekilde büyümesini ve gelişmesini ifade eder. Dengeli kalkınma, tam istihdamın devamı ve toplam talebin toplam arzdaki artışa eşit bir oranda yükselmesi demektir. Dengeli kalkınmanın ön şartı; ekonomide bütün sektörlerin birlikte büyümeleri için yatırımlar planlı ve dengeli biçimde dağıtılmış olması gerekir. Bu

konuda Nurkse ve Rosenstein-Rodan'ın yaptıkları çalışmalar dengeli kalkınma modelleri içinde ön plana çıkmıştır (Dülgeroğlu, 2000, s. 41).

Rosenstein-Rodan “Büyük İtiş Yaklaşımını” ekonomik kalkınma literatürüne kazandıran iktisatçıdır. 1943 yılında yayınlanan “Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları” adlı makalesi ekonomik kalkınma alanında öncü kabul edilmektedir (Gönel, 2013, s.56). Rosentein-Rodan yatırımların optimal dağılımı için piyasaya güvenilmeyeceğini belirtmiştir. Dengeli büyüme birbirine uyum gösteren yatırımlarla gerçekleşebilir. Bu yatırımların yapılması ise gelir ve talebi arttırıcı bir rol oynayacaktır. Aksi halde (uyumlu yatırımların yapılamaması durumunda) talep ve dolayısıyla gelir artmayacaktır (Akdemir, 2015).

Nurkse'in “Kısır Döngü Yaklaşımı”, az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin son derece düşük olduğundan yola çıkarak, gelir düzeyi düşük oluğunda tasarrufların yetersiz olduğunu, tasarruf yetersizliği nedeniyle gerekli yatırımların yapılamayacağını, dolayısıyla da verimliliğin ve gelir seviyesinin yine düşük kalacağını belirtmektedir. Bu ülkelerdeki az olan sermaye birikimi, yine son derece düşük olan eğitim düzeyi ile birlikte refahın ve verimliliğin düşmesine neden olur. Nurkse dengeli büyüme konusunda tıpkı Rosenstein-Rodan gibi birden fazla sektörün birlikte, eşanlı olarak geliştirilmesi ve birbirleri üzerinde dışsal etki yaratmalarından yanadır. Sektörlerin tüketim malı üretmesi sonucu, iç piyasanın büyümesi hem sermaye birikimini sağlayacak hem de yatırımlar artacaktır (Gönel, 2013, s.57-58).

Nurkse'e göre, “Kısır Döngü Yaklaşımı”ndan kurtulabilmek için farklı endüstrilere aynı anda yatırım yapmak gereklidir. Farklı endüstrilere yatırım sonucunda piyasa bütünüyle genişleyeceğinden kısır döngüden kurtulmak mümkün olacaktır. Nurkse, planlamanın geri kalmış ekonominin gelişebilmesi için büyük önem taşıdığını belirtmiştir (Adaçay, 2012, s. 59).

1.2.1.3.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi

Dengesiz kalkınma konusunda Hirschman çalışmasıyla ön plana çıkmıştır. Hirschman. Rosenstein-Rodan ve Nurkse gibi iktisatçıların “dengeli büyüme” sine karşı, “dengesiz büyüme” ile ekonomik kalkınmanın harekete geçirilebileceği kanısındadır. Dengesiz büyüme, aynı dengeli büyüme gibi nakdi dıştan yararların

önemine değinir; “büyük itiş” in gerekliliğini belirtir, iktisadi planlama ile bağdaşabilir. Ne var ki Hirschman’ın dengesiz büyümesi, iktisadi karar merkezlerini harekete geçirebilmek için, darlıklar yaratmayı amaçlar. Darlıkların baskısı, karar merkezlerini harekete geçirmek için uyaracak, üretim kaynakları miktarını arttırmak için dürtü olacaktır (Kazgan, 2012, s. 281-282).

Hirschman, az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme sürecine girebilmesi için, yatırımların sektörler arasında bir denge oluşturacak şekilde değil, tam tersine bir dengesizlik oluşturacak şekilde sıralanması ve planlaması gerektiğini ileri sürmüştür. Scitovski’den hareketle, serbest rekabetin var olduğu bir ekonomide, kârların dengesizliğin kaba bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Bir endüstride kârların varlığı yatırımları bu endüstriye çeker. Yatırımlar arttıkça karlar ortadan kalkmaya başlar. Böylece yatırımlar dengeye yönelmiş olur. Dengenin sağlandığı bir ortamda bu sektör için yatırımları teşvik edici hiçbir özellik kalmamaktadır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008, s. 70-71).

Dengesiz kalkınma modelinde bir diğer teorisyen ise Streenten’dir. Streenten’e göre, denge statükoyu devam ettiren bir durum iken gelişme statükonun değiştirilmesidir. Streenten, dengesizliğin gelişmeye engel olmadığını aksine teşvik eden bir faktör olduğunu belirtmiştir. Streenten’e göre, denge konusunda ısrar etmek ise ekonomide durgunluğu önlemek yerine darboğazlara neden olabilir (Adaçay, 2012, s. 63).

Kalkınma kutupları modeli diğer bir dengesiz kalkınma stratejisidir. Kalkınma kutupları olgusu, sanayileşme sürecinde ortaya çıkan, yöresel ekonomik farklılaşmalardır. F. Perroux’a göre (1958, “La Coexistence Pacifique”), ekonomik kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı zamanda gerçekleşmeyeceğini, bazı bölgelerin öncelik kazanacağını, ve kalkınma kutuplarının oluşacağını belirtmektedir (Yavilioğlu, 2002, s. 60). “Kutuplaşma”, belli sayıda iktisadi ünitelerin faaliyetleri nedeniyle fonksiyonel bir bütünleşme sonucunda ortaya çıkan dengesiz bir kalkınma sürecidir (İlkin, 1983, s. 105).

1.2.2. Ekonomik Kalkınmanın Ölçülmesi

Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanında kişi başına düşen doktor sayısı, çocuk ölüm oranı, kişi başına düşen gelir, okuma oranı, öğretmen sayısı gibi

ölçütlerle çevre şartlarının iyileştirilmesi gibi etkenlere bağlıdır (Korkmaz, 2013, s. 15). Ekonomik kalkınma ölçütleri ülkelerin gelişmişlik seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Ekonomik kalkınmanın ölçülmesinde genel olarak, GSMH ve kişi başına GSMH, Satın Alma Gücü Paritesi, ve İnsani Gelişme Endeksi kullanılmaktadır (Özsoy, 2012a, s. 6).

1.2.2.1. GSMH ve Kişi Başına GSMH

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin değeri toplamıdır (Erdoğan, 2013, s. 6). GSMH değeri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. Bunun yanında GSMH yerine kişi başına GSMH'da kullanılabilir (Özsoy, 2012a, s. 6).

Ancak kişi başına GSMH'nin ülke karşılaştırılmasında kullanılmasının çeşitli sakıncaları bulunmaktadır. En başta kişi başına GSMH gelir dağılımıyla ilgili bilgi vermez. Ayrıca yaşam kalitesinin iyileşmesiyle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmadığı gibi, ülkelerin kalkınma potansiyellerini dikkate almaz. Bunun yanında ülkelerin kalkınmanın neresinde bulunduğu ilişkin bir fikir vermesi bakımından kişi başına GSMH'nin kullanılmasının pratik yararları da vardır (Kaynak, 2011, s. 86)

Kişi başına GSMH, genellikle az gelişmişliğin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Çünkü, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde sosyal ve siyasal açıdan da insan refahını etkileyen olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Gelir düzeyi düşük olan ülkelerde ise sosyal açıdan geri kalmışlık, refah düzeyi düşüklüğü ve siyasal açıdan kişi özgürlükleri geri planda olduğu görülmektedir (Pınar, 2012, s. 160).

1.2.2.2. Satın Alma Gücü Paritesi (SGP)

GSMH değeri ülkelerin kendi para birimi ile hesaplanmaktadır. GSMH değeri uluslararası karşılaştırmalarda kullanılırken genellikle ABD dolarına çevrilmektedir. Ancak farklı gelişmişlik düzeyine sahip iki ülke için reel döviz kuru bu ülkeler için satın alma gücünü iyi bir göstergesi değildir. Bunun nedeni ise döviz kuru hesaplanırken dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin dikkate alınmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere ucuz, emek yoğun, standardize edilmemiş mal ve hizmetlerin fazlalığı GSMH'nin düşük çıkmasına neden olmaktadır. SGP ise hem dış

ticarete konu olan mal ve hizmetleri hem de dış ticarete konu olmayan mal ve hizmetleri esas alması bakımından önemli bir ölçüttür (Özsoy, 2012a, s. 8)

Satın alma gücü paritesi ülkelerin satın alma gücünü göstermektedir. Belli bir mal ve hizmet sepetinin çeşitli ülkelerde satın alınması için gerekli olan ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır. SGP ülkeler arasındaki fiyat farklılaşmasını ortadan kaldırarak GSYİH'ların gerçek hacimle karşılaştırılmalarına ve ülkelerarası gelişmişlik düzeyi karşılaştırılmalarının daha güvenilir şekilde yapılmasına olanak vermektedir (Kaynak, 2011, s. 74-75)

1.2.2.3. İnsani Gelişme Endeksi

Ekonomik kalkınmanın ölçülmesi herhangi bir ekonomide üretilen mal ve hizmetler miktarının ve gelirin ölçülmesindeki standart, gayri safi yurtiçi hasıla, gayri safi milli hasıla veya milli gelir ile bunların toplam nüfusa bölünmesi sonucu elde edilen kişi başına düşen hesaplamalardır. Bu ölçüm araçları evrensel olarak kabul görmüş araçlardır. Bu araçlar yardımıyla ülkelerin dünya gelirini nasıl paylaştıkları hesaplandığında ekonomik kalkınma problemi daha iyi anlaşılır (Gönel, 2013, s.15). Ekonomik kalkınmanın yanında insani kalkınmanın ölçülebilmesi için; gelir düzeyine, eğitim ve sağlıklı yaşam unsurları eklenir. Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan bu endeks İnsani Gelişmişlik Endeksidir. “İnsani Gelişmişlik Endeksi, uzun vadeli ilerlemeyi, insani gelişmenin üç temel boyutu olan “uzun ve sağlıklı yaşam”, “bilgiye erişim” ve “iyi bir yaşam standardı” kapsamında ele alarak ölçen bir endekstir”(UNDP Türkiye Ofisi, 2015).

İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index- HDI), sosyo-ekonomik yaşamın gelir, eğitim ve sağlık alanı ile ilgilenmektedir. Sağlıklı ve uzun bir ömür, bilgi edinme ve iyi bir yaşam standardı için kaynaklara ulaşma, insani gelişmenin önemli göstergeleridir (Günsoy, 2005, s. 38). İlk olarak 1990 yılında yayınlanan, İnsani Gelişme Raporu, insani gelişimi temel boyutta değerlendirebilmek için İnsani Gelişme Endeksini tanıtmıştır (Human Development Report, 2016, s. 25). Rapor insani gelişmeyi, hem insanların seçimlerinin genişletilmesi süreci hem de onların ulaştıkları refah düzeyinin geliştirilmesi olarak tanımlar (Srinivasan, 1999, s. 309). Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Programı (United Nations Development Programme) tarafından hesaplanan İnsani Gelişmişlik Endeksi ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde kat ettikleri yolu gösterme açısından

önemlidir. 1990 yılından itibaren her sene hesaplanan ve sürekli geliştirilen İnsani Gelişmişlik Endeksi, 2010 yılı itibariyle ortalama ömür endeksi, eğitim endeksi, gelir endeksi ile hesaplanmaktadır. Ardından bu üç endeksin geometrik ortalaması alınarak İnsani Gelişmişlik Endeksi hesaplanmaktadır (Kaynak, 2011, s. 88).

Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Programı tarafından geliştirilen endeks yaşam kalitesinin bir göstergesidir. Bu endekste bulunan değerler: satın alma gücüne dönüştürülmüş gelir, ortalama yaşam süresi beklentisi, ortalama eğitim süresi ve yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranıdır (Han ve Kaya, 2008, s. 275)

Endeksin hesaplanması şu şekilde yapılmaktadır: gelir, yaşam süresi ve eğitim endeksi için veri toplanan tüm ülkeler içinde en düşük ve en yüksek değerler bulunmaktadır. Bu iki değer arasındaki fark, ulaşılmaması gereken toplam uzunluk olarak kabul edilir. Bir ülkenin puanı toplam uzunluğun neresinde (yüzde olarak) olduğunu gösterir. Kişi başı gelir endeksi, yaşam süresi endeksi ve eğitim endeksinin toplamının üçe bölünmesi ile ekonomik kalkınma endeksine ulaşılır (Han ve Kaya, 2008, s. 275). İstisnai bir durum olarak endeks içinde gelir artışının önemini gitgide azaldığını yansıtmak amaçlı gelirin logaritması alınmaktadır. Endeks değerinin hesaplanabilmesi için veriler Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan alınmaktadır (UNDP Türkiye Ofisi, 2015).

İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) 0,00 ile 1,00 arasında değer alır ve ülke sınıflandırması endeksin çeyreklerine göre yapılmaktadır (Kaynak, 2011, s.88). Eğer, ülkenin İGE değeri en yüksekteki 70-100 çeyreğinde bulunuyorsa “Çok Yüksek Düzey İnsani Gelişme” grubunda, 70-80 çeyreğinde bulunuyorsa “Yüksek Düzey İnsani Gelişme” grubunda, 55-70 çeyreğinde bulunuyorsa “Orta Düzey İnsani Gelişme” grubunda ve en alttaki 00-55 çeyreğinde bulunuyorsa “Düşük Düzey İnsani Gelişme” grubunda yer almaktadır (İnsani Gelişme Raporu, 2016, s. 22-25).

İnsani Gelişme Endeksi değişkenleri olan eğitim, ortalama ömür ve gelir endeksleri bir ülkedeki ekonomik kalkınmayı ayrıntılı göstermeyebilir. Örneğin, gelir dağılımı adaletsizliği olduğu yerde kişi başına düşen gelir gerçeği yansıtmayabilir veya kadın-erkek arasında okuma-yazma oranında farklılıklar olabilmektedir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006, s. 59). Bu nedenle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nda İnsani Gelişme Raporunda; Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE, Cinsiyete

Dayalı İGE, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi yayınlanmaktadır (UNDP Türkiye Ofisi, 2015).

1.2.2.3.1. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları

Bu kısımda İnsani Gelişme Endeksinin unsurları açıklanmıştır.

1.2.2.3.1.1. Sağlık Endeksi

Sağlık düzeyi önemli bir kalkınmışlık göstergesidir ve İGE'nin alt endekslerindedir. Yaşam beklentisi, eğitim ve kişi başına gelir unsurlarına dayalı olan endeks, gelişme analizinin kapsamını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişme arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Sağlıklı yaşam hakkı, sağlık düzeyi ya da sağlık durumu, bireylerin ve toplulukların sağlık düzeyini etkileyen etken ve değişkenler olmak üzere iki açıdan incelenebilir (Günsoy, 2005, s. 36-41)

Sağlık düzeyi; doğumda yaşam beklentisi, bebek ölüm hızı, beş yaş altı çocuk ölüm hızı ve anne ölüm hızı gibi göstergelere yansır. Toplumun sağlık düzeyini, okuryazarlık, sağlık hizmetlerine ulaşabilme, içme suyuna ve kanalizasyona ulaşabilme, iklim koşulları gibi faktörler etkiler (Günsoy, 2005, s. 40-41).

1.2.2.3.1.2. Eğitim Endeksi

Ülkelerin toplumsal ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri için, eğitime ayrı bir önem vermeleri gerekmektedir. Ekonomik kalkınmanın sadece ekonomik büyüme olmadığı; ekonomik büyüme yanında, en az onun kadar önemli olan çeşitli alanlardaki yapısal ve düşünsel değişim olduğu göz önüne alındığında bunu sağlayacak olan gerek genel eğitim gerekse mesleki eğitim üzerinde ne kadar durulsa yeridir (Han ve Kaya, 2008, s.114).

İnsani gelişmişlik göstergelerinden olan eğitim endeksi, 25 yaş ve üstü bireylerin yaşam süreleri boyunca ortalama eğitim gördükleri sürenin ve okula başlama çağındaki çocukların okula kayıt alanında hakim olan oranların, okul çağındaki çocuğun yaşam süresi içerisinde aynı kalması varsayımı ele alınarak, çocuğun öğrenim görme süre beklentisinin toplamı üzerinden elde edilen sonuçların aritmetik ortalamasıdır (Fırat ve Aydın, 2015, s. 81-82).

1.2.2.3.1.3. Gelir Endeksi

Gelir düzeyi ekonomik kalkınmada, arzulanan bir yaşam için gerekli ve ölçülmesi son derece zor olan kaynaklar üzerindeki kontrol gücüdür. Kaynaklar hakkında kesin verilere erişmek çok zor olduğundan insani kalkınmanın ölçülmesinde gelir göstergeleri kullanılmaktadır. Kişi başına düşen gelir göstergelerinin çoğunlukla elde edilebilir olması bir ülkenin geliri hakkında kesin bilgiler verebilmektedir. Ancak ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerden, döviz kurlarındaki dalgalanmalardan, tarifelerden ve vergilerden kaynaklanan bozulmalar göz önüne alındığında; nominal fiyatlarla kişi başına gelir verileri uluslararası karşılaştırmalar için kullanışlı olmamaktadır. Bu yüzden bu tür veriler, mallara yönelik satın alma gücünün iyi bir tahmini ve arzulanan bir yaşam standardı için kaynaklar üzerindeki kontrolü daha sağlıklı bir biçimde gösteren Satın Alma Gücü Paritesine göre kişi başına GSYH göstergeleri kullanılarak geliştirilmiştir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006, s. 58-59). Kalkınmanın göstergelerini Şekil 2’de özetlemek mümkündür:

Şekil 2: Kalkınmanın Göstergeleri (Özsoy, 2012a, s.21)

1.2.3. Ekonomik Kalkınma ve Makro-Ekonomik Göstergeler İlişkisi

Bu bölümde ekonomik kalkınma ve makro-ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

1.2.3.1. Ekonomik Kalkınma ve Yatırım İlişkisi

Yatırımlar ekonomik kalkınma politikasının temelini oluşturmaktadırlar. Geleneksel ekonomiden modern ekonomiye geçiş sağlayacak en önemli etken kuşkusuz yatırımlardır. Yatırımlar, gelir arttırıcı etkisi kadar, yeni yatırımları da teşvik etmesi açısından da önemlidir. Diğer taraftan sadece ekonomik kalkınma sorunu olarak değil, ülkelerin kaynaklarından en iyi şekilde yararlanabilme olanağı da yine saptayacakları yatırım politikasına bağlıdır (İlkin, 1983, s. 72).

Yatırım, herhangi bir tutarın belirli üretim araçlarına harcanması olarak tanımlanabilir. Daha açık bir deyişle yatırım harcamaları, üretim araçlarına yapılan harcamalardır (Alkin, 2009, s. 59). Yatırımlar veya yatırım politikası, ekonomik kalkınmanın maliyetini sosyal gruplara dağıtmada en önemli etkidir.

Ekonomik kalkınma yatırım ilişkisi, sermayenin kaynağı olan tasarrufların önemini ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik kalkınmak için gerekli yatırımların yapılabilmesi, ulusal gelirin belirli bir kısmının tasarruflara ayrılmasıyla mümkündür. Oysa az gelişmiş ülkelerin içindeki buldukları en önemli sorun tasarruf yetersizliğidir. Yetersiz sermaye, üretimde verimliliğin düşük kalmasına sebep olmakta, düşük verim gelirin dolayısıyla tasarrufların düşük bir düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Tasarrufların az olması yatırımları kısıtlamakta, böylece döngü (gelir-tasarruf kısır döngüsü) başladığı noktaya ulaşmaktadır (İlkin, 1983, s. 73).

Fakirliğin kısır döngüsü olarak da adlandırılan gelir-tasarruf kısır döngüsü, yatırımların ve tasarrufların da düşük olmasına neden olmaktadır. Döngüyü yaşayan ülkelerde tüketimi kısmak çoğu zaman olanaklı değildir. Düşük yatırım ise, ülkenin mevcut sermaye birikimine olan katkının az olduğu anlamına gelir. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme için yeni yatırımların artarak devam etmesi zorunluluktur. Bu noktada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu eksikliği gidereceği ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikimine katkı yapacağı ileri sürülmektedir. Sermaye birikiminden kasıt ise genellikle fiziki sermayedir (Kar ve Tatlısöz, 2008, s. 2).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına yönelik olan sabit sermaye yatırımları, kaynak sıkıntısı nedeniyle (genellikle) hepsini bir anda gerçekleştirmek

mümkün olmamaktadır. Böyle durumlarda yatırımlar arasında rasyonel seçimler yapmak gerekmektedir. Bu seçim yapılırken, toplumsal anlamda yatırımların istihdam yaratıcı yönleri ile sosyal-fayda maliyet karşılaştırmalarına bakılır (Gönel, 2013, s. 69).

Yatırımlar ülke içinde bölgeler arası dengesizliklerinde giderilmesinde kullanılmaktadır. Bölgesel kalkınma açısından önemli olan yatırımlar az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere sosyal refah açısından yaklaştırılması, yani farklılıkların giderilmesinde kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde önemle üzerinde durulan bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynarlar. Bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma ajansları bölgesel farklılıkların giderilmesinde önerilmektedir (Arslan, 2005, s. 276).

1.2.3.2. Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme birbirleri ile yakın anlamlı kavramlardır. Bazen aynı anlamda kullanıldıkları görülmektedir. Ancak ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeden daha geniş bir kavramdır. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanında iktisadi ve sosyo-kültürel değişimlerdir. Buradan hareketle ekonomik büyüme, ekonomik kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olmaktadır.

Ekonomik büyümenin tanımı; bir ülkenin genellikle bir yıl içinde üretim kapasitesinde veya reel GSYH görülen ve sayısal olarak ölçülebilen reel artışlara ekonomik büyüme denir. Kişi başına gelir açısından bakıldığında ekonomik büyüme, hem bir toplumdaki ekonomik faaliyetlerin ölçeğinde meydana gelen artışı hem de kişi başına gelir artışını ifade etmektedir (Erdoğan, 2013, s.3). Milli gelir arttığı zaman nüfus da artıyorsa, kişi başına düşen gelir artmıyor hatta azalıyor olabilir. Yaygın ve yoğun büyüme bunu açıklamaktadır. Yaygın büyüme, mal ve hizmet miktar artışı; yoğun büyüme ise kişi başına düşen mal ve hizmet miktarının artmasıdır (Pınar, 2012, s. 159).

Ekonomik büyüme, milli gelirden bir yıldan diğer yıla meydana gelen artışları ifade etmekte; ekonomik büyüme hızı ise milli gelirdeki artış oranından ibarettir. Ekonomik büyüme yerine bazen ekonomik gelişme ve ekonomik kalkınma gibi kavramlarında kullanıldığı görülmektedir. Ekonomik büyüme, gelişme ve ekonomik kalkınma terimlerinin anlamları arasında fark görenler bu tutumu hatalı

bulmaktadır. Hatalı bulanlara göre; ekonomik büyüme yalnızca bir gövde genişlemesini ifade etmekte, gelişme ve ekonomik kalkınma ise ulusun iktisadi, sosyal ve siyasal hayatındaki toptan ilerlemeleri belirlemektedir (Alkin, 2009, s. 61).

Ekonomik büyüme konusu gelişmiş ülkeler açısından önemli olduğu kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da önem taşıyan bir konudur. Ancak gelişmiş ülkeler ekonomik büyüme, diğer bir ifadeyle reel GSYH'nın yıllar itibariyle değişimine önem verirken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme kavramından ziyade, ekonomik kalkınma kavramına önem vermektedir. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi de kapsayan bir kavram olmasının yanında, ekonomik büyümeye ek olarak toplumdaki gelir dengesizliklerinin azaltılması, işsizliğin azaltılması, ekonomik ve sosyal kurumların modernleştirilmesi gibi ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal alanları da kapsamaktadır (Özel, 2012, s. 64).

Ekonomik büyüme sorunu, ekonomik kalkınma kavramı gibi II. Dünya Savaşı sonrası yaygın bir şekilde ele alınmıştır. Önceleri savaştan zarar görmüş olan Batı ülkelerinin ekonomilerini yeniden düzenlemeleri için gösterilen çabalar kısa sürede gelişmekte olan ülkelere de yönelmiştir. Son yıllarda bu sorunun daha da yoğun olarak tartışıldığı göze çarpmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyüme yalnızca bugünün sorunu değildir. İktisat biliminin kurulmaya başlandığı yıllarda, hatta daha önceki dönemlerde dahi ekonomik büyüme ile ilgili fikirlerin tartışıldığı görülmektedir. Fakat 1950'lere kadar bu tartışmalar, yalnızca gelişmiş ekonomiler nasıl gelişmiş oldukları ve bundan böyle bunalımsız nasıl büyüyecekleri noktaları üzerine süre gelmiştir. Sonraları az gelişmişlerin ekonomik büyüme sorunlarının ele alındığı teorik modeller yaygınlaşmıştır (Alkin, 2009, s. 62).

Ekonomik büyüme teorilerini dışsal ekonomik büyüme teorileri ve içsel ekonomik büyüme teorileri olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Neo-Klasik modelde teknolojik gelişme ekonomik faktörlerden etkilenmez. Bu nedenle dışsal faktördür. Teknolojik gelişme GSYH üzerinde önemli etkisi vardır. Yakın geçmişteki çalışmalarda ise teknolojik gelişmenin ekonomide fiyat, kar gibi ekonomik sinyallere bir tepki sonucunda ortaya çıktığına yöneliktir. Bu da teknolojinin ekonomik sistem açısından içsel etken olduğunu gösterir (Özel, 2012, s. 64).

Günümüzde niceliksel büyümenin yanında niteliksel büyümenin üzerinde durulmaktadır. Nitelikli büyümeden kasıt eğitilmiş işgücü, teknoloji, inovasyon ve

AR-GE ile desteklenmiş ekonomik büyümedir. İnovasyon; J. Schumpeter ile özdeşleştirilmiş bir kavramdır. Schumpeter'e göre inovasyon, yeni bir ürün icat etmek, yeni bir üretim metodu geliştirmek, yeni bir pazar kurmak, hammadde ya da yarı mamul madde temini için geniş kaynaklar geliştirmek ve monopol durumun yaratılması gibi herhangi bir endüstride yeni bir örgüt oluşturmak vb. faaliyetleri kapsamaktadır. AR-GE ise, işletmelerde yeni ürün ve üretim süreçlerinin bulunarak ortaya konmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmaların bütünüdür (Işık ve Kılınç, 2011, s. 14-17).

Sonuç olarak, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki karmaşıktır. Ekonomik büyüme ile birlikte ekonomik kalkınmanın sağlanacağı düşünülse de kişi başına düşen gelir ekonomik kalkınmayı sağlamak ve ölçmek için yeterli değildir. GSMH ile ekonomik kalkınma ilişkisi artan gelirin nasıl dağıldığı ve kullanıldığı ile ilgilidir (Erdoğan, 2013, s. 20).

1.2.3.3. Ekonomik Kalkınma ve İstihdam İlişkisi

Az gelişmiş ülkelerin yaşadığı istihdam sorunu ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Çalışma çağına gelmiş nüfusun, geçerli bir ücret düzeyinde ve uygun koşullar altında çalıştırılabilmesi, ekonomik olduğu kadar sosyo-ekonomik bir olaydır. Nitekim bir ekonominin başarısı, bu nüfusun iş bulabilmesi ile ölçülür. Oysa gerçekleşen ekonomik kalkınma yöntemi ve hızı, nüfusun artması bu kesime yeterince iş olanakları sağlayamamaktadır (Han ve Kaya, 2008, s. 121). Buradan hareketle gelişen ülkelerin elinde bulunan işgücü fazlası, çeşitli iktisatçılar tarafından ele alınarak, ekonomik kalkınma amaçları doğrultusunda etkin kullanımının yararları tartışılmıştır. Bunların en bilineni W. Arthur Lewis'in sınırsız emek arzı ile ekonomik kalkınma görüşüdür (Dülgeroğlu, 2000, s. 47).

A. Lewis (1954, s. 139) modeli sınırsız emek arzı üzerinden geliştirmiştir. Lewis, az gelişmiş ülkelerin birçoğunda geçim ücretinde emek arzının sınırsız olduğu görüşünden hareket eder. Bu tip ülkelerde Keynesgil ve Neo- Klasik modellerin hatalı sonuçlar doğuracağını ifade eder. Modelde (bütün klasik iktisatçıların kabul ettiği gibi) geçinebilecek ücret karşılığında emek arzının sınırsız olduğu varsayımına dayanmaktadır. Modelde, sorunlar önce kapalı ekonomide, sonra dışa açık ekonomide çözümlenmeye çalışılır (İlkin, 1983, s. 87).

Modele göre nüfusun büyük bir bölümünün toplandığı geleneksel kesim (kapalı model), özellikle tarımsal kesim gizli işsiz olarak, modern sanayi kesiminin (açık model) işgücü deposudur. Böylece sanayileşme ve ekonomik kalkınmanın gerek duyduğu düz emek herhangi bir güçlkle karşılaşmadan tarım kesiminden sağlanabilecektir. Lewis'in geçim kesimi dediği geleneksel tarım kesiminden, kapitalist kesime, yani sanayi kesimine aktarılacak işçiye ödenecek ücretin en az geçim düzeyinin üstünde olması yeterlidir (Han ve Kaya, 2008, s.122).

Ekonomik kalkınma ile istihdam konusu arasındaki ilişkide işgücü fazlası (işsizlik) ön plandadır. İşsizliğin dışında nitelikli işgücü (beşeri sermaye) konusu da önemlidir. Son yıllarda yoğun olarak gündeme gelen ve uzun vadeli programların en önemli unsuru olan beşeri sermaye, kişinin sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübesinin üretime yansması olarak kabul edilir. Ekonomik kalkınmada insana yatırımın önemine ilk dikkat çekenler A. Smith ve Klasik İktisadın diğer öncüleri olmuştur. Smith "Milletlerin Zenginliği" isimli eserinde üretimin artışı için işbölümü ve uzmanlaşmanın gerekliliği üzerinde durmuş, beşeri sermaye olgusuna atıf yapmıştır (Taban ve Kar, 2008, s. 325). Günümüzde önemi daha da çok artan beşeri sermaye unsurunun niteliğini belirleyen temel etken ise eğitimidir.

1.2.4. Sanayileşme Olgusu ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Tarihsel ve ekonomik olarak yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler, gelişmenin sağlanabilmesi ve daha ileri seviyesine gelinebilmesi için, tarımsal üretime kıyasla daha yüksek katma değere sahip sanayinin tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak bu kesinlikle sanayinin diğer sektörlerle alternatif olacağı anlamına gelmez. Nitekim 21. yüzyılın başlarında gelişmiş ülkelerde teknoloji destekli hizmetler sektörü sanayinin yerini almaya başlamış ancak bu sanayi üretiminden vazgeçmek anlamına gelmemiştir. Bu ülkeler sanayi sektörünü geliştirmekte olan ülkelere kaydırarak onların da refahının artmasına katkıda bulunurlar. Sanayileşme geleneksel toplum düzeninden modern toplum hayatına geçmek bir yapısal dönüşüm/değişim anlamına geldiği için, bu yapısal dönüşümün içerisinde, sanayileşme fenomeni ile birlikte, tarımsal değişim, göç ve kentleşme, eğitim, mülkiyet yapısı, teşvikler, ticaret politikası, teknolojik gelişim gibi unsurlar da yer almaktadır. Buradan hareketle sanayileşmenin tanımını şu şekilde yapabiliriz;

Sanayileşme, bir ülkenin sanayi üretimi, istihdam, üretim ölçeği, sermaye yoğunluğu ve teknoloji gibi ekonomik sistemin temel göstergelerinde zaman içinde meydana gelen değişimlerdir (Gönel, 2013, s. 223).

Az gelişmiş ülkelerin üretim yapısı genellikle belirli ölçüde tarımsal ve madensel hammadde üretimi özelliğini taşır. Buna bağlı olarak da bu ülkeler tarımsal ve sanayi hammaddelerini sanayileşmiş ülkelere ihraç ederler. Genellikle sanayileşmiş ülkelerin ithalat ihtiyacına göre belirlenen bu üretim ve ihracat yapısı ile iç pazarın tüketimi için yapılan üretim, tüm nüfusun oldukça büyük bir bölümünün tarımsal kesimde bulunması sonucunu doğurmaktadır (Han ve Kaya, 2008, s. 219). Buradan hareketle ekonomik kalkınma kuramlarında tarım ve sanayi kesim önceliği tartışılmaktadır. Oysa tarımsal yapı, sanayileşme sürecinin koşulları ve gelişimi içinde değerlendirildiğinde, “öncelik” deyimini tüm anlamını yitirecektir. Sanayileşmenin yapısal değişiminin organik bir bütünlüğü vardır ve tarımsal yapıdaki gelişme de bütünden bağımsız değerlendirilmemelidir (İlkin, 1983, s. 177).

Sanayileşmenin yapısal değişimi üç sektör kuramı ile açıklanmaktadır. Üç sektör kuramına göre, üretim birincil, ikincil ve üçüncül sektörler arasındaki ayrıma göre temellendirilir. Clark’ın ayrımında birincil sektör tarımsal ürünler; ikincil sektör imalat ürünleri; üçüncül sektör ise inşaat, ulaştırma, ticaret ve mali işlemlerden oluşmaktadır. Ekonomik kalkınma ilerledikçe ekonominin ağırlığı birincil malların (tarım ürünleri) üretiminden, ikincil mallar (imalat ürünleri) üretimine ve sonunda üçüncül mallar (hizmet ürünleri) üretimine kaymaktadır (Kaynak, 2011, s. 177-179).

Sanayi ile ekonomik kalkınmayı ileride daha yüksek ekonomik büyüme hızı yakalayabilmek açısından gelişmekte olan ülkeler önemli görmektedirler. Hatta sanayileşmenin çoğunlukla ekonomik kalkınma ile eşanlamda kullanıldığı bile görülmektedir. İstihdam imkanlarının yaratılması, tarımdaki fazla işgücünün üretimi azaltmaksızın istihdam edilmesi, kısaca işsizlik probleminin çözümü sanayi ile mümkün görülmektedir. Sanayiye ihtiyaç duyulmasının bir başka sebebi ise, ülke içinde hızla büyüyen sınai mallar talebinin karşılanması meselesidir (Dülgeroğlu, 2000, s. 59).

Sanayileşme olgusu dış ticaret üzerine de etki eden bir faktördür. Sanayileşme durumu ödemeler dengesi üzerinde iki türlü rol oynamaktadır. Sanayileşme sonucu ülkenin sınai ürün şeklindeki tüketim malları ithalatı azalırken buna mukabil bu

malları üretmek için gerekli olan yatırım malları ve ara malların ithalatı ödemeler dengesini zorlayıcı etki yapmaktadır. Bir başka sanayileşme sebebi ise, milli güven ve gurur meselesi yanında güçlü ve dengeli kalkınmanın sağlanmasıdır (Dülgeroğlu, 2000, s. 59).

Sanayileşme olgusunun ekonomik gelişmeye etkisi Kaldor Büyüme Yasaları'nda açıklanmıştır. Sanayileşmenin artması verimlilik artışı ve GSYH'daki büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi açıklamış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yatay kesit ve zaman serileriyle test edilmiş kurallar oluşturmuştur. Kaldor Büyüme Yasaları; Birinci Kaldor Büyüme Yasası, imalat sanayinin büyümesi ile GSYH büyümesi arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır. İkinci Kaldor Büyüme Yasası, imalat sanayindeki üretim büyümesi ile imalat sanayindeki verimlilik artışı arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır. Üçüncü Kaldor Büyüme Yasası, imalat sanayinin büyümesi ile imalat sanayi dışındaki verimlilik artışı arasında güçlü bir pozitif ilişki vardır, şeklindedir. (Kaynak, 2011, s. 202).

2. BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMANIN BELİRLİYİCİLERİ VE VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.1. EKONOMİK KALKINMANIN BELİRLEYİCİLERİ

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ekonomik, politik, hukuki, kurumsal, sosyo-kültürel etkenler belirleyici rol oynamaktadır. Bu yüzden ekonomik ve sosyal gelişme bakımından ülke sıralaması yapmak için nüfus başına düşen milli gelir kıstası tek başına yeterli değildir. Bir ülkenin kültür seviyesi, ekonomik sosyal ve politik organizasyonu gibi unsurlarda o ülkenin gerek bugünkü gerek ilerideki refah seviyesi bakımından çok önemlidir (Hiç, 1981, s. 157-158). Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerini ekonomik faktörler, politik faktörler, hukuksal ve kurumsal faktörler, sosyo-kültürel faktörler olarak dörde ayırmak mümkündür.

2.1.1. Ekonomik Faktörler

Bu kısımda ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinden olan ekonomik faktörler açıklanmıştır.

2.1.1.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, bir ülkedeki GSMH artışı olarak tanımlanmaktadır. (GSMH; ülke içinde üretilen tüm mal ve hizmetlere, ülke dışındaki vatandaşlarında yaptığı üretimin eklenmesi suretiyle bulunan parasal değerdir) (Erdoğan, 2013, s. 6). Ekonomik büyüme denildiğinde akla ilk olarak, oluşum nedeni birbirinden farklı iki tür üretim artışı gelmektedir. Bunlardan ilki, ekonomi tam istihdam şartlarında iken ekonomiye yeni üretim faktörlerinin ilave edilmesiyle ya da teknolojik gelişme sağlanması sonucunda üretim kapasitesinin genişlemesine dayanan uzun ve orta vadeli üretim artışlarıdır. İkincisi ise, ekonomi eksik istihdam şartlarında iken talep artışı nedeniyle kapasite kullanım oranlarında sağlanan artışa dayalı üretim artışlarıdır. Ekonomik büyümenin temel ilgi alanı, bir ülkenin üretim kapasitesinde ya da potansiyelinde meydana gelen artışlar ve bu artışların sonuçlarıdır (Berber, 2006, s. 3-4).

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramlarının genellikle aynı anlamda kullanıldıkları görülmekte ve kişi başına gelir büyüdüğünde, yaşam

standartlarının, bu anlamda refah düzeyinin de geliŖeceđi varsayılmaktadır. Ancak, kiŖi baŖına gelir büyürken her zaman refah artar diye bir zorunluluk yoktur. Bir ülkede refah artışından ve ekonomik kalkınmanın genel düzeyinden söz edebilmek için mutlaka gelir dağılımı dikkate alınmalıdır. Bir ülkede kiŖi baŖına gelir çok yüksek büyüyebilir ve bundan nüfusun ufak bir bölümü yararlanabilirken; büyük bölümünün yaşam düzeylerinde herhangi bir yükselme görülmeyebilir. Böyle bir durumda ise, ekonomik büyümeden söz edilebilirken, ekonomik kalkınmadan söz edilemez. “Kalkınmasız büyüme işte budur” (Kaynak, 2011, s. 83). Ekonomik büyüme, ekonomik kalkınma ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi; ekonomik büyümenin ekonomik kalkınma sürecini sürüklemesi ve gelişmenin başlangıç ve sonraki aşamalarında ise gelir dağılımının görel olarak düzelmesi şeklinde ifade edebiliriz (Arslan, 2013, s.47).

Ekonomik kalkınmayı ülke içinde geleneksel üretim biçimi ve iktisadi davranışlardan çağdaş üretim biçimi ve iktisadi davranışlara geçme süreci olarak tanımlayabiliriz. Bu tanım milli gelirin yükselmesinin yanı sıra artan refahın geniş bir tabana yayılmasını da içerir. Gelişmişlik kıstası için genellikle kullanılan kiŖi baŖına gelir, daha dar kapsamlı bir kavram olan ve gelişmenin nicel yönünü tanımlayan ekonomik büyümenin göstergesidir. Toplumun iktisadi refahının yükselmesi için MG artışının yanı sıra, gelir bölüşümündeki aşırı farkların giderilmesi, temel ihtiyaç maddelerinin (ücret mallarının) üretimine gerekli ağırlığın verilmesi, iktisadi faaliyetin bölgesel dağılımında eşitliğin gözetilmesi gerekir. Bunlar gelir artışından geniş halk kitlelerinin yararlanabilmesini sağlar (Görgün, 2012, s. 55).

Genel olarak ekonomik teorisyenleri ekonomik kalkınmayı, ekonomik ve toplumsal, nicel ve özellikle nitel değişiklikler üreten bir süreç olarak düşünmektedirler. Ekonomik büyüme ise sınırlı bir anlamda kiŖi başı milli gelir artışı olup, bu süreçteki analizleri, özellikle de nicel olarak analiz etmeyi içerir; bunlar arasındaki işlevsel ilişkilere odaklanmaktadır (Haller, 2012, s. 66). Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramlarının yanında bir ara kategori olarak ortaya çıkan “yapısal değişme”, esas olarak dönüşüm kavramıyla adlandırılmaktadır. Yapısal değişme genelde tarımdan sanayiye doğru bir kaymayı ve bu kavramın sonuçlarını tanımlamaktadır. Buradan hareketle ekonomik büyüme, ekonomik

kalkınma ve yapısal değişim birbirleriyle belirli düzeyde çakışan fakat aynı zamanda aralarında belirli farklılıklarında olduğu süreçtir (Berber, 2006, s. 9).

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın farklılıklarını ve ortak yönlerini şöyle açıklamak mümkündür; Ülkelerin zengin ya da fakir oluşları, farklılık kriterlerinden bir tanesidir. Ekonomik büyüme zengin ülkeler için geçerli iken, ekonomik kalkınma fakir ülkeler için geçerlidir. Ekonomik büyüme kendiliğinden ortaya çıkan bir durum iken (spontane), ekonomik kalkınma uyarılma sonucu ortaya çıkar. Ekonomik kalkınma makro bir değişken ve süreçtir. Ekonomik büyüme ise hem makro hem mikro özelliklere sahiptir. Bu bağlamda ekonomik kalkınma daha geniş kapsamlı olup ekonomik büyümeyi de içerir. Ekonomik büyüme, iktisat teorisi; ekonomik kalkınma ise daha çok iktisat politikası kapsamında yer alır. Ekonomik büyüme için ekonomik büyüme teorileri kavramı kullanılırken, ekonomik kalkınma için ise ekonomik kalkınma politikaları kavramı kullanılmaktadır.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın arasındaki ilişkilerin farklılık boyutu dışında birbirini tamamlama ya da etkileme boyutu vardır. Bir kısım çalışmada ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma birinin diğerini mümkün kıldığı ardışık süreçler olarak tanımlanmaktadır (Berber, 2006, s. 11-12).

Ekonomik büyümeyi belirleyen birçok faktör dolaylı olarak ekonomik kalkınmayı da belirlemektedir. Ekonomik büyümenin sağlıklı bir şekilde ölçümü kayıt dışılığın minimum düzeyde olması durumunda mümkün olmaktadır. Bilindiği üzere kayıt dışı ekonomi GSMH hesaplarının dışında kalmaktadır. Gölge ekonomisi olarak da nitelendirilen kayıt dışılık gelir kaybına sebep olmakta, o ülkenin ekonomik büyüklüğü ve ekonomik büyümesi hakkında tam bilgiye ulaşmayı güçleştirmektedir.

2.1.1.2. Yatırım ve Sermaye Birikimi

Ekonomik kalkınma süreci; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, teknolojik vb. gibi birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulunan alanlarda yaşanan yapısal değişim sürecidir. Yapısal değişimin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi dikkatleri ekonomik faktörlere ve bunların içinden de sermaye birikimine yönlendirmektedir (Berber, 2006, s. 345). Ekonomik kalkınma süreci kendiliğinden oluşmayıp toplumun bilinçli bir isteği ile ortaya çıktığı için bunun sermaye olarak da

maliyetinin bilinmesi gerekir (Han, 1999, s. 73). Sermaye birikiminin yetersizliği gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomik özelliklerindedir. Fakirliğin kısır döngüsü sonucu; düşük gelir düzeyi yatırım ve tasarrufların düşük olmasına neden olmaktadır. Düşük yatırımlar ise sermaye birikiminin az olmasına neden olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmayı sağlayabilmesi için yatırımların artarak devam etmesi gerekmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008, s. 2).

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, cari tüketim ihtiyaçlarının bir kısmını gidermekten vazgeçerek, kaynaklarından bu sebeple arta kalanını ayırması ve bunları sermaye birikimine yönlendirilmesi gerekmektedir. Tasarruflar ekonomik büyümenin sadece önemli bir belirleyicisi değil, aynı zamanda Harrod- Domar modelinde olduğu gibi önemli bir faktördür (Dülgeroğlu, 2000, s. 93). Harrod-Domar modelinin yanısıra, Solow (1956) tarafından geliştirilen ekonomik büyüme modelinde de tasarruf haddi ve ekonomik büyüme ilişkisi önemli bir yere sahiptir (Ünsal, 2013, s. 650). Her yıl elde edilen gayrisafi milli hasıladan ne kadarlık bir payın yatırımlara ayrılacağına, yani sermaye ihtiyacının bilinmesi gerekir. Bilindiği gibi yatırım, ekonomik kalkınmanın ve dolayısıyla ekonomik kalkınma hızının stratejik faktörüdür (Han ve Kaya, 2008, s. 55).

Yatırımların dolayısıyla ekonomik kalkınmanın belirleyicilerden olan sermaye birikiminin önemini kavrayan az gelişmiş ÷lkeler, üretimlerini arttırabilmek için yatırım düzeyini yükseltmenin zorunlu olduğunu ileriye sürmektedirler. Bu bağlamda, ekonomik kalkınma sanayileşme ile; sanayileşme de sermaye birikimi ile ele alınmaktadır. Çoğu ekonomik kalkınma iktisatçısı da gelişme sürecinde en önemli tek faktörün yatırım olduğunu belirtmektedir. Örneğin, Rostow harekete geçme aşamasından kendi kendini besleyen ekonomik büyümeye geçiş sürecinin, milli hasıladaki yatırım miktarının arttırılmasıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir (Kaynak, 2011, s. 269).

Yeni yatırımların yapılması ile sermaye birikimindeki yetersizlikler giderilebilir. Bu ise yeni kaynakların yatırıma ayrılmasını gerektirir. Yani tüketim kısılarak daha çok kaynak yatırıma yönlendirilmelidir. Ancak gelişmekte olan ÷lkelerde özel tüketim harcamalarının GSYH'ya oranı %75 iken, bu oran gelişmiş ÷lkelerde %55'tir. Bunun nedeni gelişmekte olan ÷lkelerde kişi başına gelir düşük

olduğundan, tüketici gelirlerinin büyük bir kısmı temel ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerde kamu ve yatırım harcamaları düşük olmakta ve sermaye birikimi yavaş artmaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma sürecinde olan gelişmekte olan ülkeler belirli bir tüketim seviyesine ulaşma ile yeni yatırım yapmak suretiyle sermaye birikimini arttırarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme ikilemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Taban, 2010, s. 20).

Az gelişmiş ülkelerde tasarruflar yetersiz olduğu için sermaye birikimi de yetersizdir ve mutlaka dış tasarruflara ihtiyaç duymaktadır. Dış tasarruflar dış borç ve yeni kredi alma, diğeri ise yabancıların ülkeye yatırımlarını sağlamaktır. Dış borç ve krediler verimli alanlarda kullanıldığı zaman ekonomiye olumlu etki yapar. Ancak verimli alanlarda kullanılmadığı zaman ise anapara ve faizi ile birlikte ödeme sorunu oluşmaktadır. Günümüzde önemi gittikçe artan yabancı sermaye yatırımı ise, gelişmekte olan ekonomilere önerilmektedir. Yabancı sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yatırımları en sağlıklı finanse etme (nitelikli finansman) sermaye yatırımı ile olmaktadır (Ulusoy, 2017).

Gelişmekte olan ülkeler tasarrufların yetersizliği, teknolojinin istenen seviyede olmaması ve yetersiz döviz miktarı nedeniyle ekonomik kalkınmanın finansmanını sağlayamamakta ve yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler sağladığı teknoloji ve bilgi transferi nedeniyle verimliliği arttırıp, ekonomik büyümeyi destekleyen ve ani dönüş olasılığı düşük olan doğrudan yabancı sermaye yatırımına daha çok önem vermektedirler (Cengiz ve Karacan, 2015, s. 327). Sıcak para olarak bilinen portföy yatırımları ise ani giriş-çıkış yapabilmeleri nedeniyle dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu sebeple doğrudan yabancı sermaye yatırımları tercih edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları alt başlıkta ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

2.1.1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların düşüklüğü, dolayısıyla yatırımların az olması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını bu ülkeler açısından cazip kılmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yabancı özel yatırım olarak da tanımlanmaktadır. Yabancı yatırım, kişi ve kuruluşların yatırılabilir kaynaklarını

başka bir ülkeye taşınmasıdır (Bedestenci ve Kara, 2008, s. 302).Yabancı özel sektör yatırımları portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkeler açısından daha avantajlı olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını diğer yatırım türlerinden ayıran temel fark “kalıcı çıkar” sağlamasıdır (Kaynak, 2011, s. 438).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Tanımlamaların birinden bahsetmek gerekirse; Seyidoğlu (2003, s. 718)'na göre “bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması bir dolaysız yabancı sermaye yatırımı (foreign direct investments)'dır.” şeklinde tanımlamıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sonucunda farklı ülkelerde faaliyet göstererek bir ana merkezin yönetim ve denetimi altında bulunan şirketlere çok uluslu şirket denmektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 718). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları günümüzde çok uluslu şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Küresel rekabet koşulları çok uluslu şirketleri tek merkezden üretim yapıp pazarlara ulaşmak yerine bizzat pazarın olduğu ülkeye yatırım yapmaya sevk etmektedir (Bedestenci ve Kara, 2008, s. 302-303)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çeşitli avantaj ve dezavantajlarının bulunmasının yanında portföy yatırımlarına kıyasla daha az riskli bir yatırım türüdür. Portföy yatırımları sıcak para olarak tabir edilen hisse senedi, tahvil gibi menkul malları kapsamaktadır. Portföy yatırımlarının oynaklık riski ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle ülkeler genellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih etmektedirler.

2.1.1.4. Finansal Gelişme

Finansal gelişme, ülkedeki finansal piyasalarda kullanılan araçların çeşitlenerek bu araçların daha yaygın hale gelmesinin sağlanmasıdır. Kısaca finansal gelişme finans piyasalarının gelişmişliği olarak tanımlanabilmektedir. Finans piyasalarının gelişmişlik seviyeleri tasarrufları harekete geçirebilme oranı ile ölçülmektedir. Günümüzde bir ülkenin ekonomik büyümesini arttırması için, finansal deregülasyon ve finansal derinleşme (fonların reel kesime aktarım oranı) büyük

önem taşır. Bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve müdahalenin azaltıldığı “deregülasyon” politikaları sonucu olarak görülen finansal serbestlik ekonomilerin finansal piyasaları üzerinde önemli etkilere sahiptir (Erim ve Türk, 2005, s. 23). Finansal arayışlar 1990’lı yılların ortalarından itibaren finansal sistemin kurumsal yapısını oluşturmak amacıyla hareket etmiştir. Finansal sistemin dizaynı yatırımların yönlendirilmesi, rant arayışlarından kaçınılmasını ve girişimciliğin teşvikini ön plana çıkarmaktadır (Parasız, 2005, s. 338).

Finansal piyasaların gelişmesi ile ekonomik gelişme arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Çünkü ekonominin bazı sektörlerinde tasarruf sahipleri bulunmakta iken bazı sektörlerinde ise yatırım yapmak için kaynak ihtiyacı olan yatırımcılar bulunmaktadır. Sermaye piyasası kurumları aracılığı ile bu tasarruf sahipleri ile yatırımcılar karşı karşıya getirilerek, kaynakların kullanımı sonucu ekonomik büyüme desteklenmektedir (Aktaş, 2006, s. 48).

Finansal gelişmişliğin seviyesi, ekonomik büyümenin, sermaye hareketlerinin ve teknolojik ilerlemenin gelecekteki oranlarının iyi habercisi olarak kabul edilmektedir. Bazı ülkelerde yapılan çalışmalarda endüstri ve firma bazındaki analizlerde finansal gelişmenin ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediği gözlemlenmiştir. Finansal sistemler, bazı ülkelerde bankacılık esaslı üzerine, diğerlerinde ise piyasa kökenli diye adlandırılan doğrudan finansman sistemi hakimdir. Bir ülkedeki finansal sistemin ekonomik kalkınmayı olumlu etkileyebilmesi iyi bir hukuk sistemi ile desteklenmesi gerekmektedir (Erim ve Türk, 2005, s. 22).

Özetle; finansal gelişme tasarrufların kullanılmasını sağlamak ve bilgiye ulaşım maliyetini düşürmesi nedeniyle ekonomik büyümeyi hızlandırıcı etkisi olmaktadır. Diğer taraftan da ekonomik büyüme de finansal araçlara talebi arttırmakta ve sonuç olarak finansal gelişmeyi hızlandırmaktadır. Öte yandan, finansal gelişme tasarruf yapanlara portföy çeşitlendirmesi yapma imkanı vermekte ve kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle tam ve etkin bir finansal sistem kıt kaynakların doğru ve etkin yatırım projelerine yönlendirmektedir (Güneş, 2013, s. 73-74). Sonuçta ekonomik büyümenin yanında kaynak dağılımını da etkileyen finansal gelişme, bu yönüyle de ekonomik kalkınmayı olumlu etkilemektedir.

2.1.1.5. Dış Ticaret

Ülkelerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmesinde iç ekonomik, sosyal ve kurumsal yapıyla yakından ilgili olmakla birlikte, uluslararası ticaret ilişkilerinin de ülkelerin ekonomik kalkınması açısından büyük önemi vardır. Hatta uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerde ileri derecede küreselleşmenin yaşandığı bir dönemde dış ticaretin katkısı olmadan ekonomik kalkınmanın gerçekleşmeyeceğini söylemek mümkündür (Seyidoğlu, 2003, s. 587). Dış ticaret ve ekonomik kalkınma arasında pozitif yönlü ilişki olduğu iktisatçılar tarafından kabul edilmektedir. A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill gibi klasik iktisatçılar tarafından da vurgulanan bir konudur (Aktaş, 2012, s. 212).

Ekonomik kalkınma ve dış ticaret arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etkiler çok çeşitlidir; Uluslararası mal akımları (ithalat, ihracat), sermaye akımları (yabancı sermaye, dış borçlar, yardım ve hibeler), işgücü akımları (yabancı işçiler, uzmanlar ve göçler) ve teknoloji akımları (patent ve taklitçilik) bir ülkenin ekonomik kalkınma hızı üzerinde olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Savaş, 1999c, s. 187).

Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek isteyen az gelişmiş ülkeler, ekonomik kalkınmaları için gerekli olan makine, teçhizat ve bir kısım ilkel maddeler ile muhtaç olunan tüketim maddelerinin bir kısmını, geniş ölçüde yaptıkları ihracat karşılığında sağlamak zorundadırlar. Başka bir deyişle, ihracat gelirlerinin miktarı, belli bir yıldaki ithalat hacmini tayin etmektedir. Bu sebeple büyük çapta ekonomik kalkınma yatırımlarının dış finansman sağlanarak, yüksek bir ekonomik kalkınma hızının elde edilmesi için, ihracat gelirlerinin süratle artması gerekmektedir (Serin, 1981, s. 36). Konuya ithalat tarafından baktığımızda ise; ithalat az gelişmiş ülkeler açısından önemlidir. Çünkü ekonomik kalkınma amacıyla yapılan sermaye malları harcamaları büyük ölçüde ithalatı gerektirir (Serin, 1981, s. 41).

İhracat ve ithalatın ekonomik kalkınma için önemli olmakla birlikte bazı olumsuz yönleri de vardır. Bunlardan en önemlisi dış ticaret açığıdır. Ekonomik kalkınma çabası içinde olan ülkelerin dikkat etmesi gereken bir durumdur. Ekonomik kalkınma gerçekleştiren ülkenin ekonomik kalkınma düzeyleri yükseldikçe dış açıkları da artmaktadır. Bir ülkenin dış ticaret açığı, ithalat ile ihracat arasında, ithalat lehine farkı gösterir (Aktaş, 2012, s. 213).

Ekonomik kalkınma ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklayan en önemli model, D. Ricardo tarafından geliştirilen “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” dir. Geleneksel teoriye göre, her ülkenin mukayeseli olarak ve nispeten daha etkin şekilde üretiminde üstün olduğu mallarda ihtisaslaşmayı açıklar. İhtisaslaştırılan malların ülkelere karşılaştırmalı olarak dezavantaj getiren malların üretilmeyerek ülke dışından sağlanmasına olanak verir. Teorinin statik özelliği eleştirilmektedir. Veri faktör gelirleri, teknoloji, zevklere ve tam rekabet varsayımına dayandığını söylersek bu faktörler değişebilmektedir (Dülgeroğlu, 2000, s. 119).

Meier’e göre klasik ticaret kuramını tümüyle reddetmemek gerekir. Reddetmek yerine, onun sınırlarını yeteri kadar genişlettiğimiz takdirde, bu kuram az gelişmiş ülkelerin ticaret sorunlarıyla ilgili değişik gözlemleri birliğe kavuşturan, en yararlı analitik çerçeveyi oluşturur. Bu nedenle ülkelerin gelişme düzeyleri, ekonomik büyüme hızları ve ekonomik kalkınma biçimleri dikkate alınınca, klasik dış ticaret kuramının sabit varsaydığı temel unsurları, birer değişken olarak düşünmek ve klasik analizi kalkınan ekonomilerin koşullarına uydurmak mümkün olabilir (Han ve Kaya, 2008, s. 138).

2.1.1.6. Doğal Kaynaklar

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ülkeler için önemli olan doğal kaynaklar, doğada bulunan ve insan gereksinimlerini karşılayacak bir şekilde kullanabilen veya kullanmaya hazır olan varlıkların bütünüdür. Diğer bir ifadeyle, insandan başka doğada bulunan tüm varlıklar doğal kaynaklar olarak adlandırılmaktadır. (Taban, 2010, s. 21). Ekonomik kalkınma, doğal kaynakların geliştirilmesi ve değer yaratılması yoluyla toplumun zenginleşmesidir. Günümüzde doğal kaynakların ekonomik ve sosyal kalkınmadaki önemi anlaşılmış bulunmaktadır (Han ve Kaya, 2008, s. 260). Doğal kaynaklar, tarihi süreç içerisinde ülkeler tarafından kullanılmış ve bu nedenle bazı dönemlerde hızla gelişerek zenginleşmişlerdir. Günümüzde endüstri gelişimini tamamlamış olan ülkeler, her şeyden önce doğal kaynaklarını harekete geçirmiş ve bu düzeyi yakalamışlardır (Başol, Durman ve Çelik, 2005, s. 61).

Doğal kaynakların ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi daha çok ekonomik büyüme ve endüstrileşme sürecinde rol oynamaktadır. Endüstrileşme tamamlandığı zaman tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçilmektedir. Kırdan kent

yaşamına geçilmekte ve üretimde eski teknolojiler yerine yeni teknolojiler kullanılmaya başlanır. Endüstrileşme sürecini şöyle özetlemek mümkündür; ilk olarak demir endüstrisinden kömür endüstrisine geçilir. Kömür endüstrisi sonrası mühendislik gerektiren endüstriler (makine ve motorlu araçlar) ve kimya endüstrisi (petrol ürünleri ve gübreler) gelmektedir. Son safha ise elektronik endüstrisidir. Süreçten görüldüğü üzere, elektronik endüstrisine ulaşabilmek için en başta yeraltı-yerüstü doğal kaynakların mutlaka kullanılması gerekir (Başol vd., 2005, s. 67).

Doğal kaynakları yeraltı ve yerüstü olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Yeraltı doğal kaynaklar petrol yatakları ve madenlerdir. Yerüstü doğal kaynaklar ise toprak, hava, su ve ormanlardır. Belli ülkelerde petrol yatakları ve madenler önemli gelir kaynaklarıdır. Toprak diğer bir ifadeyle tarım az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple tarım üzerinde ayrıca durmakta fayda vardır.

Az gelişmiş ülkeler açısından önemli bir yeri olan toprak faktörü ayrı bir olgu olarak ele alınmamakta, doğal kaynakların içine dahil edilmektedirler. Toprak denildiği zaman şüphesiz akla hemen tarım sektörü gelir. Tarımdaki verimlilik ekonomik kalkınmanın en azından başlangıç aşamalarında toprağın kalitesine bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerdeki hakim sektör olan tarımdaki gelişmelere ve yerli kaynaklara dayandırılmış bir sanayileşme sürecidir.

Az gelişmiş ülkelerde tarımın ekonomik kalkınmaya etkisini; tarımdaki “artık” emek sanayi sektöründe kullanılır, sanayinin hammadde ihtiyacı ile kentlerde yaşayan insanların gıda talebi tarım sektörü tarafından karşılanır, tarım ürünleri ihracatının artırılmasıyla döviz olanakları genişler, böylece sanayileşme sırasında ihtiyaç duyulacak yatırım mallarının ithalatı kolayca sağlanabilir, az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi de büyük oranda tarım sektörüne bağlıdır, az gelişmiş ülkelerde iç pazarın genişlemesinde tarım belirleyici rol oynamaktadır şeklinde sıralamak mümkündür (Kaynak, 2011, s. 249-251).

Doğal kaynaklar ekonomik gelişmeyi olumlu etkiler, ancak ekonomik gelişmeyi tek başına gerçekleştiremez. Örneğin Arjantin ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelere bazıları oldukça zengin doğal kaynaklara sahip olmakla birlikte, bu kaynakların mal ve hizmet üretiminde kullanılmasında çok fazla başarılı

olamamışlardır (Taban, 2010, s. 21). Burada önemli olan, doğal kaynaklara sahip olan ülkelerin bu kaynakları gelişmeyi olumlu etkileyecek şekilde kullanmalarınıdır.

Sürdürülebilir kalkınma politikası, sermaye birikimi için ya da istihdamın artırılması için toplumu, doğal kaynakların bir finansman aracı olarak kullanmaya yöneltebilir. Bu sebeple doğal kaynaklarla sürdürülebilir kalkınma, kaynak tabanını yeniden oluşturma, yani ülkenin uzun dönemde gelir akışını (dolayısıyla net refahını) koruyabilmek ya da arttırmak için doğal kaynakların bir kısmını başka sermaye biçimlerine dönüştürme olasılıklarını düşünmeyi gerektirir (Han ve Kaya, 2008, s. 261-262).

2.1.1.7. Gelir Dağılımı

İnsanların ihtiyaçları sonucu üretimde bulunmasının önemi kadar, meydana getirilen hasılanın bireyler arasında dağılımı da en az onun kadar önemlidir. Gelirin adil bir şekilde dağıtımını devletin en önemli görevleri arasında yer almaktadır. İktisat politikasının temel amaçlarından biri olarak gelir dağılımı, farklı ekonomik sistemlere sahip ve farklı gelişme seviyelerinde bulunan tüm ülkelerde gerçekleştirilmeye çalışılır (Güçlü ve Bilen, 1995, s. 160).

Gelir dağılımı, bir ülke içinde belirli bir zamanda oluşturulan gelirin, bireyler, gruplar diğer bir deyişle üretim faktörleri arasında bölünmesidir. Gelir dağılımı ekonomide belirli bir zamanda oluşturulan gelirin, ekonomide karar birimleri tarafından ne ölçüde dağıtıldığını ifade eder (Ulusoy vd., 2015, s. 47). Gelir dağılımının ölçülmesinde Gini Katsayısı kullanılmaktadır. Gini Katsayısı sıfır ile bir arasında değer alır ve sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı adaleti artmakta, bire yaklaştıkça ise gelir dağılımı adaletsiz duruma gelmektedir (Arslan, 2013, s. 51).

Gelir dağılımının az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde adaletsiz şekilde dağıtıldığı bir gerçektir. Piyasa mekanizmasının tam etkin şekilde işlediği varsayıldığında bile gelir dağılımı adil olmamaktadır. Bunun sebebi ise, sınırsız mülkiyet hakkının bulunduğu liberal kapitalist sistemde, üretim faktörleri mülkiyetinin dağıtımının dengesiz olmasıdır (Öztürk, 2012, s. 420). Bu ülkelerde yoksulluk sorununun oluşmaması veya giderilmesi için, devletin piyasa tarafından oluşturulan birincil gelir dağılımına müdahale ederek gelirin dağılımını yeniden tesis etmesi gerekir.

Bir ülkede gelirin bireyler-gruplar arasındaki dağılımı o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyal ve idari yapısı hakkında bilgi vermektedir. Dünyada bakıldığında gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, siyasi yapının genellikle demokratik olmadığı görülür (Güçlü ve Bilen, 1995, s. 160). Günümüzde devletlerin önemle üzerinde durduğu konulardan biri olan gelir dağılımındaki bozukluklar, toplumsal huzursuzluklara ve ekonomik çöküntülere neden olabilmektedir (Ulusoy vd., 2015, s.46). Ekonomik kalkınma modelleri, gelir dağılımı adaletsizliğinin neden olduğu yoksulluk sorununu önlemede, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere geçtiği yolu izleyerek kalkınabilecekleri ve yoksulluktan kurtulabilecekleri varsayımını öne sürmektedir. Buna göre iktisadi gelişmeyi engelleyen etmenler kaldırıldığında yoksulluk sorunu o ülkeler sürdürülebilir kalkınma yoluna girecek ve yoksulluktan kurtulabileceklerdir (Solmaz, 2008).

Ekonomide yaşanan büyüme ve gelişme sonucunda yoksulluğun ve gelir dağılımı adaletsizliğinin azaldığı görülmektedir. Çünkü bir ülkedeki yoksulluk miktarı, kişi başına düşen gelir ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler ile yakından ilgilidir. Ortalama gelirde yaşanan artış yoksulluğu azaltırken, gelir dağılımı eşitsizliğindeki artış yoksulluğu arttırmaktadır (Solmaz, 2008).

Gelir dağılımı ekonomik kalkınmanın belirleyeni olmaktan çok ekonomik kalkınmanın bir göstergesidir. Yani gelir dağılımı ekonomik kalkınmanın ne ölçüde gerçekleştiği hakkında bilgi vermektedir. Ancak hem ekonomik kalkınmanın sağlanmasında hem de ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olmasında gelir dağılımı belirleyici unsurlar arasında yer alır. Kalkınmışlık şartlarından bir tanesi de gelir dağılımının adaletli olmasıdır.

2.1.1.8. Altyapı

Bir ülkenin ekonomik kalkınması için altyapı hizmetleri vazgeçilmez bir unsurdur. Kapsamı son derece geniş olan bu hizmetler, kendi içerisinde alt sektörlerden oluşmaktadır. Altyapı, fiziki bir takım unsurlardan, kurumsal düzenlemelere kadar son derece geniş kapsamlı bir kavramdır. Altyapı hizmetleri; enerji, haberleşme , ulaştırma, su ve kanalizasyon gibi hizmetlerden oluşmaktadır (Aktan ve Dileyici, 2005).

Altyapı yatırımları ekonomik kalkınma çabası içinde olan ülkeler açısından büyük bir öneme sahiptir. Bir ülkede üretim faaliyetlerinin aksamadan sürdürülebilmesi altyapı yatırımlarına bağlıdır. Geniş anlamda altyapı yatırımları, ulaştırma-haberleşme tesislerinin oluşturulmasından, eğitim-sağlık imkanlarının geliştirilmesine değin geniş bir alana yayılır. Ekonomik kalkınma sürecinde olan az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları en büyük sorun sermaye birikimi (yatırım ve tasarruf) yetersizliğidir. Özel sektörün ekonomik kalkınmayı destekleyici yatırımlar yapabilmesi için, kamunun gerekli altyapı hizmetlerini gerçekleştirmesi gerekmektedir (Bayraktutan, 2014, s. 83).

2.1.1.9. Teknoloji

Teknoloji kavramı, bir mal veya hizmetin üretimi için gerekli bilgi, organizasyon ve tekniklerin bütünüdür (Taban, 2010, s. 22). Teknoloji gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelere göre daha önemlidir. Teknoloji, geliştirildiği çevrenin sosyal ve ekonomik özelliklerini yansıtır. Teknolojinin farklı ekonomik ve sosyal çevrelere uyarlanması o çevreye uygun teknoloji değişimini gerektirir. Sadece teknoloji ithali sanayileşme sorununu çözmekte, teknolojinin başarılı kullanımı için o ülkeye adapte edilmesi ve bunu gerçekleştirebilecek kapasite oluşturmak gereklidir (Ersungur, 1994, s. 41).

Sanayileşmiş ülkelerde teknolojik gelişmeler, uzun dönemde ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biridir. Teknolojinin gelişimi ile verimlilik arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Diğer bir deyişle ileri teknoloji çoğu zaman verimlilik artışı anlamına gelmektedir.

Teknoloji ülkedeki bilimsel çalışmalarla da yakından ilgilidir. Bu bağlamda, nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesi, teknolojik yenilik yaratma potansiyelini arttıracaktır. Sanayileşmiş ülkelerin daha iyi eğitilmiş nüfusa sahip olmalarından dolayı, bu ülkelerin teknolojik yeniliklerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde gelişmekte olan ülkelere göre önemli bir üstünlüğe sahiptir. Diğer taraftan en zengin gelişmiş ülkeler GSMH'nın yaklaşık %2-3'ünü AR-GE faaliyetlerine ayırmaktadırlar (Taban, 2010, s. 22-23).

“Geç Gelenlerin Avantajı” kuramına göre bugünün sanayileşmiş dünyasına az gelişmiş olarak gelen ülkeler; sanayileşmiş ülkelere daha yüksek bir hızla

ekonomik kalkınma şansına sahiptirler. Çünkü ileri teknolojiye sahip olabilmek için, sanayi ülkelerinin geçirdiği uzun, zahmetli ve yüksek maliyetli deneyimi yeniden yaşamalarına gerek yoktur (Savaş, 1999b, s. 143).

2.1.2. Siyasal ve Yönetmel Faktörler

2.1.2.1. Siyasal Faktörler

Az gelişmiş ülkeler, temelde ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla kendilerine uygun siyasi sistem arayışı içinde olmuşlardır. Yakın geçmişte bağımsızlıklarını kazanan az gelişmiş ülkeler genellikle etkisinde kaldığı ülkenin siyasi özelliklerini kendilerine uygulamaya çalışmışlardır. Demokrasi, belli bir sosyal yapının ürünü olması nedeniyle batı demokrasisi bu ülkelerde tam başarılı olamamış, siyasi istikrarsızlıklara ya da diktatörlüklere yol açmıştır (Özsoy, 2012a, s. 21).

Makro-ekonomik istikrarın sağlanması için siyasi istikrar büyük önem arz eder. Bir ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık durumu ekonomik gelişmeye zarar verir (Taban, 2013a, s. 34). IMF uzmanları tarafından siyasi istikrarsızlık ve ekonomik büyüme üzerine bir çalışma yapılmış ve 2011 yılında yayınlanmıştır. 1960-2004 yılları arasında kapsayan çalışma 169 ülkeyi içermektedir. Çalışma sonucunda; siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi yıllık bazda 2,4 puan olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Alkin, 2017).

Hükümet istikrarsızlıklarının yaşandığı ve iç-dış güvenlik sorunlarının olduğu bir ortamda girişimciler ve tasarruf sahipleri yatırım yapmak istemeyebilirler. Hükümetlerin bir ülkedeki temel görevi, siyasi ve yasal çerçeveyi oluşturmaktır. Siyasal ve yasal çerçeve sonucunda ekonomi daha iyi duruma gelmekte; çalışmayı, tasarrufu, yatırımı, yararlı bilgi ve beceriler kazanmayı teşvik etmektedir (Taban, 2013a, s. 34).

Ekonomik kalkınma olgusu, ekonominin niceliksel yönden yapısal yenilenmesinin yanı sıra, bir toplumsal düzeni oluşturan tüm kurumsal yapıları ve ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi ilişkileri dönüştüren bir özellik taşımaktadır. Az gelişmiş olmalarının nedenini siyasi egemenliğe sahip olamamaları olarak gören ülke halkı, bağımsızlığı ekonomik kalkınmanın kilit kavramı olarak görmektedir (Öztürk, 2012, s. 536). Demokratik kurum ve düzenlemeleri uygulayan çoğu az

gelişmiş ülkede bazı zamanlarda hukuk kurallarının hiçe sayıldığı görülmektedir. İnsan haklarının öneminin giderek arttığı günümüzde sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarını çağdaş demokratik düzene uydurmaları gerekmektedir (Han ve Kaya, 2008, s. 26).

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik karar alıcıların siyasi kaygı ile karar almaları bu ülkelerin karşılaştığı diğer bir sorundur. Ekonominin uzun dönemli performansı için kamu harcamalarının normal yollarla finansmanı gerekirken, politikacılar seçim dönemlerinde emisyon ve borçlanmayı tercih ederler. Bu da ekonomide istikrarsızlık sonucunu doğurmaktadır. Ekonomik kararlarda siyasi tercihlerin ön plana çıkarılması hem devletin etkin çalışmasına hem de ekonomik yapıya uygun düşmeyen kararların alınmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2012, s. 538).

2.1.2.2. Yönetmel Faktörler

Az gelişmiş ülkelerde, devlet yönetiminin aşması gereken büyük sorunlar mevcuttur. Devlet bir yandan yönetim işlevini yerine getirirken öte yandan ekonomik kalkınma sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Özellikle Ekonomik kalkınma için uygun bir ortamın oluşturulması yönetimin en önemli görevidir (Han ve Kaya, 2008, s. 27). Az gelişmiş ülkelerdeki devlet yönetimi ile ilgili sorunları, ekonomik kalkınma planlarının etkin biçimde uygulanmaması, merkeziyetçiliğin ön planda olması, yerel idarelere yeterince yetki verilmemesi, sosyal ve fiziki altyapının yetersiz olması, devlet kurumları arası koordinasyon eksikliği, bütçe ve vergi sistemlerinin sağlıklı yapıya kavuşturulamamaları, bürokrasinin ağır işlenmesi, siyasi kriterlerin ön planda olması, yöneticilerin görevi kötüye kullanması, devlet memurlarının sorumluluk ve sadakat duygusunu yeterince taşınamaması, rüşvet ve yolsuzluklar şeklinde sıralamak mümkündür. Bu sorunlar farklı ölçülerde de olsa, hemen hemen bütün az gelişmiş ülkelerde görülmektedir (Özsoy, 2012a, s.21).

2.1.3.Hukuki ve Kurumsal Faktörler

Hukuk ve ekonomik gelişme birbirlerini tamamlayan ve birbirleri ile etkileşim içinde olan kavramlardır. Ekonomik refah seviyesinin yükselmesi ve bunun topluma yayılması için hukuk ve ekonomi birbirlerini tamamlamaktadır. Ekonominin sağlıklı bir şekilde işlenmesi, etkin bir hukuk sisteminin varlığına bağlıdır. Bundan dolayı hukukun ekonomi üzerindeki rolü, piyasanın işlenmesini sağlayacak yasal

çerçevenin belirlenmesidir (Baykal, 2008, s.76). Hukuki düzenlemeler yapılırken ekonominin gidişatı ve gelişimi göz önünde bulundurulur. Ekonominin gidişatını belirlemek ve bu gidişata yön vermek için hukuki düzenlemeler önemli bir araçtır ve bu düzenlemeler sonucu kurum ve kuruluşların kurulması büyük önem taşır (Boyacı, 2011, s. 51-52).

Hukuk, ekonomideki bireyler, kurumlar, devlet gibi aktörlerin etkinliklerini belirleyen ve bu etkinlikleri yönlendiren düzenlemeleri kapsamaktadır. Kanun, kararname, yönetmelik ve talimatname gibi kurallar ile bazı eylemleri men, bazılarını da kabul ederek ekonomik oluşumu şekillendirir. Piyasanın düzenli biçimde işlemesi ve gelişme göstermesi için kural ve kurumlar hukuki düzenlemeler ile sağlanır (Baykal, 2008, s. 77).

Kurumsal farklılıkların ekonomik kalkınma üzerine etkisi, 1950 ve 1960 yıllarında ülkelerin ekonomik büyüme performansları tartışılırken gündeme pek gelmemiştir. Günümüzde ise kurumsal farklılıklar, ekonomik kalkınmada önemli sorunları anlamada ön plana çıkmıştır. Yeni kurumsal iktisat okulunda erken dönem çalışmalar daha çok gelişmiş ekonomiler üzerine odaklanmış olsa da, son dönemde gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapılarına yönelik giderek artan bir ilgi söz konusudur. Gelişme yazını açısından daha iyi performans için hangi kurumların oluşturulması gerektiği ön plana çıkmıştır (Dumludağ, 2014, s. 20).

Kurumlar North'un tanımına göre, formel (biçimsel) ile enformel (biçimsel olmayan) kurumlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Formel kurumlar (kısıtlar); hukuk, kanun, yasa gibi alanlarda yer alırken, biçimsel olmayan (enformel) kurumlar (kısıtlar) ise davranış normları, gelenekler, etik kurallar olarak ortaya çıkmakta ve toplumlarda ve ekonomilerdeki tüm faaliyetlere olanak sağlayan teşvik mekanizmasının altyapısını oluşturmaktadır (Dumludağ, 2014, s. 18).

Gelişmiş ülkeler, kurumsal yapı itibariyle iyi bir noktaya gelmiş olmalarının sayesinde kurumsal yapısı kötü olanlara göre daha hızlı bir ekonomik büyüme göstereceklerdir (Taban, 2013a, s. 34). Kurumsal yapının ekonomik kalkınma üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Kurumsallaşma üretim sürecindeki maliyetleri etkilemekte ve dolayısıyla ekonomik kalkınmayı etkilemektedir. Gelişmiş ülkeler açısından kurumsal yapı ekonomik kalkınmanın lokomotif gücüdür ve kurumların kalitesindeki artışın kişi başına gelirden artışlar yaratacağı kabul

edilmektedir. Kurumlar etkinleştikçe kaynak israfı önlenir, piyasa aksaklıkları ortadan kalkar, pozitif dışsallıklar oluşur ve belirsizliği azaltıp işlem maliyetini düşürür (Tosunoğlu, 2012, s. 187).

Sonuç olarak, hukuk ve ekonomik kalkınma ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda, toplumsal refah ile o ülkenin hukuk yapısı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Bu alanda benimsenen hukuk kuralları ve bu kuralların uygulanması ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. Kural ve uygulamayı çevreleyen kurumsal yapının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması hem ekonomik kalkınmayı hem de toplumun sosyo-ekonomik gelişmesini etkileyeceği görülmektedir (Tosunoğlu, 2012, s. 192).

2.1.4. Sosyo-Kültürel Faktörler

Bir ülkenin sosyo-kültürel özelliklerinden en önemli olanları, okuma-yazma bilenlerin nüfusa oranı, yüksek eğitim yapanların oranı ve teknik meselelerde çalışanların oranıdır. Ekonomik ve sosyal büyüme ile ilgili ve bu büyüme etkileyen diğer önemli husus ise nüfus artışı, nüfusun yaşlara bölünüşü, doğum oranı, ölüm oranı, iç göçler (köylerden şehirlere akın, iller arası göçler) gibi demografik faktörlerdir (Hiç, 1981, s. 158). Sosyo-kültürel özelliklerine göre gelişmekte olan ülkeler farklılıklar göstermektedirler. Gelişmekte olan ülkeleri sosyo-kültürel özelliklerine göre, W. Guth ve E.S. Mason, ilkel az gelişmiş ülkeler, eski kültür ülkeleri ya da feodal aristokrasi ülkeleri, yeni ülkeler, az gelişmiş Avrupa ülkeleri ya da yan bölgeler şeklinde sınıflandırmıştır (Sevindirici, 2012, s. 46- 47).

2.1.4.1. Eğitim Düzeyi

Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinden olan eğitim ve kültür düzeyi az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmayı sınırlandıran faktörlerdendir. Eğitim düzeyinin yükselmesi işgücü verimliliğini arttırmakta ve ekonomik gelişmeye olumlu katkı sunmaktadır (Öztürk, 2012, s. 531). Hatta eğitimi ekonomik kalkınmak için gerekli olan fabrika veya makine gibi bir faktör olarak niteleyen görüşler bulunmaktadır. Bu sebeple insanı bir üretim faktörü olarak ele alan ve onun verimliliğini artırıcı çalışmaları yapmak önem kazanarak incelenmektedir. İşgücünün verimliliği ile eğitim arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar kişi başına

milli gelirdeki artışa eğitim kanalıyla %25'e yakın bir katkının sağlandığını ortaya koymuştur (Dülgeroğlu, 2000, s. 89).

Ekonomik kalkınmanın sosyo-kültürel özellikleri arasında yer alan eğitim düzeyi sayısal olarak en kolay ölçülebilen faktördür. Eğitim düzeyinin ölçümünde kullanılan göstergeler, eğitim-öğretim kurumlarının, öğretmenlerin, öğrencilerin, teknik elemanların sayısı, bunlara yapılan harcamalar ve bütün bunların nüfusa, milli hasılaya oranları ile okur-yazar olmayanların oranıdır. Okur-yazar olmayanların oranının yüksek olması az gelişmiş toplumların en belirgin özelliğidir. Bu oran az gelişmiş ülkenin nispeten geri kalmış bölgelerinde ve nüfusun kadın kesiminde daha yüksektir. Bu durum bize eğitim sorununun ekonomik ve sosyal gelişmeyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir (Han ve Kaya, 2008, s. 26).

2010 yılı verilerine göre, yetişkin okur-yazarlık oranı gelişmiş ülkelerde %99 iken bu oran az gelişmiş ülkelerde çok düşüktür. Örneğin okur-yazarlık oranı Pakistan'da %54.2 iken, Nijer'de % 28.7'dir (Taban, 2012, s.131). Oranlarda da görüldüğü gibi, okur-yazar olmayanların oranı gelişmiş ülkelerde yok denecek kadar azdır. Az gelişmiş ülkelerde okuma yazma bilmeyenlerin yüksekliği nüfus artışı karşısında eğitim kurumlarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde GSYH içinde eğitime ayrılan pay %5-6 iken bu oran az gelişmiş ülkelerde yaklaşık %3 düzeyindedir (Öztürk, 2012, s. 531). Bir ülkede eğitim için yapılan harcamalar, o ülke ekonomisinin büyümesi için yapılan yatırımlar olarak kabul edilmektedir (Han ve Kaya, 2008, s. 114).

Beşeri sermaye, işgücünün verimliliğini arttıracak eğitim düzeyi, yetenek, sağlık, beslenme gibi faktörlerin tesiri altında kalmaktadır. Daha iyi eğitilen, beslenen sağlıklı ve yetenekli işgücünün daha verimli ve kapsamı daha geniş bir beşeri sermaye yaratacağı açıktır (Dülgeroğlu, 2000, s. 89). Eğitim yoluyla insan sermayesinin geliştirilmesindeki temel amaç işgücü verimliliğini arttırmaktır. Artan işgücü sonucu üretim hasılası daha büyük olacak ve ekonomik kalkınmanın daha da çabuklaşmasına yol açacaktır (Han ve Kaya, 2008, s. 115). Buradan hareketle ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ne kadar işgücüne gereksinim duyulduğunun belirlenmesi ve kullanılacak olan üretim teknolojisine uygun nitelikte işgücü sağlanabilmesi için gerekli mesleki eğitim sisteminin kurulması büyük önem taşır (Öztürk, 2012, s. 533).

Sonuç olarak, az gelişmiş ekonomilerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmesi açısından eğitime büyük önem vermeleri gerekir. Dünya Bankası'nın 1993 yılında yayınlamış olduğu bir çalışmada, Asya ülkelerinde ilkokula kayıt oranının ekonomik büyüme üzerinde etkisi hesaplanmış ve 1960-1985 arası ekonomik büyümeyi son derece yüksek oranda etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Gönel, 2013, s. 152). Eğitim, her ülkenin 21. yüzyılın küreselleşme sürecinde ayakta kalması ve rekabet edebilmesi için önem vermesi gereken önceliklerin en başında yer alır (Han ve Kaya, 2008, s. 117).

2.1.4.2. Sağlık Koşulları

Gelir düzeyinin düşük olması sonucu ortaya çıkan sorun gruplarından birisi de sağlık ile ilgili olanıdır. Düşük gelirli ailelerin sağlıksız ortamda yaşamaları ve su, kanalizasyon, çevre, temizlik gibi hizmetlerin yetersiz kalması sonucu çeşitli sağlık sorunları oluşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde içme suyundan yararlanamayanların oranı %36, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamayanların oranı %60 ile %80 arasında değişmekte, sağlıklı ortamlarda yaşayamayanların oranı bazı ülkelerde %90'ı bulmaktadır. Sağlık hizmetlerinin GSMH içindeki payı ise %1 düzeyindedir (Berber, 2006, s. 254). Sağlık ile ilgili hizmetlerin yetersizliğine bağlı olarak az gelişmiş ülkelerde salgın hastalıklar artış göstermektedir. Nüfusa oranla münferit hastalıklardan ve salgınlardan ölenlerin sayısı sağlık koşulları ile ilgili önem arz eden bir belirleyicidir (Han ve Kaya, 2008, s. 23).

Yetersiz beslenme koşulları az gelişmiş ülkelerde sağlıkla ilgili olan diğer bir sorundur. Yoksulluk çeken ülkelerdeki beslenme koşulları, bundan on yıl öncesine kıyasla düzeleceğine daha da kötüleşmiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda sorunun protein eksikliğinden kaynaklandığı üzerinde durulmuşken, günümüzde protein eksikliğinin yanında gıda kıtlığı ön plana çıkmaktadır (Gönel, 2013, s. 144-145). Yetersiz beslenmenin en önemli sebeplerinden birisi de açlık sınırının altında yaşam düzeyidir. İngiliz Save The Children 2011 yılı Dünya Açlık Endeksi'ne göre, 2 milyardan fazla insan yani dünyada yaşayan her beş kişiden biri günde bir dolardan daha az parayla geçinmek zorundadır (Korkmaz, 2013, s. 21).

Sağlık alanındaki göstergelerini; ortalama yaşam beklentisi, sağlık harcamalarının GSMH içindeki payı, toplam kamu harcamaları içinde sağlığa

harcanan paylar, kişi başına düşen sağlık harcamaları, yüz bin kişiye düşen doktor sayısı, bin canlı doğum başına bebek ölüm oranları şeklinde sıralamak mümkündür.

Sağlık koşullarının belirleyicileri olan bu göstergeler, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında ciddi oranda farklıdır. Örneğin, ortalama yaşam beklentisi Japonya'da %83,2 iken Nijerya'da %48,4'tür. Sağlık harcamalarına ayrılan pay Fransa'da %8,7 iken Pakistan'da %0,8'dir. Kişi başına düşen sağlık harcamaları ABD'de 7285 dolar iken Etiyopya'da 30 dolardır. Yüz bin kişiye düşen doktor sayısı Yunanistan'da 540 iken Kenya'da 1'dir. Bin canlı başına bebek ölümleri incelendiğinde yüksek gelirli ülkelerde 5, orta gelirli ülkelerde 30, düşük gelirli ülkelerde ise 51'dir (Öztürk, 2012, s. 533-536).

Mutlak ölüm oranları az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde kabul edilemeyecek düzeydedir. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde çocuk ölümleri gelişmiş ülkelere göre on kat daha fazladır. 2012 yılı itibariyle dünyada 1000 yeni doğan bebek başına ölüm oranı %37,61, dünyada yaklaşık 5 milyon çocuk beş yaşına gelmeden ilk yılın içerisinde ölmekte, Afganistan'da her 1000 yeni doğan bebekten 121,63 bebek ölürken, bu oran Japonya'da 2.21'dir (Gönel, 2013, s. 21). İngiliz Save The Children 2011 yılı Dünya Açlık Endeksi'ne göre her 4 çocuktan biri yetersiz besleniyor. Saatte 300, yılda 2 milyon çocuk açlıktan ölüyor (Korkmaz, 2013, s. 21).

Yapılan bazı çalışmalarda toplumun sağlığının iyileştirilmesi, bireyin verimini ve gelirini etkiler ve parasal bir fayda oluşturur. Uzun ve sağlıklı bir yaşama sonucu ise ekonomik gelişme olumlu etkilenmektedir (Günsoy, 2005, s. 40). Özetle toplum sağlığının iyi olması sürdürülebilir kalkınma açısından önem arz etmektedir.

2.1.4.3. Ülkedeki Savaş veya Barış Ortamı

İkinci Dünya Savaşı öncesi dünyanın geri kalmış ülkeleri, çoğunlukla geleneksel sömürgeler ya da yarı sömürgelerdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin çoğu eski zincirlerini birden ya da yavaş yavaş kırıp atmış ve (Amerika'nın uyduları haline gelmemiş olanları) siyasal ve iktisadi bağımsızlık politikalarını uygulamaya koymuşlardır (Dobb, 1981, s. 123-124). Yine de az gelişmiş ülkelerin çoğu geri kalmışlığı istenen düzeyde aşamamıştır. Bunun sebeplerinden birisi, ülkenin siyasal ve iktisadi yönetimin tam bağımsız olmamasından kaynaklanmaktadır.

Siyasal yönden istikrarsızlıkların aşılabilmesi için bazen modern anayasalar yapılmakta bazen de bu anayasalar askeri darbelerle sık sık çiğnenmektedir. Siyasi dengesizliklerin çok aşırı olduğu az gelişmiş ülkelerde siyasi çekişmeler kimi zaman silahlı çatışmaya dönüşebilmektedir. Bazı az gelişmiş ülkelerde yıllardır süren diktatörlükleri siyasi istikrar olarak yorumlamak olası görülmemektedir (Öztürk, 2012, s. 537).

Siyasi istikrar belli durumların varlığında sağlanamamaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi siyasi ve iktisadi özgürlüklerin olmaması, diktatörlüklerin varlığı, darbelerin yaşanması siyasi istikrarsızlıklara neden olmakta ve ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir. Bunlardan daha büyük etkileri olan savaş, iç karışıklıklar, terör gibi durumlar ülkelerin siyasi ve ekonomik yapısına ve gelişimine daha büyük etki etmektedirler.

Ülkelerin içinde bulunduğu durum ekonomik gelişme bakımından büyük önem arz eder. Savaş, iç karışıklıklar, terör gibi durumlar yaşanmaktaysa ekonomik kalkınmanın sağlanması zor bir hal alır. Savaşın ve karışıklıkların olmadığı yani barışın olduğu bir ülkede ise ekonomik kalkınmanın gelişme gösterebilmesi daha kolay olmaktadır. Siyasal istikrarın varlığı sonucu yönetimin iktisadi adımlar atması ile ekonomi gelişme sağlanabilmektedir.

Savaş, iç karışıklıklar, terör gibi durumlar ülkelerin sanayileşme ve ekonomik kalkınma hamlelerini ertelemelerine neden olmaktadır. Örneğin Latin Amerika ve Uzak Doğu ülkelerinde bağımsızlık savaşları veya iç savaşlar nedeniyle sanayileşme hamleleri gecikmiştir. Böyle ülkelerde ülkenin siyasi istikrara kavuşması öncelikli olduğundan sanayileşme hamleleri ancak ülkenin bağımsızlık kazanması sonrası başlayabilmiştir (TMMOB, 2007, s. 5). Siyasal istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar ülkelerin sanayileşme ve ekonomik kalkınma planları üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Bu ülkelerde siyasi istikrarsızlıklar sonucu planlar 2-3 yıl aradan sonra tekrar devam etmektedir (TMMOB, 2007, .s. 107).

Savaş, karışıklıklar, kuraklık, doğal afetler gibi ortamların varlığı, az gelişmiş ülkelerin ekonomisi için önem arz eden tarımsal üretimin azalmasına neden olan faktörlerdir (Taban, 2013a, s. 41). Savaş ve iç karışıklıkların varlığı sonucu göçlerin yaşanması, ölümlerin artması ile birlikte nüfus azalmakta, buna bağlı olarak işgücü

arzı da azalmaktadır. Bunun sonucunda ise dolaylı olarak ekonomik gelişme olumsuz etkilenmektedir (Taban, 2013b, s. 118)

Savaş ve iç karışıklıkların varlığı silah ticaretine de yansımakta ve savaşın bulunduğu ülkeler silah ithalatı yapmaktadırlar. Hatta sınır komşusu ülkeler de tehlike riskine karşı silah ithal etmektedirler. 2011-2015 yıllarında 2006-2010 yıllarına göre silah ticareti %14 artmıştır. 2011 yılından itibaren artış yaşanmasının sebebi Suriye'deki iç savaştır. Askeri harcamaların ülke ekonomilerine getireceği yük sonucu borçlanmalar ve refah kaybı yaşanmaktadır. Petrol fiyatlarının düşmesinin yanında silah harcamalarının artışı sonucu, Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler birçok makro-ekonomik göstergenin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Karagöl, 2016).

Sonuçta, savaş ve iç karışıklıklar gibi olağanüstü durumların varlığı ani başlayan ve daha sonra kronikleşen yoksulluk sorununa neden olan en önemli faktörlerin başında gelmektedir (Günsoy, 2012, s. 162) Nitekim Ağustos ayında, BM Güvenlik Konseyi tarafından yayınlanan metinde 4 ülkede 20 milyon insanın çatışmalar nedeniyle kıtlıkla karşı karşıya olduğunu bildirilmiştir. İlk defa çatışmalar ile açlık sorununun BMGK'da ilişkilendirildiği belirtilmiştir. (AA, 2017)

Eğitim düzeyi, sağlık koşulları, ülkedeki savaş veya barış durumu o ülkenin kalkınabilmesi için önem taşıyan sosyo-kültürel özelliklerdir. Bunların yanında, nüfus, göçler (kırdan kente, yurtdışına), kadının sosyal yaşamdaki ve istihdamdaki yeri, çocuk işçilerin istihdam oranı ekonomik kalkınmayı etkileyen diğer önemli sosyo- kültürel faktörlerdir (Han ve Kaya, 2008, s. 24).

Ekonomik kalkınmanın finansmanı ve vergilerin ekonomik kalkınmaya etkisi anlatılmadan önce, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, vergilerin makro-ekonomik etkileri açıklanacaktır. Daha sonra ekonomik kalkınmanın finansmanında vergilerin etkisi açıklanacaktır.

2.2. VERGİLERİN MAKRO-EKONOMİK ETKİLERİ

Vergilerin makro-ekonomik etkileri vergiler ile ulaşılmak istenen amaçlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Vergi ile ulaşılmak istenen amaçları; kamu mal ve

hizmetlerinin yerine getirilmesi için gelir temin etmek, gelir ve servetin yeniden dağılımını sağlamak, girdileri veya çıktıları selektif bir şekilde teşvik etmek ya da caydırıcı olarak kullanmak, tatmin edici bir ödemeler dengesi pozisyonu elde etmek, hem ekonominin bütünü bakımından hem bölgesel seviyede faaliyetlerin tam istihdamda olmasını ve bunlara ilave olarak zamanla ekonominin planlı olarak genişlemesini gerçekleştirmek şeklinde sıralamak mümkündür (Eker, 2001, s. 200-201).

2.2.1. Vergilerin Tasarruf Üzerindeki Etkisi

Vergi politikaları ile ekonominin yönlendirilmesi çeşitli yollarla mümkün olabilmektedir. Bu politikalar arasında en etkin uygulanan ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde özel yatırımların teşvik edilmesi ve tasarruf-sermaye birikiminin sağlanması için başvurulan vergi politikası uygulaması, vergi indirimleri ve muafiyetlileridir (Eker, 2001, s. 335). Vergi teşvik politikalarının yanında, ülkedeki vergi sisteminin ve uygulanan vergi politikalarının da kaynakların etkin dağılımına zarar vermemesi gerekir. Çünkü yürürlükte bulunan vergi sisteminin iktisadi düzen içinde tasarruf ve çalışma şevkini kırmaması ve iktisadi davranışları saptırmaması gerekir (Türgay, 2011, s. 324).

Vergilerin tasarruf üzerine etkisi vergilerin türüne göre değişiklik göstermektedir (Turhan, 1993, s. 336). Tasarruflar üzerinde en etkili olan vergi şüphesiz gelir vergisidir. Gelir vergisi tüketim ve sermaye birikimi arasındaki dağılımı etkilediğinden otomatik olarak tasarrufları azaltıcı etki yapacaktır. Gelir vergisi tasarrufları tüketim lehine kısmakta ve sermaye birikiminin yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Erdem vd., 2007, s. 190-191).

Artan oranlı yapıda uygulanan gelir vergisi ve zorunlu gıda maddelerinden alınmayan özel tüketim vergisi büyük tasarruf eğilimine sahip orta ve yüksek gelir gruplarını etkiler. Buna karşılık tek oranlı bir gelir vergisi ile muafiyetlere yer veren genel bir muamele vergisinin gönüllü tasarrufları azaltıcı etkisi daha azdır. Servet vergisi ve veraset ve intikal vergisi tasarrufu kısıtlayıcı etkisi en yüksek olan vergidir. Çünkü bu vergiler bireylerin tüketimini çok az etkilemektedir (Turhan, 1993, s.336).

Kurumlar vergisi ise tasarrufları azaltıcı etki yapmaktadır. Kişiler kurumlara yatırdıkları sermayenin vergiden sonraki gelirlerine bakarak, tasarruflarını ona göre yönlendirirler. Bu durum, vergiye tabi olan ve olmayan kurumların sermayelerinin kârlılık oranları birbirine eşit oluncaya kadar devam eder (Erdem vd., 2007, s. 193). Görüldüğü gibi tüketimin ya da tasarrufun, vergileme sonucunda nasıl bir gelişme göstereceği verginin türüne bağlı olarak değişmektedir. Dolaysız vergiler hem tasarrufu hem tüketimi azaltıcı etkiye sahiptirler. Dolaylı vergiler ise tüketimin tasarrufa göre daha çok vergilendirilmesine neden olur (Eker, 2001, s. 203-204).

Sonuç olarak, vergileme sonucunda tasarruf yapmanın da bu tasarrufları yatırıma yönlendirmenin de avantajı azaldığı zaman, mükellefin gelirinin daha büyük bir kısmını tüketime ayırmak zorunda kaldığı görülmektedir (Akman, 2011, s. 244).

2.2.2. Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Vergiler, özel sektörün elindeki bir kısım kaynağın kamu kesimine aktarılması olduğuna göre, bu niteliğiyle özel kesim yatırımları üzerinde sınırlayıcı bir etki yapar. Vergileme ile satın alma güçlerinin bir kısmı azalan bireyler tüketim ve tasarruflarını azaltırlar, bundan dolayı özel kesimin yatırımlara ayıracağı fonlar azalmaktadır (Uluatam, 2012, s. 350). Yatırıma ayrılan fonların yanında vergiler kişilerin üretime dönük yatırım kararlarını etkilemektedir. Vergiler aracılığıyla, belirli bir sektör ya da bölgelere değişik büyüklüklerde yatırım yapması teşvik edilebilirken, bu kararların verilmesinde vergi, caydırıcı sonuçlar da oluşturabilir (Akdoğan, 2003, s.436). Vergiler özel sektörün yatırım için ayırdığı fonları azaltmakla birlikte yatırımların karlılığını da azaltabilmektedir. Bu nedenle ekonomi üzerinde kuvvetli bir vergi baskısı yatırımlarda ve üretimde gerilemeye yol açacaktır (Eker, 2001, s. 199).

Vergilerin yatırıma etkisi vergi türüne göre değişmektedir. Gelir vergileri yatırımın karlılığını önemli ölçüde etkiler. Gelir vergisi oranları yüksek olduğundan, kişilerin yatırımda bulunması, hisse senedi satın alma yönündeki eğilimlerini azaltmaktadır. Gider vergilerinin artırılması da yatırım maliyetlerini yükseltici etki yapmaktadır. Özellikle ithalattan alınan gümrük vergisi ve katma değer vergileri, ileri teknoloji eseri makine ve teçhizatların fiyatlarını yükseltmektedir. Az gelişmiş ülkelerde desteklenmesi gereken bu tür alımlar teşvikli yatırımlar için gümrük vergisi

istisnası ve katma değer vergisi istisnası kapsamına dahil edilmiştir (Erdem vd., 2007, s. 191).

Kurumlar vergisi de yatırımları azaltıcı etki yapmakla beraber bünyesindeki istisnalar ile yatırımları teşvik etmektedir. Vergi rekabeti uygulamaları da yatırımları etkileyen bir diğer unsurdur. Zararlı veya adil olmayan (haksız) vergi rekabeti bir takım vergisel avantajlarla, uluslararası yatırım kararlarını çarpıtmaktadır (Erdem vd., 2007, s. 191).

Yapılan çalışmalar sonucunda vergilerin yatırım kararları üzerindeki etkisi, yatırımları azaltıcı olmakla birlikte bu önemsenecek ölçüde değildir. Gutenberg yaptığı çalışma sonucunda vergilemenin yatırım eğiliminden ziyade yatırım yapma kabiliyetini etkilediği sonucuna varmıştır (Turhan, 1993, s. 338). Sonuç olarak, vergilerin toplumun düzeni ve işleyişi üzerindeki etkisi sadece çalışma, tasarruf, eğitim ve tüketimle sınırlı değildir. Vergileme kişilerin risk almalarını, AR-GE konusundaki harcamalarını, firmaların yaptığı yatırım şeklini (makinelere dayanıklılığı da) dahil, doğal kaynakların tükenme oranını da etkisi altında tutabilmektedir (Türgay, 2011, s. 325).

2.2.3. Vergilerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyümenin teşvik edilmesi, günümüzde neredeyse bütün ülkelerde uygulanan bir iktisadi amaçtır. Bu amacın gerçekleşmesinde, maliye politikasına ve vergi politikasına önemli görevler düşmektedir (Turhan, 1993, s. 37). Vergiler kamu harcamalarının finansmanı için özel sektörden kamu sektörüne kaynak aktardığı için harcanabilir geliri azaltır ve talep üzerinde daraltıcı etki yapar. Vergilendirme sonucunda ekonomik büyüme üzerinde daraltıcı etki oluşur. Ancak vergiler maliye politikası aracı olarak ekonomik büyüme ve ekonomik istikrar amaçlı da kullanılabilir. Yani vergilerin arttırılması yoluyla enflasyonu düşürme ve talebi daraltma hedefi de amaçlanıyor olabilir (Savaşan, 2013b, s. 103).

Verginin gelir etkisi ile kişinin gelirinde bir azalma sağlanarak, diğer bir ifadeyle kişinin satın alma gücü düşürülerek, kişinin önceki satın alma gücüne ulaşması için daha fazla çalışması sonucu kişi başına geliri artar. Böyle vergi politikaları ile ekonomik büyümenin artması ve genişlemesi belirli ölçülerde sağlanabilir ve desteklenebilir (Türgay, 2011, s. 326).

Maliye politikası, gelir düzeyini mümkün olduğu kadar hızla artırma ve yüksek büyüme oranını koruyabilme amaçlarına sermaye birikimi oranının teknolojik iyileşmeler ile yükseltilmesi suretiyle daha kolay erişebileceği kabul edilir. Demek oluyor ki, ekonomik büyümeyi belirleyen emek, sermaye ve teknolojik gelişme olmak üzere üç faktördür (Turhan, 1993, s. 329). Devlet vergisel önlemler yardımı ile ekonomik büyümeyi belirleyen faktörleri etkileyebilir. Örneğin; vergi politikası, işgücü potansiyelinin nitelik ve nicelik bakımından artırılması, özel tasarruflar ve yatırımları teşvik ederek sermaye birikiminin hızlandırılması ve nihayet dinamik bir üretim faktörü olan teknolojik gelişmenin teşviki yönünden kullanılabilir. Fakat bazı sektörlerin değil de, tüm ekonomiye ilişkin bir büyüme sürecinin söz konusu olması halinde, genellikle, kamu giderleri ve kredi politikası vergisel tedbirlere tercih edilmektedir (Turhan, 1993, s. 37).

Maliye politikası araçlarının; sermaye birikimi, emek arzı, teknolojik gelişmeyi (ekonomik büyümeyi belirleyen üç faktör) olumlu yönde etkilemesi gerekmektedir. Her şeyden önce özel yatırımların finansmanına ilişkin hareket alanı ile yatırım yapma ve risk alma eğiliminin özendirici ve harcamalar politikası ile desteklenmesi gerekir. Bu anlamda yatırım indirimi, zararların mahsubu gibi teşvikler uygulanabilir. Örneğin teknolojik gelişme açısından önemli olan AR-GE'ye ilişkin kamu harcamaları, özendirici vergi politikası önlemlerinin sağlanması ile hızlandırılabilir (Turhan, 2010, s. 218).

Vergilerin makro-ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri daha çok vergi indirimleri yoluyla olmaktadır. Arz yönlü iktisat bu olguyu, Haldun- Laffer eğrisi ile açıklamıştır. Haldun- Laffer eğrisine göre, vergi indirimlerinden beklenen sonuç; ekonomik birimlerin kararlarını etkiler ve özellikle toplam üretim ve vergi gelirlerinde artış sağlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda, başarılı vergi politikalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı birçok ekonomist tarafından ifade edilmiştir. Bazı görüşlere göre ise vergi oranlarındaki kesintiler yüksek ekonomik büyüme yerine yüksek kamu borçlanmalarına neden olmaktadır (Türgay, 2011, s. 327).

2.2.4. Vergilerin İstihdam Üzerindeki Etkisi

Vergiler, emek arzı ve emek talebine yaptığı etkiye bağlı olarak istihdam ve üretim düzeyine etki etmektedir. Emek arzı ekonomide çalışanlar ve çalışmak isteyenleri kapsamaktadır. Gelir vergisi emek sahiplerinin gelirleri olan ücretleri de

vergi konusuna almıştır (Erdem vd., 2007, s. 194-195). Verginin konulması sonucu, çalışma süresiyle ya da çalışılan alanlarla ilgili kararlara etki edilebilmektedir. Bu etki, faktör (emek) kazançlarını hedef alan mükellefiyetlerde özellikle belirgindir (Uluatam, 2012, s. 348).

Verginin emek arzı üzerindeki etkisi, vergi mükellefinin tutumuna bağlı olarak gelir veya ikame etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir etkisi, mükellefin çalışması karşılığında elde ettiği ücret üzerinden ödediği vergiyi telafi edebilmek için daha fazla çalışmasını ifade eder. İkame etkisi ise, mükellef, daha fazla çalışıp daha fazla vergi vermek yerine boş zamanı tercih edebilecektir (Akman, 2011, s. 245).

Vergilerin emek arzı üzerine etkisi, birbirine zıt olan gelir ve ikame etkisinin hangisinin baskın geleceğini belirler. Örneğin, gelir etkisi zayıf vergilerde daha belirgin olacağından emek arzı artış gösterir. Tersine, emek gelirine binen vergilerde ise ikame etkisi baskın gelecek ve emek arzı azalacaktır (Uluatam, 2012, s. 348).

Vergilerin emek talebi üzerine etkisi ise firmaların kullandıkları teknolojinin vergi karşısındaki durumuna bağlı olarak değişir. Sermayeye göre eme yoğunluğuna ağırlık veren teknolojileri kullanan firmaların desteklenmesi sonucu emek talebinde vergisel olarak olumlu gelişmeler yaşanır. Örneğin, belli oranda işçi çalıştıran firmalara indirim tanımak gibi (Erdem vd., 2007, s. 195).

Vergilerin istihdam üzerindeki etkisi emek arzı ve emek talebine bağlı olmakla birlikte bununla sınırlı değildir. Bir ekonomide sahip olunan üretim faktörlerinin mevcut teknoloji düzeyinde, en etkin bir biçimde üretime sokulması ve üretim kapasitesi veya potansiyel üretim olanaklarının genişletilmesinde, kaynak dağılımını yönlendiren ve bu yöndeki girişimleri teşvik eden bir vergi politikası istihdam ve üretim için önem arz etmektedir (Akdoğan, 2003, s. 441).

2.2.5. Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Maliye politikasının en önemli amaçlarından bir tanesi, kişisel gelir dağılımının eşit bir şekilde dağıtılmasıdır (Turhan, 1993, s. 233). Sosyal devlet anlayışının gelişimi ile birlikte gelir dağılımının eşit dağıtılması devlet politikalarında yerini almıştır. Gelirin dengeli dağıtımının daha çok vergi politikası ile gerçekleştirilmesi J.M. Keynes ve Keynesyen yazarlar tarafından savunulmuştur (Mutluer, Öner ve Kesik, 2010, s. 193). Çünkü sosyal devlet anlayışı gereği, devlet

vergilendirme yolu ile gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri gidermelidir. Özellikle piyasa koşullarında çeşitli nedenlerle gelir dağılımı hakkaniyetli şekilde dağıtılmamaktadır (Türgay, 2011, s. 329).

Vergiler kamu harcamalarının finansmanı için kullanılırken özel kesim içindeki reel gelir dağılımında değişme meydana gelir. Tüketicilerin vergi sebebiyle kullanılabilir gelirleri azalabilir. Bunun sonucunda ise, özel mal tüketimine ayıracakları tutarları ya da bütçeleri azalır. Buna vergilemenin gelir etkisi denir. Ancak reel gelir dağılımı üzerindeki etkiyi bulabilmek için devletin bu vergilerle yaptığı hizmetlerin bireylerin reel gelirinde meydana getirdiği artışları da hesaba katmak gerekir (Batırel, 2007, s. 98).

Vergilerin gelir dağılımındaki etkileri, vergi türlerine göre değişmektedir. Gelir vergileri artan oranlı yapıya sahip olmaları nedeniyle belli bir sınırın üstünde bulunan gelirlere alınan ek vergi, gider vergilerinde vergiye tabi mal ve hizmetten alınan vergilerin bunların lüks olup olmamalarına göre farklılaştırılması, toplumdaki gelir farklılıklarını kısmen de olsa kaldırmak amacını güder (Edizdoğan, 2000, s. 61).

Gelir vergisi yoluyla gelir dağılımının iyileştirilmesi fikri, iktisatçılar tarafından teorik olarak kabul görmüş olmakla birlikte ülkelerin hukuki düzenlemeleri içinde de yerini almıştır. T.C Anayasasının 2. maddesinde “Sosyal bir hukuk devleti” olduğu belirtilmiş, Anayasanın 73. Maddesinde “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağıtılması Maliye Politikasının sosyal amacıdır.” ibaresi yer almaktadır (Mutluer vd., 2010, s.194). Kurumlar vergisinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi, verginin ne derece yansıtıldığına bağlı olarak değişebilir. Yansımının gerçekleşmemesi halinde, orta düzeydeki özellikle yukarı düzeydeki gelirler vergilemeden etkilenir. Böylece gelir dağılımını denkleştirici bir etkisi olur (Turhan, 1993, s. 271).

Servet vergileri, türleri ile birlikte diğer amaçlarının yanında servet farklılıklarını ortadan kaldırma amacını güden vergilerdir (Edizdoğan, 2000, s. 61). Servet vergileri mali amaçtan çok sosyal amaç için alınan vergilerdir. Bunun yanında servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi gelir vergisi kadar etkili değildir. Gelir getirmeyen servetten vergi alınması serveti üretime sokmaya teşvik eder. Bu ise boş (atıl) arazilerin üretime kanalize edilebilmeleri için, az gelişmiş ülkelerde vergilendirilmeleri gerektiği savunulmaktadır (Erdem vd., 2007, s. 194).

Gider vergilerinde ise, vergilerin gelir dağılımına etki edebilmesi için bu vergilerde tersine artan oranlılık küçük tutulmalıdır. Katma Değer Vergisinde bazı zorunlu ihtiyaç mallarını istisna tutmak örnek verilebilir (Turhan, 1993, s. 273). Tüketim vergilerinin gelir dağılımına etkisi (gelişmekte olan ülkelerde vergi sisteminde yüksek paya sahip olmalarından dolayı), devletin vergi geliri arttıkça, gelir dağılımı üst gelir grubunda yer alan mükellefler lehine değişmektedir (Şener, 2008, s. 199).

Vergiler yolu ile gelirin dengeli biçimde dağılımını sağlamak için önce yüksek düzeyde gelir ve servete sahip olan kişiler diğerlerine oranla daha ağır olarak vergilendirilir. Daha sonra da bu yolla elde edilecek gelirler, harcama politikalarıyla düşük gelirli kişiler arasında dağıtılır. Böylece vergilerin sosyal amacına ulaşılmaya çalışılır. Buradan da anlaşılacağı üzere, gelirin dengeli dağılımında vergi politikası ile harcama politikası çok yakın ilişki içerisinde (Mutluer vd., 2010, s. 193-194).

Gelir dağılımına uygun olarak vergi muafiyet ve istisnalarının yeniden düzenlenmesi vergi politikası ile yapılabilecek diğer bir uygulamadır. Vergi uygulamalarında hakkaniyetin sağlanması, mali güce göre vergilendirme ile olabilmektedir. Geliri belli düzeyin altında olanlara negatif gelir vergisi uygulanabilir. Dolaylı vergiler azaltılarak dolaysız vergiler arttırılabilir. Zorunlu gereksinim maddeleri üzerindeki vergiler kaldırılabilir. Lüks tüketim vergileri arttırılabilir. Veraset ve intikal vergisi oranları yükseltilebilir (Türgay, 2011, s. 329).

Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin bulunabilmesi vergi yansımalarının bilinmesine bağlıdır. Şöyle ki; vergiler genellikle kanuni mükellefleri tarafından ödenmezler. Vergiler zorunlu olarak kanuni mükellefleri tarafından ödenir ve fiyat mekanizması yoluyla başkalarına devredilir veya yansıtılır. Yansıma nedeniyle vergiyi asıl ödeyen ile yükümlü farklı olur. Dolayısıyla verginin gelir dağılımı üzerindeki etkisini kesin olarak bilebilmek için verginin kimin reel kullanılabilir gelirini azalttığını ifade etmek gerekir (Batirel, 2007, s. 98).

Gelir dağılımının iyileştirilmesi için vergi ve harcama politikaları her ülkede istenilen düzeyde uygulanamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyi düşük olduğundan vergiler arttırılamamakta ve kamu harcamaları kısılanamamaktadır. Bu nedenlerle bütçe açıkları ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemekte ve gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır. Bütçe açıkları sonucu

dışlama etkisi ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler, açıkların finansmanı yüksek faizli borçlar ile olmakta ve gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir (Türgay, 2011, s. 329).

2.3. EKONOMİK KALKINMANIN FİNANSMANI: VERGİLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.3.1. Ekonomik Kalkınmanın Finansmanı

Ekonomik kalkınmanın finansmanı yurtiçi ve yurtdışı finansman kaynakları olmak üzere ikiye ayrılır.

2.3.1.1. Yurtiçi Finansman Kaynakları

Yurtiçi finansman kaynakları; atıl kaynaklar, gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar, enflasyonist finansman, iç borçlanma, zorunlu tasarruflar: vergiler olmak üzere beşe ayrılır.

Ekonomik kalkınmanın yurtiçi finansman kaynaklarından olan atıl kaynaklar, ekonomik kalkınma sürecinde boş duran kaynakların harekete geçirilmesini ifade eder. Kullanılmayan araziler, madenlerin kullanılması ya da devletin kullanılmayan altyapı işgücünü harekete geçirmesini ifade eder (Tokatlıoğlu, 2012). Gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar ise, devletin özendirici faaliyetleri ve bu tasarrufları değerlendirecek kurumların varlığı ile mümkün olabilmektedir. Çünkü ekonominin gelişmişlik düzeyi ve bireylerin gelir düzeyi yükseldikçe toplumun tüketim eğilimi zorunlu mallardan, lüks mallara yönelmektedir. Bu nedenle, devletin tasarrufu özendirici faaliyetlere ve tasarrufu değerlendirecek kurumların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Şen, Saruç ve Keskin, 2008, s. 248).

Enflasyonist finansman, gönüllü ve gönülsüz tasarruflar örtüşmediği zaman enflasyonist politikalar ile parayı vergiler ve özel sektör içindeki sınıflar arasında geliri yeniden dağıtarak zorunlu tasarruf yaratır (Parasız, 2005, s. 229). Yurtiçi finansman kaynaklarından bir diğeri iç borçlanmadır. İç borçlanma, Hazine Müsteşarlığı'nın bankalardan, resmi kurumlardan, özel sektörden, hane halkalarından hazine bonusu ve devlet tahvili aracılığıyla borçlanmayı ifade etmektedir (Kaynak, 2011, s. 424). Vergiler, devletin ekonomideki artan rolü sonucu, ekonomik, siyasal,

sosyal ve kültürel amaçlara ulaşmak için yapılan harcamaların finansmanı olarak alınmaktadır (Kar, 2012, s. 92). Ekonomik kalkınma açısından önem taşıyan vergiler çalışmanın konusunu teşkil ettiğinden ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.3.1.2. Yurtdışı Finansman Kaynakları

Yurtdışı finansman kaynakları; yabancı özel sermaye, dış borçlar, hibe ve dış yardımlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Tokatlıoğlu, 2012).

Yabancı özel sermaye portföy yatırımları ve direkt (doğrudan) yatırımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Direkt yatırımlar yönetsel kontrolü de içinde bulundurlar. Portföy yatırımları ise sadece hisse senetlerinin veya tahvillerin alımına karşılık, teşebbüsün yabancı sermaye tarafından kontrolünü sağlamaz (Dülgeroğlu, 2000, s. 135). Direkt yabancı sermaye yatırımında genellikle geri ödeme söz konusu olmadığından en sağlıklı finansman yöntemidir (Ulusoy, 2017).

Dış borçlar (krediler), az gelişmiş ülkelerin çoğu için dış tasarrufların en önemli kaynağını oluşturur. Dış borçlar az gelişmiş ülke hükümetlerinin ya da özel banka veya firmaların –genelde devlet güvencesi altında- yurt dışından sağladıkları döviz cinsinden kredileri ifade etmektedir (Han ve Kaya, 2008, s. 87).

Hibe ve dış yardımlar ise gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere siyasi, ekonomik, askeri ve diğer nedenlerle yaptıkları tamamen veya kısmen karşılıksız transferlerdir. Dış yardımların ekonomik bir karşılığı olmasa bile en azından siyasi karşılığı olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Şen vd., 2008, s. 260).

2.3.2. Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Ekonomik kalkınmanın finansmanında yurtiçi ve yurtdışı kaynaklar kullanılabilir. Ancak bu kaynaklar tek başlarına ekonomik kalkınmayı finanse edecek mali güçten yoksundurlar. Adı geçen kaynaklar ekonomik kalkınmayı finanse etmek üzere birlikte harekete geçirildikleri zamanda yetersiz kalmaktadırlar. Bu duruma göre, dış kaynaklar arızı ve güvenilmez olduğundan iç kaynaklardan birine ağırlık ve önem vermek gerekir. Bu kaynak hiç şüphesiz vergidir. Verginin mali amacı dışında sosyal ve ekonomik amaçların gerçekleştirilmesinde etkin bir müdahale aracıdır. Bununla beraber, ekonomik kalkınmanın finansmanında vergi

politikasından yararlanmak kolay değildir ve çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. (Türk, 1989, s. 273-274)

Maliye politikasının ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmayı sağlama amacı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler dengeli büyüme hızına ulaşip korunmasını amaç edinirken, gelişmekte olan ülkeler ise II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik kalkınma amacına yönelmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunlar nedeniyle ekonomik istikrarsızlıklar oluşmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması maliye politikası açısından kısa vadeli, ekonomik büyümedir; ekonomik kalkınma hedefi ise uzun vadeli plandır (Eker, 2001, s. 330-331). Devlet, ekonominin kontrolünü sağlamak, hükümet harcamalarını düzenlemek ve tüketim ile yatırım harcamalarını dengeleyebilmek için vergileme yoluna giderek mali politikaya başvurur. Devlete vergileme yoluyla elde ettiklerini ya doğrudan yatırımlara harcayabilir veya özel yatırımcılara uygun faiz hadlerinde yararlanabilecekleri fon haline getirebilir (Dülgeroğlu, 2000, s. 111).

Maliye politikası araçlarından olan vergilerin alınma amacı, devlete gelir sağlama ve ekonomik istikrarı gerçekleştirmektir. Günümüzde bu amaca ek olarak, ekonomik kalkınmaya hız kazandırmak için etkin bir araç olarak yararlanılmak istenmektedir (Nemli, 1979, s. 143). Ülkelerin gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergiler, ekonomilerde belli plan ve programlar için kullanılır. Önce vergiler teorik olarak ülkenin şartlarına uygun vergi sistemine dayandırılmalı ve toplanan vergilerin ekonomik kalkınmayı sağlayacak şekilde ihtiyaç olan alanlara kaydırılarak etkin, verimli ve ekonomik biçimde kullanılmalıdır (Mutluer vd., 2010, s. 194).

Ekonomik kalkınmanın sağlanması, önemli harcamaların yapılmasını gerektirir. Bu harcamaların yeterli ve sürekli olabilmesi için güvenilir finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulur. İhtiyacın tamamını karşılayamamakla birlikte, sözü edilen nitelikleri taşıyan en önemli kaynak vergilerdir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanacak vergi politikası ekonomik kalkınmanın gereklerine ters düşmemelidir. Örneğin, ağır vergi yükü tasarruf ve yatırımları azaltabileceği gibi, teşebbüs gücünü de baltalayabilmektedir (Akdoğan, 2003, s. 443).

Maliye politikası, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kamu yatırım harcamaları, cari harcamalar ile yardımcı olurken, diğer yandan uygulayacağı vergi

politikası ile ekonomik ihtiyacı olan tasarruf ihtiyacını etkileyebilmektedir. Bu amaç için vergilerin kullanılması “teşvik edici vergileme” veya “ekonomik kalkınmanın finansmanında vergi politikası” gibi isimlendirilirken özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf ve yatırımların oluşumunda vergi teşvik politikalarına sıklıkla başvurulmaktadır. Çünkü teşvik edici vergi politikaları ile piyasadaki fonların özel yatırımlara yönlendirilmesi mümkün olur (Eker, 2001, s. 331).

Vergi politikası, bir ülkedeki gelir düzeyleri arasındaki açığın kapanmasına yardımcı olarak ekonomik kalkınma sürecine katkı sağlar (Öztürk, 2012, s. 554). Devlet, vergi politikası ile ekonomik kalkınma üzerinde çeşitli etkiler oluşturabilmektedir. Vergi sistemi, toplumu sektörler arası optimal kaynak dağılımına iter veya uzaklaştırır. Vergiler, toplumsal refah düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma devlet tarafından doğrudan veya dolaylı olarak sağlanmaya çalışılmalıdır. Ekonomik kalkınma kendi haline bırakılırsa ekonomideki dar boğazlar nedeniyle sakıncalı hale gelebilmektedir (Akdoğan, 2003, s. 442). Ekonomik kalkınmanın finansmanında etkin bir araç olan vergilerin amaçlarında sıralama önem taşır. Ekonomik kalkınma açısından vergilerin temel amacı, üretimi artırma ve gelir dağılımı adaletini sağlamaktır. Birbirleriyle çakışır durumda olan bu amaçların öncelik sırası önemlidir (Berber, 2006, s. 374).

Ekonomik kalkınmanın finansmanında vergileme yoluyla yapılan tasarruf gönülsüz tasarruf olarak adlandırılmaktadır. Milli gelirin bir oranı olarak ülkenin ne kadar vergi toplayacağı iki önemli etmene bağlıdır. Bunlar ülkenin vergi kapasitesi ve vergi çabasıdır. Vergi çabası, ülkenin çeşitli vergi tabanlarına ulaşma derecesine ve bu tabanlara uygulanan vergi oranlarına bağlıdır (Parasız, 2005, s. 227). Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı düşük kalmaktadır. Bu olguda ekonomik ve sosyal nedenlerin yanında düşük vergi kapasitesi ve zayıf vergi çabası önemli rol oynar (Öztürk, 2012, s. 555). Ekonomik kalkınmanın finansmanı açısından vergi politikalarında, verginin yapısal yetersizlikleri yaşam düzeyinin gerilemesine neden olabilir. Vergi kaçakçılığı, vergi kanunlarındaki boşluklar, rezervlerin yeterince değerlendirilememesi, denetim düzey düşüklüğü, vergi idaresinin yetersizliği, vergi maliyeti yüksekliği gibi durumların varlığı izlenen vergi politikasında ekonomik kalkınma fonksiyonunu olumsuz yönde etkiler (Akdoğan, 2003, s. 444). Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma

düzeyinin düşüklüğüne vergi sisteminin gelişmemişliği de eşlik etmektedir (Kaynak, 2011, s. 420).

Vergiler geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın en önemli finans kaynağı olmasının önünde bazı ekonomik, siyasal ve psikolojik zorlaştırıcı faktörler vardır. Bu faktörleri; geliştirmekte olan ülkelerde kişi başına gelir düşüktür ve tasarruf ile sermaye birikiminin düşük kalmasına neden olması, vergileri arttırmak tasarruf ve yatırımları azaltabilmesi, bazı ülkelerde para ekonomisi tam yerleşmemiş, halen takas ekonomisi önemini koruması, kurumsal büyük işletmeler az olduğundan kayıt düzeni az olması, vergiler düşük ve yüksek gelirli hedef aldığından arttırılmasına karşı direnç oluşması, dolaysız vergilerin arttırılması memur-işçilerin tepkisine, dolaylı vergilerin ön plana çıkarılması (tersine artan oranlılık nedeniyle) vatandaşların tepkisine neden olması şeklinde sıralamak mümkündür (Kar, 2012, s. 93).

Ekonomik kalkınma, vergi yükü adaletli dağıtıldığında ve kayıt dışı ekonominin önüne geçildiğinde hız kazanmaktadır (Öztürk, 2012, s. 556). Vergi adaleti açısından dolaysız vergiler daha uygundur. Dolaysız vergiler gelişmiş ülkelerde önemli bir paya sahiptir. Geliştirmekte olan ülkelerde ise dolaylı vergiler ağırlıktadır. Vergi yapısındaki bu farklılık, ekonomi yöneticilerinin uygulayacağı politikaları, mükellefin göstereceği tepkileri, yabancı yatırımcıları vb. faktörleri yakından ilgilendirir (Ay ve Talaşlı, 2008, s. 141).

Az gelişmiş ekonomilerde vergi oranının arttırılmaya çalışılması yerine, gelir dağılımının iyileştirilmesi, tarım kesiminin vergilendirilmesi gibi uygulamalar daha etkin bir vergilendirme tasarlanması için etkili olacaktır (Gönel, 2013, s. 160). Az gelişmiş ülkelerde ve geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma sürecinde tarımın vergilendirilmesi önem arz etmektedir. Tarımsal ürünlerin diğer kesimlere aktarılmasında vergi politikası önemlidir. Tarım kesimindeki mevcut vergi kapasitesi gereğince kullanılabilir. Kullanılmadığı takdirde, kamu harcamaları finansmanı büyük ölçüde sanayiye yüklenir. Sanayileşme hızını düşürebilir (Tokatlıoğlu, 2012). Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ekonomilerde (sanayileşme öncesi) tarım vergileri önem arz etmektedir (Bulutoğlu, 2004, s. 344).

Vergilerin ekonomik kalkınmaya etkisi, devletin kamu harcamalarını finanse etmek için topladığı gelir, servet ve harcama vergileri maliye politikası amacına

doğru uygulandığı takdirde ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya etkisi büyüktür (Demircan, 2003, s. 97). Az gelişmiş ülkelerde vergilerin konusu (matrahı) ve oranının kaynakların optimal dağılımını bozmamasına ve ekonomik kalkınma politikasının önceliklerine ters düşmemesine özen gösterilmelidir (Savaş, 1999a, s. 105). Özetle, maliye politikası araçlarından olan vergileme, ekonominin marjinal tasarruf eğilimini arttıracak şekilde olmalıdır. Burada temel kriter, çalışma arzusunun caydırılmaması ve vergi yükünün adil olmasına özen gösterilmedir (Parasız, 2005, s. 227). Vergi politikasının etkin olabilmesi için, para, fiyat, ücret ve kamu harcama gibi ek politikalarında eş anlı uygulanması gerekir (Berber, 2006, s. 376).

2.3.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

İktisadi gelişme ile birlikte neredeyse bütün ülkelerde gelir üzerinden alınan gelir ve kurumlar vergisinin arttığı tespit edilmiştir. Çünkü iktisadi gelişme sonucu kişi başına gelir yükselmekte ve gelir vergisini doğrudan ilgilendirmektedir. Kurumsallaşma ise iktisadi gelişme ile birlikte artar ve kurumlar vergisi artmış olur (Korkmaz, 1982, s. 74). Ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak özellikle gelir üzerinden alınan dolaysız vergiler; vergi teşvik, vergi indirimi, vergi denetim mekanizması yoluyla ekonomik büyümeye katkı yapmaktadır (Demircan, 2003, s. 97).

Gelir vergisi, kişilerin ödeme gücüne göre ekonomik kalkınmanın finansmanına uygun bir şekilde katılmalarını sağlamaya en elverişli bir vergi çeşidi olmakla beraber gelişmekte olan ülkelerde etkin bir uygulama bakımından büyük bir potansiyele sahip değildir (Nemli, 1979, s. 121). Artan oranlı gelir vergisi tasarruf eğilimi yüksek kişilerin tasarruflarını ve yatırımlarını olumsuz etkiler. Bu nedenle Arz Yönlü İktisat, sermaye birikimini hızlandırmak için üretim üzerinden alınan dolaysız vergilerin azaltılmasını savunmaktadır (Kar, 2012, s. 94).

Kurumlar vergisi ise, gelir vergisine göre daha kolay ve daha etkin bir şekilde uygulama olanaklarına sahipse de, bu kaynağın gereğinden fazla değerlendirilmek istenmesi ekonomik kalkınma amaçları ile uyumlu ve tutarlı olmayan sonuçların doğmasına yol açabilir (Nemli, 1979, s. 133). Kurumlar vergisi, bölgesel dengesizliklerin söz konusu olduğu ülkelerde, ekonomik kalkınması istenen yörelere yatırımları yönlendirmek amacıyla teşvik tedbirleri uygulanabilir. Örneğin, belli

bölgelerdeki sektörlerdeki yapılacak yatırımlardan elde edilecek karlar vergi dışı bırakılabilir veya düşük oranda vergilendirilebilir (Erdem vd., 2007, s. 370).

Gelir ve kurumlar vergisi arasındaki ilişki dikkatli bir şekilde hareket edilerek ayarlanmalıdır. Örneğin kurumlar vergisi oranları yükseltirse, bu sadece, gelir vergisi yükümlüsü olan girişimlerin kurulma eğilimlerini güçlendirir. Buna karşın kazanç umutlarını kırmamak için kurumlar vergisi oranlarının düşük tutulması, gelir vergisi için belli bir üst sınırın dolaylı olarak belirlenmesi sonucunu doğurur (Han ve Kaya, 2008, s. 76).

Artan oranlı kişisel gelir vergisinin otomatik istikrar sağlayıcı özelliği ekonomik istikrar açısından önem taşır. Durgunluk döneminde kişisel gelir azalacağından, ödenecek vergideki azalma oranı gelirdeki azalma oranından daha fazla olabilir. Böylece, gelirlerin azalması nedeniyle toplam talepteki azalma daha az olacaktır. Enflasyonda ise gelir artışları karşısında uygulanacak vergi oranı da artacağından toplam talebi kısıcıcı yönde etkisi olacaktır (Erdem vd., 2007, s. 369). Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından ekonomik istikrar önem taşımaktadır. Artan oranlı gelir vergisinin otomatik istikrar sağlayıcı özelliği bu sebeple önem taşır.

Ekonomik kalkınma sürecinde olan ülkelerde gelir vergileri vergi yükünü tarımdan sanayiye doğru kaydırıldığı tespit edilmiştir. Ekonomik kalkınma sürecinde gelir vergisi hasılatı ekonomik büyüme oranından daha hızlı artmıştır. Çünkü, tarımdan sanayiye doğru faal nüfusun kayması kentlerde maaşlı ve ücretli çalışan nüfusunu arttırır, şirketleşme oranı artar ve bunlara ek olarak adam başına gelirin büyümesi ile gelir vergisi hasılatı ekonomik büyümeye oranla daha hızlı artmaktadır (Akalm, 1986, s. 374).

2.3.2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Servet vergileri, ekonomik kalkınma sürecinde giderek azalan bir öneme sahiptir. Geçiş toplumlarında ve sanayi ülkelerinde mülkiyet üzerinden alınan vergilerin payı azalmış, hem de bu vergi kategorisi içindeki yeri ve şekli değişmiştir. Gelişmiş ülkelerin bazılarında toprağın vergilendirilmesi, gelir vergisi şeklindedir (Korkmaz, 1982, s. 75).

Servet vergisi, yükümlüyü para ve diğer düşük gelirli servet unsurlarından verimli yatırımlara kaydırmaya zorlar. Boş arazilerin işlenmesini sağlar. Bu da ekonomik kalkınmaya hız kazandırır (Nemli, 1979, s. 116). Genel servet vergisinin gelir dağılımını iyileştirme, enflasyonu önleyici etki yapma, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınmasına yardımcı olma, rüşvet ve yolsuzluğu azaltma ve ekonomik verimliliği artırması gibi faydaları nedeniyle savunulmaktadır (Tokatlıoğlu, 2012).

Genel servet vergisi, çoğu az gelişmiş ülkede yeterince kullanılamamaktadır. Arazi üzerine konan servet vergileri bazı az gelişmiş ülkelerde uygulanmaktadır. Eğer bu vergi türü artan oranlı olursa, toprağın amacına uygun kullanılmasını sağlar. Böylece ülkenin ekonomik gücünün yükselmesine katkı sağlar (Han ve Kaya, 2008, s. 77). Az gelişmiş ülkelerde servet vergisinin verimli kullanılabilmesi için, bölgeler arası gelişmişlik farkının olduğu ülkelerde, az gelişmiş bölgelerde, mülkiyet vergileri azaltılabilir (Erdem vd., 2007, s. 371).

2.3.2.3. Harcama Üzerinden Alınan Vergilerin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Az gelişmiş ülkelerde dolaylı vergiler, vergi gelirleri açısından önemli bir paya sahiptir. Az gelişmiş ülkelerde en verimli dolaylı vergi ise, tüketim üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergiler ne yazık ki, geniş halk kitlelerinin tüketimini güçleştiren ve dolayısıyla yaşam düzeyinin yükselmesini önleyen vergilerdir. Buna rağmen gelişme için gerekli araçların yaratılması, öbür gelir kaynakları yeterli olmadığında, bu kesimin özverisine dayandırılmalıdır (Han ve Kaya, 2008, s. 77).

Az gelişmiş ülkelerde dolaysız vergiler tam uygulanamamaktadır. Bunun yerine dolaylı vergiler ağırlıktadır. Özellikle dış ticaret üzerine salınan vergiler, gelir sağlama açısından çok başarılı olur. Çünkü gümrüklerdeki işlemler düzgün bir biçimde tutulduğundan bu alanda vergi uygulamak nispi olarak kolay olmaktadır (Önder, 2010, s.250). Az gelişmiş ülkelerde, genel tüketim vergileri, ekonomik kalkınmanın finansmanı açısından önemlidir. Gelir vergisi gibi yatırım kararları ve çalışma arzusu üzerinde olumsuz etki oluşturmadığı için belli aşamadan sonra etkinlikle değerlendirilebilir (Nemli, 1979, s. 43).

Harcamalar üzerinden alınan vergiler ekonomide çeşitli işlemlere sahiptir. Bu vergiler; tüketimin azaltılması, tasarrufların teşviki ve yurtiçi sanayinin gelişimi

açısından önem taşır (Demircan, 2003, s. 97). Örneğin ithalat vergisi, toplamı kolay olması, milli sanayiye koruması, lüks tüketim mallarını caydırarak ödemeler dengesi problemlerinin çıkmasını önlemesi gibi avantajlara sahiptir. Enflasyonist baskıyı ekonomideki fiyat düzeyinin yükselmesini sağlayarak devam ettirmesi, ülkenin yatırım projelerini bozabilmesi ise dezavantajlı taraflarını oluşturur (Dülgeroğlu, 2000, s. 115).

Genel tüketim vergileri, ÖTV ve gümrük vergisi ile birlikte kullanıldığında lüks mal üretim ve ithalatı kısmak suretiyle kıt tasarruf ve döviz kaynaklarını ekonomik kalkınma bakımından stratejik önem taşıyan alanlara kaydırılmasına katkı sağlarlar (Nemli, 1979, s. 53). Gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımının adil olmaması lüks tüketimi beslemektedir. Lüks tüketim üzerine ağır vergiler salınarak, bu tür harcamalar kısılmış ya da kamuya fon sağlanmış olur (Önder, 2010, s. 253).

Harcama üzerinden alınan vergiler (tüketim vergileri), iktisadi gelişme aşamasında önce artan sonra azalan bir seyir izlemektedir (Korkmaz, 1982, s. 77). Harcama üzerinden alınan vergiler, tüketimi kısarak tasarrufları teşvik etmenin yanında gelir dağılımının kötüleşmesine neden olmaktadır (Kar, 2012, s.94).

2.3.2.4. Vergi Teşviklerinin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Vergi teşvikleri, vergi dışı tutma, tercihli vergi oranları veya vergi yükümlülüğünün ertelenmesine izin veren özel hükümlerdir. Vergi teşvikleri, sınırlı bir süre için vergi tatilleri, belirli harcama türlerine göre indirilebilir veya ithalat/gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi birçok biçime sahip olabilir (Zolt, 2014, s.5). Gelişmekte olan ülkelerde vergi teşvik politikası ile ekonomik kalkınmaya katkı sağlanabilmektedir. İlk sanayileşme hamlesinin gerçekleştirilmesi, bölgelerarası kalkınmışlık farkının azaltılması, piyasa mekanizmasının tek başına çözmekte zorlandığı dışsallıklar ile uzun dönemde sosyal faydası yüksek olan AR-GE, teknoloji, çevre ve eğitim gibi alanlarda yapılan vergi teşviklerini ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli bir yer tutar (Şen vd., 2008, s. 241).

Ekonomik dengenin bozulmadan ekonomik kalkınmanın sağlanmasında verginin üç fonksiyonu önem arz etmektedir. Bunlar verginin teşvik, tasarruf ve tanzim (kamu ve özel sektör arasında uyum tahsisi) fonksiyonlarıdır (Berber, 2006, s. 375). Vergi teşvikleri, vergi harcaması (indirim ve muafiyet vb.) olduğundan kamu

kesimine aktarım yapmaz. Ancak vergi teşvik özel yatırımlara avantaj sağlayarak, bu kesimde birikime yol açar (Önder, 2010, s. 255).

Bir ülkenin vergi yapısı ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde olmalıdır (Öztürk, 2012, s. 555). Çünkü bir ülkedeki vergilerin türleri, bileşimi ve milli gelirdeki payları ile ülkelerin gelişme aşamaları arasında sıkı bir ilişki vardır (Bulutoğlu, 2004, s. 344). Özendirici vergi önlemleri, vergiye özel sektör üzerinde yönlendirici ve özendirici bir fonksiyon gördürülmek istendiğinde genellik ve ödeme gücü ilkesinden kısmen de olsa ayrılmak gerekmektedir (Nemli, 1979, s. 143).

Bir ekonomide kamu gelir sisteminin tam etkisinin görülebilmesi için, yapılan vergi harcamalarının da göz önüne alınması gerekir (Önder, 2010, s. 249). Özetle, vergiler ülkelerin şartlarına uygun, verimli, etkin ve vergileme de adaleti sağlayacak tarzda kullanımı önemlidir (Demircan, 2003, s. 97).

3. BÖLÜM

VERGİLENDİRMEİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

3.1.1. Teorik Literatür

II. Dünya Savaşı sonrası önem kazanan ekonomik kalkınma konusu, ülkelerin vatandaşlarının refah ve yaşam seviyelerini arttırmak için önem verdikleri bir konudur. Gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınmayı sağladıkları için genel olarak ekonomik büyüme ile ilgilenmektedirler. Ekonomik kalkınma konusu daha çok gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. (Şen vd., 2008, s. 228)

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınma sürecinde çeşitli kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kaynakların büyük bir kısmını vergiler (yurtiçi kaynaklar içinde) oluşturmaktadır. Mali amacı olan kamuya gelir sağlamanın yanında gelişen ve değişen dünya şartları karşısında vergiler, sosyo-ekonomik amaçlar içinde kullanılmaktadır. Bu sosyo-ekonomik amaçların başında ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma gelmektedir.

Vergilerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi hakkındaki teoriyi şöyle özetlemek mümkündür;

Öncelikle konuyu iktisadi doktrinler açısından değerlendirdiğimizde; Klasik İktisat, vergilerin tarafsız olmasını, mali amacının (kamuya gelir sağlama) dışında bir amacının olmaması gerektiğini savunmuştur (Dönmez, 2003a, s. 169). Kısaca, vergilerin mali amacının dışında kullanılmasının ekonomide olumsuz etki oluşturacağını savunmuşlardır.

Keynes'in doğrudan ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya ilişkin bir teorisi bulunmamakla birlikte, Keynes 1929 ekonomik krizinden sonra 1936 yılında yazdığı "The General Theory of Employment, Interest, and Money" adlı eserinde devlet müdahalesini önermiş ve bu öneri krizin atlatılmasını sağlamıştır. Bu önerisinde az gelişmiş ülkeler için farklı bir çözüm getirmemiş, ancak devlet müdahalesi önerisi, ekonomik kalkınma için önemli bir dayanak teşkil etmiştir

(Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008, s. 42-43). Özetle devlet müdahalesi kavramı, vergileri kapsamakla birlikte devletin bu araçlarla ekonomiyi düzenlemesine zemin hazırlamaktadır.

Arz yönlü iktisada göre, vergilerin ekonomi üzerindeki etkileri daha çok vergi indirimleri yoluyla olmaktadır. Arz yönlü iktisat bu durumu, Haldun- Laffer eğrisi ile açıklamıştır. Haldun- Laffer eğrisine göre, vergi indirimleri ekonomik birimlerin kararlarını etkiler ve özellikle toplam üretim ve vergi gelirlerinde artış sağlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda, başarılı vergi politikalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı birçok ekonomist tarafından belirtilmiştir. Bazı görüşlere göre ise vergi oranlarındaki kesintiler yüksek ekonomik büyüme yerine yüksek kamu borçlanmalarına neden olmaktadır (Türgay, 2011, s. 327).

Teorik literatür açısından yapılan çalışmalara baktığımızda; Neo-Klasik büyüme modeli içinde yer alan *Solow (1956)*, vergilendirmenin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkili olamayacağını savunmuştur. *King ve Rebelo*, 1990 yılında yapmış oldukları çalışmada, Neo-Klasik büyüme modelini geliştirmeye çalışmışlardır. Ulusal vergilendirmenin uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkileyebileceği sonucuna ulaşmışlardır. *Tanzi ve Shome*, 1992 yılında 8 Doğu Asya ülkesinde 1980'lerde yapılan vergi reformlarını ve ekonomik kalkınmaya etkilerini analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda adil vergi sisteminin ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Vergilerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini ele alırken dolaylı ve dolaysız vergilerin etkilerini incelemek faydalı olacaktır. Dolaylı ve dolaysız vergilerin bir ülkedeki payı o ülkenin vergi adaleti açısından bir göstergedir. Gelişmekte olan ülkelerde genel olarak dolaylı vergiler ağırlıkta, gelişmiş ülkelerde ise dolaysız vergiler ağırlıkta olmaktadır.

Vergi adaleti açısından değerlendirildiğinde adaletli olan dolaysız vergiler, gelir dağılımı üzerinde düzenleyici etkiye sahiptir. Sermaye birikimi dolayısıyla yatırım üzerinde oluşabilecek olumsuz etkileri nedeniyle Arz Yönlü İktisat gelir üzerinden alınan vergi oranlarının düşük tutulmasını savunmuştur (Kar, 2012, s.94).

Vergi adaleti açısından adaletsiz olan dolaylı vergiler ise gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde genel olarak dolaylı vergiler

ağırlıktadır. Kısa vadede ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya nadiren olumlu etkisi olsa da uzun dönemde ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya etkisi negatif veya anlamsız olmaktadır. Dolaysız vergiler ise ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerinde genellikle olumlu etkiye sahiptir.

Özetle, vergilerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ülkedeki vergi sistemi (dolaylı-dolaysız vergiler, vergi indirimleri vb.) ile yakın ilişki içindedir.

3.1.2. Ampirik Literatür

Vergilerin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi, genellikle dolaysız vergilerden ekonomik kalkınmaya doğru pozitif bir ilişki şeklindedir (Bkz. Cural ve Çevik (2015), Akçay vd. (2016), Kargı (2007)). Dolaylı vergiler ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki negatif veya anlamsız çıkmakta, (Bkz. Durkaya ve Ceylan (2010)) ya da dolaylı vergilerin ekonomik kalkınmaya etkisi dolaysız vergiler kadar anlamlı çıkmamaktadır. Genellikle uzun dönemde dolaysız vergiler ekonomik kalkınmayı anlamlı bir şekilde etkilemekte, dolaylı vergilerin ise ekonomik kalkınmaya bir etkisi olamamaktadır (Bkz. Göçer vd. (2010)). Vergilerin ekonomik büyümeye etkisi de genellikle dolaysız vergiler lehine sonuçlanmaktadır (Bkz. Mucuk ve Alptekin (2008)). Dolaysız vergilerin ekonomik kalkınmayı pozitif etkilemesi, dolaylı vergilerin ise ekonomik kalkınmayı negatif etkilemesi veya etkilememesinin sebebi, vergi adaleti açısından dolaylı vergilerin adaletsiz olması, dolaysız vergilerin adaletli olması denilebilir.

Mann (1980), regresyon analizi yöntemini kullanarak Meksika'da 1895 ile 1975 yılları arasında ekonomik kalkınma ve vergi yapısı değişikliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda gelir / vergi oranları ve farklı vergi kategorileri ile ekonomik kalkınmayı temsil eden değişkenler arasında sayısız istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit etmiştir.

Heper (1981), regresyon analizi yöntemini kullanarak Türkiye'de 1950-1971 yılları arasında, vergi/GSMH olarak alınan değişken üzerindeki, tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranı, kişi başına gelir, enflasyon, paranın dolanım hızı ve dışa açıklık oranından oluşan açıklayıcı değişkenlerin etkisini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranının, kişi başına

gelirin ve dışa açıklığın ekonomik kalkınmayı (vergi/GSMH) arttırdığı; enflasyonun ve paranın dolanım hızının azalmasının ekonomik kalkınma (vergi/GSMH) üzerinde azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, toplumsal yapıdaki değişim ile birlikte vergi yapısında değişikliklerin meydana geldiği sonucuna ulaşmıştır.

Korkmaz (1982), regresyon analizi yöntemini kullanarak Türkiye’de 1925-1975 yılları arasında gelir, servet, tüketim ve dış ticaret üzerinden alınan vergilerin GSMH ve kişi başına GSMH üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, gelir vergileri ile GSMH ve kişi başına GSMH arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Dış ticaret vergileri ile servet vergilerinin GSMH üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmadığı ve tüketim üzerinden alınan vergilerle GSMH arasında kuvvetli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Marsden (1983), regresyon analizi yöntemini kullanarak 1970-1979 yılları arasında 20 ülkede vergilendirmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, düşük vergi oranlarının ve mali teşviklerin toplam çıktıyı arttıracığı yani ekonomik büyümeye olumlu katkısı olacağı sonucuna ulaşmıştır.

Skinner (1987), regresyon analizi yöntemini kullanarak 31 Sahra altı Afrika ülkesinde 1965-73 ve 1974-82 yılları arasında hükümet harcamalarının ve vergilendirmesinin toplam çıktı büyümesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, 1965-73 döneminde yatırımların olumlu faydalarının, onları finanse etmek için gerekli olan vergilerin çarpık etkilerini bastırabildiği; 1974-82 döneminde ise yatırımların marjinal verimliliğinin düşmüş, vergi yoluyla finanse edilen kamu yatırımının, çıktı büyümesinde azalma olacağı öngörülmüştür. Ampirik sonuçlar, aynı zamanda, ithalat, kurumsal ve kişisel vergilerden satış / tüketim (veya tüketim) vergisine olan nihai bir değişimin, çıktı büyümesini teşvik edeceği sonucuna ulaşmıştır.

Easterley ve Rebelo (1993), regresyon analiz yöntemini kullanarak 1970-1988 yılları arasında 100 ülkede ve 1870-1988 yılları arasında 28 ülkede maliye politikası ile ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, gelişme düzeyi ile mali yapı arasında güçlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Akkaya (1997), regresyon analiz yöntemini kullanarak, 1992 yılına en yakın üç yılın ortalaması alınarak; 66 gelişmekte olan ülke ile 25 gelişmiş ülkenin kişi başına GSMH artışı ile toplam vergi gelirleri ve çeşitli vergi gelirlerinin GSYH'ya oranları arasındaki ilişki incelemiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde, kişi başına GSMH ile toplam vergi geliri/GSYH arasında kuvvetli ve pozitif ilişki bulunmuştur. Kişi başına GSMH ile gelir üzerinden alınan vergiler/GSYH arasındaki ilişki kuvvetli değildir. Kişi başına GSMH ve iç mal ve hizmet tüketim vergileri/GSYH, genel tüketim vergileri/GSYH ve dış ticaret vergileri/GSYH arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, kişi başına GSMH ile sosyal güvenlik vergileri/GSYH kuvvetli pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Padovano ve Galli (2001), panel veri analizi yöntemini kullanarak 23 OECD ülkesinde 1951-1990 yılları arasında marjinal vergi oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, yüksek marjinal vergi oranları uzun vadeli ekonomik büyüme ile negatif korelasyona sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Durkaya ve Ceylan (2006), Türkiye'de 1980-2004 yılları arasında vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri; uzun dönemli ilişkiler için Engle-Granger eşbütünleşme testi, kısa dönemli ilişkiler için hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi kullanarak incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel ilişki bulunmuştur. Diğer yandan dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Kargı (2007), Granger nedensellik ve eşbütünleşme testi yöntemlerini kullanarak, Türkiye'de 1987-2002 yılları arasında vergi gelirlerinin nasıl bir değişim gösterdiği ve makro-ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, uzun dönemde dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri GSMH'yı aynı düzeyde etkiledikleri tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise dolaysız vergilerin GSMH'yı daha olumlu etkilediklerini tespit etmiştir.

Mucuk ve Alptekin (2008), eşbütünleşme ve Granger nedensellik testini kullanarak Türkiye'de 1975-2006 yılları arasında dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, eşbütünleşme testi bulgularına göre; ekonomik büyüme ile temel vergi

türleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; kısa dönemde sadece dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında bir bağıntının olduğunu tespit etmişlerdir.

Temiz (2008), uzun dönem için Johansen eşbütünleşme testi, kısa dönem için hata düzeltme modeli yöntemini kullanarak, Türkiye’de 1960-2006 yılları arasında toplam vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, toplam vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Padda ve Akram (2009), Breitung ve PP-Fisher birim kök testlerini kullanarak 7 Asya ülkesinde 1971-2007 yıllarındaki verileri kullanarak vergi politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, vergi oranındaki değişikliklerin çıktı üzerinde kalıcı etkilere sahip olabileceğini, ancak seçilen Asya ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde geçici etkileri olacağını tespit etmişlerdir.

Bozoğlu (2010), Granger nedensellik testi ve zaman serileri analizi yöntemini kullanarak Türkiye’de 1980-2009 yılları arasında vergilendirme ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda vergilendirme ile ekonomik kalkınma (sabit sermaye yatırımları) arasında pozitif ilişki tespit etmiştir.

Enokela (2010), regresyon analizi yöntemini kullanarak Nijerya’da 2000-2011 yılları arasında Katma Değer Vergisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, Katma Değer Vergisi ile GSYH arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Göçer vd. (2010), sınır testi yaklaşımını kullanarak Türkiye’de 1924-2009 yılları arasındaki vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, Türkiye’de uzun dönemde (kısa dönem analizi sonucunda sapmaların ortadan kalkması ile) dolaysız ve dolaylı vergilerin ekonomik büyümeyi anlamlı düzeyde etkiledikleri görülmüştür. Yine uzun dönem analiz sonucunda, dolaysız vergilerin dolaylı vergilere göre ekonomik büyümeyi daha çok arttırdığı tespit edilmiştir.

Paksoy ve Bakan (2010), korelasyon analiz yöntemini kullanarak, Türkiye’de 1980 sonrası vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, vergi gelirlerinin GSMH’ya katkısının sürekli artış olduğu zamanlarda ekonomik büyümede aynı artışın gerçekleşmediği tespit etmişlerdir.

Attinasi vd. (2011), regresyon analizi yöntemini kullanarak 1982-2009 yılları arasında OECD ülkelerinde kişisel gelir vergisi ile ekonomik çıktı ilişkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, daha yüksek kişisel gelir vergisinin ekonomik çıktı üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Man ve Lang (2011), korelasyon analizi yöntemini kullanarak Çin’de 200’den fazla şehirde 2007 yılı verilerini kullanarak vergilendirmenin ekonomik performans üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, toplam vergi yükünün ekonomik faaliyetlerle negatif bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çulha (2012), Granger nedensellik testi yöntemini kullanarak Türkiye’de 2002-I ile 2012-II dönemleri arasında iktisadi döngüler ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda Türkiye’de vergi gelirleri kalemlerinin eş-döngüsel olduğu sonucuna ulaşmış ve iktisadi döngülerden etkilendiğini tespit etmiştir.

Stoilova ve Patanov (2013), regresyon analizi yöntemini kullanarak 1995-2010 yılları arasında AB (27) üye devletlerdeki vergi yükünü, ülke çapındaki farklılıkları ve vergilemenin ekonomik büyümeye etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, AB ülkelerinde ekonomik büyümeyi desteklemek açısından doğrudan vergi yapısının daha verimli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bittencourt ve Stander (2014), panel veri analizini kullanarak 150 ülkede 1980-2002 yılları arasında vergi kaçakçılığı, kurumsal kalite, merkez bankası büyüklüğü ile finansal gelişme ilişkisini araştırmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, ekonomik kalkınmanın kurumsal kalite ve merkez bankası büyüklüğü ile daha yüksek olacağı ve vergi kaçakçılığının (gölge ekonomisi) daha düşük olacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Chigbu ve Ali (2014), Engle ve Grenger ikili eşbütünleşme analiz tekniğini kullanarak Nijerya'da 1994-2012 yılları arasında Katma Değer Vergisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, Katma Değer Vergisinin reel GSYH ile temsil edilen ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, ancak uzun dönemde aralarında bir ilişkinin bulunmadığı tespit etmişlerdir.

Maina (2014), regresyon analizi yöntemini kullanarak Kenya'da 1970-2012 yılları arasında gelir vergisi ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, gelir vergilerinin Kenya ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu, ancak önemli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

McNabb ve Lemay-Boucher (2014), korelasyon analizi ve Paseran 2006 yöntemini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan 100'den fazla ülkede 1980-2010 yılları arasında vergi yapıları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda gelir vergilerindeki (özellikle kişisel gelir vergileri) artışların GSYH büyüme oranlarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Nwakanma ve Nmandi (2014), EKK yöntemini kullanarak ve İnsani Gelişme Endeksi modeli oluşturarak Nijerya'da 1970-2010 yılları arasında vergilendirmenin ulusal ekonomik kalkınma ile olan ilişkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, Petrol Kazanç Vergisi, Şirket Gelir Vergisi ve ÖTV'nin sırasıyla, ulusal ekonomik kalkınma seviyesi ile pozitif bir ilişki sergilediğini ve kurumlar vergisi ile İnsani Gelişme Endeksi arasında olumsuz bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Johansen ve Juselius (1988) maksimum Olasılık prosedürünü kullanarak değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Saqib vd. (2014), ARDL sınır testi yaklaşımı ve Johansen eşbütünleşme analizi yöntemini kullanarak Pakistan'da 1973 ile 2010 yılları arasında vergilerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ekonomik büyüme modeli için vergi ile GSYH oranı, tüketim modeli için satış vergisi ve yatırım modeli için gelir vergisini kullanmışlardır. Bağımsız değişkenler olarak reel GSYH, toplam yatırım ve hane halkı tüketim harcamaları kullanmışlardır. ARDL yaklaşımını ekonomik büyüme modeli için, Johansen'in eş-entegrasyon tekniğini ise yatırım ve tüketim modellerinde kullanmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, vergilerin GSYH'ya oranının reel GSYH üzerinde, gelir vergisinin yatırımlar üzerinde ve satış vergisinin hane halkı tüketim harcamaları üzerinde olumsuz etkiler tespit etmişlerdir.

Yakovlev (2014), korelasyon analizi yöntemini kullanarak 1977-2000 yılları arasında ABD’de 49 eyalet örneklemini kullanarak çeşitli ekonomik performans göstergeleri ve vergilendirme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, daha yüksek vergilerin genel olarak daha düşük ekonomik performans ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Gelir dağılımı, ülkelerin gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Bilgiç (2015), oluşturulan Gini modeli ile EKK yöntemini kullanarak Türkiye’de 1990-2013 yılları arasında vergi politikaları ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, dolaysız vergilerin gelir dağılımını düzenleyici etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Cornelia (2015), doğrusal korelasyon analizi yöntemini kullanarak Avrupa Birliği ülkelerinde 2002-2012 yılları arasında Katma Değer Vergisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, kişi başına düşen GSYH ve GSYH’ya Katma Değer Vergisi hesaplandığında, bu iki gösterge arasında bir korelasyon olduğu ancak çok güçlü olmadığı tespit edilmiştir.

Camelia ve Roxana (2015), doğrusal regresyon yöntemini kullanarak Romanya’da 2006-2012 döneminde kamu gelirlerinin gelişimi ve yapısı ile bu tür gelirlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, Romanya’da gelir vergisi, ücret vergisi ve sosyal güvenlik katkı payının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Cural ve Çevik (2015), regresyon analizi yöntemini kullanarak Türkiye’de 1924-2013 döneminde vergi yapısı ile ekonomik kalkınma arasındaki dinamik ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda Türkiye’de dolaysız vergilerden olan gelir ve servet üzerinden alınan vergiler ile ekonomik kalkınma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Husnain vd. (2015), regresyon analizi yöntemini kullanarak Pakistan’da 1973-2011 yılları arasında vergilerin ve kamu harcamalarının ekonomik gelişme üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, vergilerin ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu, toplam harcamaların

ekonomik kalkınma üzerinde toplamda dikkate alındığında önemsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte, cari harcamalar ekonomik büyümeyi teşvik ederken, sermaye harcamaları ekonomik büyüme üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğu;, doğrudan vergiler ekonomik kalkınma üzerinde önemli bir etkiye sahip olmamakta, dolaylı vergilerin ise ekonomik kalkınmayı engellediği sonucuna ulaşmışlardır.

Akçay vd. (2016), Johansen ve Jeselius (1990) ile Hatemi-J (2008) olmak üzere iki farklı entegrasyon testi kullanarak Türkiye’de 2006-2014 yılları arasında doğrudan vergi gelirleri ile mali gelişme (bankacılık ve bankacılık dışı) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, doğrudan vergi gelirleri ile maddi ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Erdoğan ve Sağbaş (2016), TOPSİS modelini kullanarak Afyonkarahisar ilinde 2012-2014 yıllarına ait veriler ile vergiler ve sosyo-ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile vergi gelirleri arasında güçlü ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Ibanichuka vd. (2016), regresyon analizi yöntemini kullanarak Nijerya’da 1995-2014 yılları arasında Katma Değer Vergisi, şirket gelir vergisi, gümrük ve tüketim vergilerinin ülkenin ekonomik gelişimi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, federal hükümet tarafından şirket gelir vergisi, katma değer vergisi, gümrük ve tüketim vergileri yoluyla toplanan gelirler, Nijerya'nın insan gelişimi endeksinin iyileştirilmesine yardımcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Madugba ve Azubike (2016), regresyon analizi yöntemini kullanarak Nijerya’da 1994 ile 2012 yılları arasında Katma Değer Vergisinin ekonomik kalkınmaya etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda GSYH ile Katma Değer Vergisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Ofoegbu vd. (2016), regresyon analizi tekniğini kullanarak Nijerya’da 2005-2014 yılları arasında vergi gelirlerinin ekonomik kalkınmaya etkisini ve İnsani Gelişme Endeksi ile GSYH arasında bir ilişki kurulmasında herhangi bir farklılık olup olmadığını incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, vergi geliri ile ekonomik kalkınma arasında olumlu ve belirgin bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca,

Nijerya’da ekonomik kalkınma için vergi gelirleri ile ilgili herhangi bir vergi politikasının geliştirilmesi, GSYH yerine İnsani Gelişme Endeksine dayalı olması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

3.2. VERİ

Bu tez çalışmasında 2003-2015 döneminde 11 AB ülkesi (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) ve Türkiye’de uygulanan dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınma göstergesi olarak alınan kişi başına düşen gelir arasındaki uzun dönemli ilişki ile nedensellik incelenmiştir. Verilerin seçiminde çalışmanın amacı ile teorik ve ampirik literatür esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 3.1.’de verilmiş olup, söz konusu veriler Uluslararası Para Fonu (IMF World Economic Outlook), Avrupa Komisyonu (European Commission Tax Customs), Ekonomik İşbirliği ve Ekonomik Kalkınma Örgütü Vergi Gelirleri İstatistikleri (OECD Tax Revenue Statistics) ve Dünya Bankası (World Bank Data)’ndan elde edilmiştir. Çalışmada kişi başına düşen geliri temsilen KBDG açıklanan değişken; kişi başına düşen geliri üzerinde etkili olan dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 3.1.: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişkenler	Sembolü	Kaynağı
Kişi Başına Düşen Gelir	KBDG	IMF World Economic Outlook
Dolaylı Vergiler	DLV	European Commission Tax Customs
Dolaysız Vergiler	DSZV	European Commission Tax Customs
Türkiye Dolaylı-Dolaysız Vergiler	----	OECD Tax Revenue Statistics
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	DYSY	World Bank Data

Veri setinin analizinde Eviews 8 istatistik yazılım paket programından yararlanılmıştır

3.3. METODOLOJİ

Çalışmada Panel Veri Analizi (PVA) kullanılarak 11 AB ülkesinde (geçiş ekonomileri) ve Türkiye’de dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınma göstergesi olarak alınan Kişi Başına Düşen Gelir (KBDG) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı, ilişki var ise ilişkinin yönü ve derecesi ölçülmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle PVA yöntemi ile bu ülkelerde dolaylı-dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki ölçülmeye çalışılmıştır.

Ekonometrik analizlerde genellikle zaman serisi verileri ve yatay kesit verileri kullanılmaktadır. Zaman boyutu zaman serisi verileri ile, kesit boyutu yatay kesit verileri ile ele alınmaktadır. Günümüzde kullanımı giderek yaygınlaşan PVA ise zaman boyutu ve kesit boyutunun birlikte değerlendirilmesini sağlayan bir analiz türüdür (Tüzüntürk, 2007, s. 1). Panel veri analizi; hane halkları, firmalar, endüstriler, ülkeler, vb. gibi yatay kesit gözlemlerinin belirli bir zaman dilimi içerisinde bir araya toplanması olarak tanımlanmaktadır (Erataş, Nur Başçı ve Özçalık, 2023, s. 22)

Panel Veri Analizinin, bireysel heterojenlik kontrolüne izin vermesi, daha fazla değişken ve daha fazla veri kullanılmasını sağlaması, bağımlı değişken üzerindeki saptanamayan etkileri daha iyi tanımlayabilmesi, sadece zaman serileri ve yatay kesitlerin yanında daha karmaşık modellerin çözülmesine imkan sağlaması avantajlarını oluşturmaktadır (Baltagi, 2005, s. 4-6).

Çalışmada öncelikle, panel birim kök testleri Maddala ve Wu (1999), Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) kullanılarak panel verilerin zaman serisi özellikleri analiz edilmiş, daha sonra eşbütünleşme testleri Pedroni (1999, 2004) ve Kao (1999) ile panel FMOLS kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Son olarak panel nedensellik testi Dumitrescu ve Hurlin (2012) kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik incelenmiştir. Öncelikle ampirik analizde kullanılan testlere ilişkin bilgi verilecek, daha sonra test sonuçları değerlendirilecektir.

Teorik ve ampirik literatür esas alınarak değişkenler arasında beklenen olası ilişki Tablo 3.2.'de sunulmuştur. Çalışmada kullanılan dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen geliri arttırması, dolaylı vergilerin kişi başına düşen geliri azaltması beklenmektedir. Dolaysız vergilerin vergi adaleti açısından adaletli olması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışının ülkenin ekonomik gelirlerini arttırdığından kişi başına düşen geliri arttırması beklenmektedir. Dolaylı vergilerin ise vergi adaleti açısından adaletsiz olmasından dolayı kişi başına düşen geliri azaltması beklenmektedir.

Tablo 3.2.: Değişkenler, Değişkenlerin Kısaltmaları ve Beklenen İşaretleri

Değişkenin Adı	Değişkenin Kısaltması	KBDG Üzerindeki Beklenen İşareti
Dolaylı Vergiler	DLV	(-)
Dolaysız Vergiler	DSZV	(+)
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	DYSY	(+)

3.3.1. Panel Birim Kök Testleri

Panel birim kök testleri serilerin durağanlığını test etmek için kullanılmaktadır. Tüm zaman serileri analizinde olduğu gibi, hem yatay kesit hem de zaman serisi analizlerini bir arada gerçekleştirirken PVA'de de değişkenlerin durağan olması gerekir (Cüre, 2017, s. 641). Bu sebeple eşbütünleşme ve nedensellik testleri yapılmadan önce serilerin durağanlık kontrolü için birim kök testlerinin yapılması gerekmektedir. Aksi halde eşbütünleşme ve nedensellik testleri hatalı sonuçlar verir.

Serilerin durağanlığını kontrol etmek üzere birçok birim kök testi geliştirilmiştir. Bu çalışmada birim kök testi için Maddala ve Wu (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) kullanılmıştır.

3.3.1.1. Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001)

Panel birim kök testlerinden Maddala ve Wu (1999)'da, i yatay kesiti için elde edilen (herhangi bir bireysel birim kök testinden elde edilen) p değerleri π_i olarak tanımlandığında, aşağıdaki denklemde (Denklem 1) yer alan formülle "N sayıda yatay kesit için birim kök vardır" temel hipotezi test edilebilir (Egeli ve Egeli, 2007: 110).

$$P\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \sim \chi_{2N}^2 \quad (1)$$

Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) yatay kesitlerin her biri için hesaplanan birim kök testlerinin p değerleri bileşimine dayanan testi Fisher (1932)'den faydalanarak türetmişlerdir (Abdioğlu ve Uysal, 2013, s. 137)

Maddala ve Wu (1999)'da boş hipotez, "Bütün seriler birim köklüdür" şeklinde iken alternatif hipotez, "Bütün serilerden en az bir tanesi durağandır" şeklindedir (İnal, 2009, s. 28)

$$H_0: p_i = p = 0 \text{ (bütün } i\text{'ler için)}$$

$$H_1: p_i = p < 0 \text{ (en az biri için)}$$

3.3.1.2. Im, Pesaran ve Shin (2003) Birim Kök Testi

Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testi ADF test istatistiğini kullanmaktadır. Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testi panel verilerinin durağanlığının kontrol edilmesinde en çok kullanılan modellerdendir. Panel veri analizinde, sonuçların sağlıklı olmasında değişkenler arasındaki durağanlık rol oynamaktadır (Cüre, 2017, s. 641)

Temel veri üretme sürecinde Im, Pesaran ve Shin (2003) testi kullanılırken, seri korelasyon ve heterojenliğe izin veriliyorsa (ADF regresyonu altında) t değeri performansı LL (Levin Lin Chu) testinden daha iyi çıkmaktadır (Im, Pesaran ve Shin; 2003, s. 73)

Im, Pesaran ve Shin (2003) ikinci grup panel birim kök testleri içinde yer alır (Birinci grup panel birim kök testlerine alternatif olarak geliştirilmiştir). Birinci grupta ortak bir otokorelasyon kullanılırken, ikinci grupta her bir birim için kendi otokorelasyon katsayısı kullanılabilir. Im, Pesaran ve Shin (2003)'de diğerlerinden farklı olarak paneldeki birimler arasında (Denklem 3) heterojenliğe izin verilmektedir (Tıraşoğlu, 2013, s. 98-99)

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \delta_i t + \sum_{j=1}^{p_i} \phi_{ij} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t} \quad t = 1, 2, \dots, T \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (2)$$

Denklem 3'te yer alan ortalama değer in standart hali (Denklem 4'te) verilmiştir:

$$t_{IPS} = \frac{\sqrt{N}(\bar{t}_{NT} - E(t_{iT}|\rho_i = 0))}{\sqrt{\text{Var}(t_{iT}|\rho_i=0)}} \quad (3)$$

Im, Pesaran ve Shin (2003)'de boş hipotez ve alternatif hipotez aşağıda gösterilmiştir. Alternatif hipotezde bireysel serilerin bazılarının birim kök içermesine izin verilmektedir (İnal, 2009, s. 24)

H₀: $\beta_i = 0$ bütün yatay kesitler için

H₁: $\beta_i < 0$ bütün yatay kesitler için

3.3.2. Panel Eşbütünleşme Testleri

Seviyesinde durağan olmayan panelde kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi kontrol etmeye yönelik olarak panel eşbütünleşme testleri geliştirilmiştir. Bu testin uygulanabilmesi değişkenlerin birinci farkta durağan olmasına bağlıdır. Bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eşbütünleşme testleri kullanılarak incelenecektir.

3.3.2.1. Pedroni Eşbütünleşme Testi (1999, 2004)

Eşbütünleşme testi analizde kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek için kullanılır. Pedroni eşbütünleşme testi çalışmalarda en çok tercih edilen eşbütünleşme testidir (Cüre, 2017, s. 642). Pedroni'nin 1997, 1999, 2000 ve 2004 yıllarındaki eşbütünleşme test analizlerinde heterojenliğe izin vermesi, testin olumlu özelliklerinden birini oluşturur (Yardımcıoğlu, 2013, s. 61).

Pedroni eşbütünleşme testi, McCoskey ve Kao'nun önerilerinden eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezleri ve kesit trendi konusunda farklılaşmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testinin avantajlarını, birden çok açıklayıcı değişken kullanılabilmesi, panelin farklı kısımları boyunca eşbütünleşme vektörünün çeşitlenmesi ayrıca hataların heterojenliğine kesit birimleri boyunca izin vermesi şeklinde sayılabilmektedir (Yıldırım, 2016, s.235)

Pedroni eşbütünleşme testinde 7 farklı eşbütünleşme testi önerilmiş ve bu testler iki farklı kategoriye ayrılmıştır. İlk kategori within (kesit içi) 4 test (Denklem; 4, 5, 6, 7) ve ikinci kategori between (kesitler arası) 3 testten (Denklem; 8, 9, 10) oluşmaktadır (Yardımcıoğlu, 2013, s. 62-63)

$$\text{Panel } v\text{-istatistik: } Z_{vN,T} \equiv \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \quad (4)$$

$$\text{Panel } p\text{-istatistik: } Z_{pN,T^{-1}} \equiv \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (5)$$

$$\text{Panel } t\text{-istatistik:} \\ \text{(non-parametric)} \quad Z_{pN,T^{-1}} \equiv \left(\hat{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (6)$$

$$\text{Panel } t\text{ istatistik:} \\ \text{(parametric)} \quad Z_{tN,T}^* \equiv \left(\hat{s}_{N,T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{1i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^* \quad (7)$$

$$\text{Grup } p\text{-istatistik: } \tilde{Z}_{pN,T^{-1}} \equiv \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (8)$$

$$\text{Grup } t\text{-istatistik:} \\ \text{(non-parametric)} \quad \tilde{Z}_{pN,T^{-1}} \equiv \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (9)$$

$$\text{Grup } t\text{-istatistik:} \\ \text{(parametric)} \quad \tilde{Z}_{tN,T}^* \equiv \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{s}_i^{*2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1}^2 \Delta \hat{e}_{i,t}^*) \quad (10)$$

Pedroni eşbütünleşme testinde sıfır hipotezine göre bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Alternatif hipoteze göre ise, bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi vardır şeklindedir. (Pedroni,1999, s. 657-658),

$$H_0: \beta_i = 1$$

$$H_1: \beta_i < 1$$

3.3.2.2. Kao Eşbütünleşme Testi (1999)

Çalışmada kullanılacak bir diğer eşbütünleşme testi Kao, 1999 yılında panel veri analizi için eşbütünleşme testi sunmuştur. Test önerisinde DF ve ADF testlerini kullanmıştır. Model aşağıdaki denklemdeki gibi gösterilebilir (Yardımcıoğlu, 2013, s. 63)

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + u_{it} \quad (11)$$

Eşbütünleşme testine bağlı artık Kao'ya göre , $u_{it} = \rho u_{it-1} + v_{it}$ şeklinde ifade edilmektedir.

$$\hat{e} = \rho \hat{e}_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta \hat{e}_{it-j} + v_{itp} \quad (12)$$

Kao eşbütünleşme testinin istatistikleri normal dağılım göstermektedir. Kao eşbütünleşme testi homojen eşbütünsel vektörler ve AR katsayılarını uygulamaya koyarak başlar. Bu test tekniği birden fazla dışsal değişkene eşbütünsel vektörde izin vermemektedir. Bununla birlikte eşbütünsel vektörden bahsedildiği zaman eşbütünsel vektörle ilgili herhangi bir tanıma izin vermemektedir. Kao sıfır hipotezinde, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur şeklindedir (Yardımcıoğlu, 2013, s. 64). Alternatif hipotezde ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır (Kao, 1999, s. 2).

$$H_0: \rho = 1$$

$$H_a: \rho < 1$$

3.3.3. Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS, Full Modified Ordinary Least Square)

Panel eşbütünleşme testleri uygulandıktan sonra değişkenler arası ilişkinin nihai sapmasız katsayılarını tahmin etmek üzere bazı analiz yöntemleri geliştirilmiştir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, s. 346) Eşbütünleşme testinin tahmin edilebilmesi için; Literatürde Pedroni tarafından 2000 yılında geliştirilen en küçük kareler (Full Modified Ordinary Least Squares-FMOLS) yöntemi, Kao ve Chian tarafından 2000 yılında geliştirilen dinamik en küçük kareler (Dynamic Ordinary Least Squares-DOLS) yöntemi ve Breitung tarafından 2002 yılında geliştirilen vektör hata düzeltme tekniği kullanılmaktadır (Vergil ve Ayaş, 2009, s. 16).

FMOLS analiz yöntemi, sabit etkili (standart) tahmincilerdeki (değişen varyans, otokorelasyon gibi sorunlardan oluşan) sapmaları düzeltebilmektedir. DOLS yöntemi ise dinamik unsurları modele dahil ederek tahmindeki (daha çok içsellik sorunlarından oluşan) sapmaları düzeltebilecek bir yöntemdir. Pedroni'nin heterojenliğe bireysel kesitler arasında önemli ölçüde izin veren FMOLS yöntemi, hata terimi, sabit terim ve bağımsız değişkenlerin farkları arasındaki olası

korelasyonun varlığını hesaba dahil etmektedir. Pedroni (2000), FMOLS analiz tekniğinin gücünü küçük örneklerde de test etmiş, küçük örneklerdeki t istatistik değerinin performansının Monte Carlo simülasyonları ile iyi olduğunu hesaplamıştır (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, 347).

3.3.4. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi

Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından son dönemde literatüre kazandırılan panel nedensellik testi, Granger (1969) nedensellik testinin geliştirilmiş halidir (Gülmez, 2015, s. 27). Panelde bir iktisadi olgu açısından bir ülke için geçerli olan nedensellik ilişkisi, diğer ülkeler içinde geçerli olabilme ihtimalinin yüksekliği nedeniyle; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde daha fazla olgu ile nedensellik ilişkisi test edilebilmektedir (Bozoklu ve Yıllancı, 2013, s. 175)

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinin; dengesiz panel verileri setlerinde de etkin sonuçlar çıkarabilmesi, zaman boyutu (T) yatay kesit boyutundan (N) büyük veya küçük olduğunda da kullanılabilmesi, panelde bulunan ülkeler arasında da yatay kesit bağımlılığına izin vermesi avantajlarını oluşturmaktadır (Göçer, 2013, s. 230).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi Granger nedensellik testi ile heterojen paneller konusunda benzerlikler göstermektedir. Bu test bireysel Wald testlerinin (Granger nedensellik testi kapsamında) yatay kesitler için ortalamasını ifade eder. Bu test hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenliği dikkate alır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) hem eşbütünleşik ilişkinin varlığında hem de olmadığında çalışması bir diğer önemli özelliğini oluşturmaktadır (Erataş ve Akçay, 2012, s. 18).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde, homojen Granger nedensellik ilişkisinin temel hipotez altında yokluğu, en az bir yatay kesitte nedensellik ilişkisinin var olduğu alternatif hipotezine karşı sınımlanmaktadır (Bozoklu ve Yıllancı, 2013, s.175-176).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde 3 farklı istatistik değeri (Denklem 13-14-15) hesaplanmaktadır. Panel nedensellik testinde sıfır hipotezi reddedildiği zaman, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir (Erataş ve Akçay, 2012, s. 18-19).

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (13)$$

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \xrightarrow[N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \text{ ve} \quad (14)$$

$$Z_N^{HNC} = \frac{N^{1/2} \cdot \left[W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \cdot \sum_{i=1}^N E(W_{i,T}) \right]}{\sqrt{N^{-1} \cdot \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \xrightarrow[N \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (15)$$

Boş hipotez altında bütün incelenen değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Alternatif hipotezde ise en az bir birimde değişkenler arası nedensellik ilişkisi vardır (Bozoklu ve Yılcı, 2013, s. 176)

$H_0 = \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N$ için bütün yatay kesitlerde değişkenler arası nedensellik ilişkisi yoktur.

$$H_1 = \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, \dots, N_1$$

$\beta_i \neq 0 \quad \forall_i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ için bazı yatay kesitlerde değişkenler arası nedensellik ilişkisi vardır.

3.4. ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada tek model tahmin edilmiştir. Modelde bağımlı değişken olarak kişi başına düşen gelir (KBDG- GDP Per Capita); bağımsız değişkenler dolaylı vergiler (DLV), dolaysız vergiler (DSZV); kontrol değişkeni olarak ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY-FDI) kullanılmıştır. Modelde dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının KBDG üzerindeki etkisi incelenmiştir. Model aşağıdaki denklemlerle verilmiştir:

$$\textbf{Model : } KBDG_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 DLV_{it} + \beta_2 DSZV_{it} + \beta_3 DYSY_{it} + u_{it}$$

3.4.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada değişkenlerin durağanlığını sınamak için Maddala ve Wu (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testleri kullanılmıştır. Hatalar arasındaki otokorelasyon problemini çözen uygun gecikme uzunluğu olarak

Schwartz bilgi kriteri seçilmiştir. Ayrıca seriler trend içermediklerinden serilerin yalnızca sabitli birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testlerinin sonuçları Tablo 3.3.'te sunulmuştur. Birim kök testleri sonuçlarına göre t istatistik değerleri ve olasılık sonuçları incelendiği zaman; Modelde yer alan değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle değişkenlerin birinci farkları alınarak birim kök testleri uygulanmış ve değişkenlerin durağan hale geldikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3.3.: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Kullanılan Değişkenler	Sabitli							
	Im, Pesaran&Shin				Maddala ve Wu			
	Seviye		Birinci Fark		Seviye		Birinci Fark	
	t ist.	Olas.	t ist.	Olas.	t ist.	Olas.	t ist.	Olas.
DSZV	-0.1023	0.459	-4.3409***	0.000	22.700	0.5375	59.462***	0.0001
DLV	0.4247	0.664	-5.4007***	0.000	16.227	0.8797	71.357***	0.0000
DYSY	-0.3166	0.375	-5.9299***	0.000	22.049	0.5763	76.494***	0.0000
KBDG	3.2023	0.999	-4.0293***	0.000	4.9962	1.0000	58.597***	0.0001

Not: ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

3.4.2. Panel Eşbütünleşme ve Panel FMOLS Testi Sonuçları

Bu kısımda Model'in panel eşbütünleşme ve FMOLS testleri uygulama sonuçları tablolar halinde verilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.4.2.1 Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Panel eşbütünleşme testleri seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Panel eşbütünleşme testlerinin yapılabilmesi için modelde kullanılan bütün serilerin birinci seviyede durağan olması gerekmektedir. Modelde kullanılan değişkenlerin tamamı birinci seviyede durağan hale geldiğinden çalışmada eşbütünleşme testlerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Çalışmada Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin ortaya çıkması durumunda, bu ilişkiyi nihai olarak sapmasız

tahmin etmek üzere değişkenlerin katsayılarının beklentiler doğrultusunda tutarlılığı test edilecektir.

3.4.2.1.1. Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Pedroni eşbütünleşme testi, eşbütünleşme ilişkisini dördü grup içi ve üçü gruplar arası yaklaşım olmak üzere toplamda yedi farklı yaklaşım ile test etmektedir. Pedroni eşbütünleşme sonuçları Tablo 3.4.'te sunulmuştur. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre grup istatistiklerinden iki tanesi % 1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Panel istatistiklerinden iki tanesi ise % 5 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Pedroni eşbütünleşme testine göre sıfır hipotezi “Seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindedir. Test sonuçlarına göre yedi testten dördünde sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla Pedroni eşbütünleşme testi kapsamında uygulanan yedi istatistiğin çoğunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle Model’de yer alan bağımsız değişkenler dolaysız vergiler, dolaylı vergiler ve kontrol değişkeni DYSY ile bağımlı değişken olan KBDG arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.4.: Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model : $KBDG_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 DLV_{it} + \beta_2 DSZV_{it} + \beta_3 DYSY_{it} + u_{it}$				
(Within-Dimension)				
	t-istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış ist.	Olasılık
Panel v-İstatis.	-1.841946	0.9673	-2.107886	0.9825
Panel rho- İstatis.	2.300412	0.9893	2.257278	0.9880
Panel PP- İstatis.	-1.901601***	0.0286	-1.748800**	0.0402
Panel ADF-İstatis.	-1.803545***	0.0357	-1.700881**	0.0445
(Between-Dimension)				
	t-istatistiği	Olasılık		
Grup rho- İstatis.	3.839780	0.9999		
Grup PP- İstatis.	-2.291958***	0.0110		
Grup ADF- İstatis.	-2.662146***	0.0039		

Not: ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Pedroni eşbütünleşme testinde Barlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

3.4.2.1.2. Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model’de yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı Kao eşbütünleşme testi ile de test edilmiş ve test sonuçları Tablo 3.5.’te sunulmuştur. Test sonucuna göre “Seriler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiş, dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak Pedroni eşbütünleşme testi sonucunu destekler nitelikte bu testte de değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.5.: Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model : $KBDG_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 DLV_{it} + \beta_2 DSZV_{it} + \beta_3 DYSY_{it} + u_{it}$			
	t-istatistiği	Olasılık	
ADF	-4.085121***	0.0000	
Artık Varyansı	2994769.		
Heteroskedisite Tutarlı Varyans	3425959.		

Not: ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Kao eşbütünleşme testinde Barlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

3.4.2.2. Panel FMOLS Testi Sonuçları

Panel FMOLS ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerinin katsayıları ve yönü tahmin edilmiştir. Testin sonuçları Tablo 3.6.’da sunulmuştur. Panel ortalamasına baktığımız zaman, bağımsız değişken olan dolaysız vergiler ve kontrol değişkeni doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bağımlı değişken kişi başına düşen gelir arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Dolaylı vergiler ile kişi başına düşen gelir arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dolaylı vergiler ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Dolaysız vergiler ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki %10 seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Panel FMOLS testi sonuçlarına ülkeler açısından baktığımızda, sonuçlar ülkelere göre farklılık göstermektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kişi başına düşen geliri Bulgaristan, Estonya, Polonya ve Romanya’da negatif yönde, Macaristan’da pozitif yönde etkilemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki Bulgaristan, Macaristan,

Romanya'da %1 seviyesinde; Estonya ve Polonya'da %10 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Diğer ülkelerde ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen geliri pozitif yönde etkilemesi veya etkilememesi o ülkedeki doğrudan yabancı sermaye miktarına bağlı olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının ülke içinde kalıcı yatırım yapması, yerli üretimin rekabet edebilir düzeye ulaşmasını sağlayabilmesi gibi avantajlarla ülkenin ekonomik anlamda gelişmesine olumlu katkı sağlayabilmekte olduğu söylenebilir.

Dolaysız vergilerin kişi başına düşen geliri Hırvatistan, Letonya, Polonya, Romanya ve Türkiye'de pozitif yönde; Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Letonya'da negatif yönde etkilemiştir. Dolaysız vergiler ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Romanya ve Türkiye'de %1 seviyesinde; Letonya'da %5 seviyesinde; Estonya ve Polonya'da %10 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Diğer ülkelerde ise dolaysız vergiler ile kişi başına düşen gelir arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Ortaya çıkan bu sonuçların nedeni, dolaysız vergilerin kişi başına düşen gelirdeki etkisi bir ülkedeki vergilerin dağılımı ile ilgili olabilmektedir. Dolaysız vergilerin payının az olduğu ülkelerde, dolaysız vergilerin kişi başına düşen gelire etkisi düşük olabilmektedir. Dolaysız vergilerin vergi teşvikleri ve vergi denetimine olanak sağlaması, gelir dağılımını düzenleyici etkisi gibi sebeplerle ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiye neden olabilmektedir.

Dolaylı vergiler kişi başına düşen geliri Macaristan'da pozitif yönde, Slovakya ve Slovenya'da negatif yönde etkilemiştir. Dolaylı vergiler ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki üç ülkede de %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Diğer ülkelerde ise dolaylı vergiler ile kişi başına düşen gelir arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ortaya çıkan sonuç genel olarak değerlendirildiğinde dolaylı vergiler ile kişi başına düşen gelire etkisi vergi adaletine (ülkedeki dolaylı-dolaysız vergi dağılımına) göre değişebilmektedir. Dolaylı vergilerin tüketimi etkilemesi, gelir dağılımını bozucu etkisi gibi sebeplerle ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkiye neden olabileceği ifade edilebilir.

Tablo 3.6.:FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları (Ülkeler)

Ülke	DYSY		DSZV		DLV	
	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
Bulgaristan	-178.694***	0.0399	773.8797	0.2206	408.8662	0.4692
Hırvatistan	-361.082	0.1081	2987.666***	0.0308	-1155.1	0.1005
Çek Cum.	276.9794	0.3994	-4589.78***	0.0026	-568.3266	0.5134
Estonya	-258.1256*	0.0900	-2922.173*	0.0834	1341.769	0.2734
Macaristan	75.16395***	0.0032	190.6015	0.6377	990.6079***	0.0320
Letonya	-754.2055	0.2067	5498.168**	0.0494	448.8293	0.8059
Litvanya	558.4863	0.2082	-1414.07***	0.0053	2002.936	0.3445
Polonya	-930.8260*	0.0963	3100.473*	0.0612	-2109.069	0.2596
Romanya	-526.907***	0.0040	2329.382***	0.0301	338.0956	0.5174
Slovakya	-10.94364	0.9459	1076.920	0.1282	-4927.64***	0.0000
Slovenya	514.4495	0.3163	-1122.297	0.2623	-5299.86***	0.0020
Türkiye	704.7059	0.1444	3459.705***	0.0059	-96.69232	0.8828
Panel	55.24526***	0.0045	291.8693*	0.0967	-1381.88***	0.0000

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

3.4.3. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Model'in değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Nedensellik testinde kullanılacak değişkenlerin durağan olması ön koşulu nedeniyle, nedensellik testinde değişkenlerin birinci fark değerleri kullanılmıştır. Nedensellik test sonuçları, Tablo 3.7.'de sunulmuştur. Sonuçlara göre, kişi başına düşen gelirden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına, dolaylı vergilere ve dolaysız vergilere doğru, dolaylı vergilerden dolaysız vergilere doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Dolaylı vergilerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru ve dolaysız vergilerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Panel nedensellik sonuçları aşağıda genel olarak değerlendirilmiştir:

Panel nedensellik sonuçlarına göre, kişi başına düşen gelirden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin sebebi, ülkenin

gelişmişlik düzeyi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekebilme potansiyeli arasındaki ilişki gösterilebilir. Kişi başına düşen gelirden dolayı ve dolaysız vergilere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin sebebi, kişi başına düşen gelirin artması sonucunda ülkenin vergilendirilebilir gelirinin artması gösterilebilir. Dolaylı vergilerden dolaysız vergilere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin sebebi ise, bu vergilerin birbirleriyle sürekli etkileşim içinde oldukları gösterilebilir.

Dolaylı vergilerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ve dolaysız vergilerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru çift yönlü nedensellik ilişkisinin sebebi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine olumlu katkısı sonrası vergilendirilebilir gelirinin artması ile dolaysız vergilerin payının yüksek olması sonucunda dolaylı vergilerinin payının az olması veya tam tersi durumun varlığında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemesi gösterilebilir.

Tablo 3.7.: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Model : $KBDG_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 DLV_{it} + \beta_2 DSZV_{it} + \beta_3 DYSY_{it} + u_{it}$				
Değişkenler	K=1		K=2	
	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık
DYSY-KBDG	-0.30184	0.7628	-0.63538	0.5252
KBDG-DYSY	8.20898***	2.E-16	4.46440***	8.E-06
DLV-KBDG	-0.48415	0.6283	-0.45892	0.6463
KBDG-DLV	1.21909	0.2228	2.03399**	0.0420
DSZV-KBDG	0.44732	0.6546	-0.34667	0.7288
KBDG-DSZV	10.9825***	0.0000	1.16086	0.2457
DLV-DYSY	1.23077	0.2184	1.71303*	0.0867
DYSY-DLV	3.16149***	0.0016	2.38955***	0.0169
DSZV-DYSY	2.69082***	0.0071	1.69255*	0.0905
DYSY-DSZV	3.59184***	0.0003	1.38763	0.1652
DSZV-DLV	1.24896	0.2117	-0.23793	0.8119
DLV-DSZV	2.22683***	0.0260	1.85440*	0.0637

Not: ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Literatürde, Durkaya ve Ceylan (2006) ile Mucuk ve Alptekin (2008)'in Granger nedensellik testini kullanarak, Göçer (2010) sınır testi yaklaşımını kullanarak, Cural ve Çevik (2015)'in regresyon analizi yöntemini kullanarak, Akçay

(2016) Hatemi-J (2008) nedensellik testini kullanarak ulaşmış oldukları sonuçlar bu çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir.

SONUÇ

Vergiler, devlet tarafından toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alınan parasal değerlerdir. Vergilerin tarihsel sürecine baktığımızda; vergilerin tarihi eski dönem uygarlıklarına kadar gitmektedir. Vergiler eski dönemlerde savaş, büyük çaplı inşaların yapımı gibi durumlarda alınmaktaydı. Gelişen ve değişen dünya şartları sonucunda vergiler farklı amaçlarla alınmaya başlamıştır. Vergilerin öneminin artması devlet anlayışında meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmıştır.

Toplumun bir arada yaşaması sonucu, devletler toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için belirli kaynaklara ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Vergiler bu kaynakların en etkinisi olarak kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Gelişen şartlar sonucunda (mali amacın yanında, ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimler) vergilere çeşitli görevler yüklenmiştir. Bu görevlerin en önemlisi, ülkelerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmasıdır.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma, yakın anlamlı kavramlar olmakla birlikte ekonomik kalkınma ekonomik büyümeden daha geniş bir kavramdır. Ekonomik büyüme milli gelir artışını gösterirken, ekonomik kalkınma ise ekonomik büyümenin yanında ekonomik, sosyal, kültürel, yapısal ve kurumsal gelişmeyi ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma sürecini büyük manada tamamlamış olan ülkeler (gelişmiş ülkeler) genellikle ekonomik büyüme ile ilgilenmektedirler. Bunun yanında gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınmanın üzerinde durmaktadırlar. Ekonomik kalkınmanın sağlanması sonucunda, ülke vatandaşları daha iyi yaşam seviyesi ve daha iyi bir refah seviyesine ulaşmaktadırlar. Ülkeler açısından önemli veriler olan, ekonomik kalkınma göstergesi olarak kullanılan GSMH ve kişi başına GSMH, satın alma gücü paritesi ve İnsani Gelişme Endeksi ülkelerin gelişmişlik seviyelerini göstermeleri açısından önemlidir. İnsani Gelişme Endeksi çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır (kişi başına gelir, sağlık, eğitim endeksi). Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi'nin yanında, eşitsizlik, cinsiyet ayrımı, yoksulluk endeksi gibi endekslerde yayınlanmaktadır. Bu endeksler ülkelerin gelişmişlik seviyeleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunmaktadırlar.

Ekonomik kalkınma sürecini belirleyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörleri ekonomik, siyasi ve yönetsel, hukuki ve kurumsal, sosyal faktörler gibi

çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür. Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bu faktörler sonucunda, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında çeşitli farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin, doğal kaynak açısından zengin olan ülkeler (bu durumu iyi kullandıkları zaman), olmayan ülkelere göre ekonomik kalkınma konusunda daha avantajlı bir durumdadırlar. Bu örneklere eğitim seviyesi de eklenebilir. Ya da ekonomik kalkınmayı belirleyen faktörlerden bazılarının olmayışı gibi durumlar sonucunda ülkeler ekonomik kalkınmakta sıkıntı yaşayabilmektedir. Örneğin, siyasi istikrarsızlıklar, iç karışıklıklar, savaş gibi durumlarda ülkelerin ekonomik kalkınmasına engel teşkil edebilmektedir.

Ekonomik kalkınmanın sağlanması sürecinde ülkeler çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Bu zorlukların en başında şüphesiz ekonomik kalkınmanın finansmanı meselesi gelmektedir. Ülkeler ekonomik kalkınma finansmanı açısından çeşitli kaynaklara başvurabilmektedir. Ekonomik kalkınmanın yurtiçi finansman kaynakları içinde yer alan vergiler etkin kullanıldığı zaman ekonomik kalkınma için çok önemli bir kaynak olabilmektedir. Ülkelerdeki vergi sistemlerinin farklılığı, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın finansmanının sağlanmasında değişiklikler gösterebilmektedir. Vergi mevzuatı, dolaylı-dolaysız vergilerin ağırlığı, vergi teşviklerinin durumu, vergi kapasitesi gibi vergi sistemini etkileyen durumlar ülkelerin ekonomik yapısı üzerinde etkili olabilmektedir. Bunun dışında ülkelerdeki gölge ekonomisinin (kayıt dışı ekonomi) büyüklüğü ülkenin vergisel gelirini azaltmakta ve iktisadi gelişmeyi engelleyebilmektedir.

Bu çalışmada vergilerin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Panel veri analizi yöntemini kullanarak 2003-2015 döneminde 11 Avrupa Birliği ülkesinde (geçiş ekonomileri) ve Türkiye’de dolaylı, dolaysız vergiler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma göstergesi olarak alınan kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi test edilmiştir. Panel veri analizinde, birim kök testleri, panel eşbütünleşme testi, panel FMOLS testi, panel nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermayeleri ve dolaysız vergiler ile kişi başına düşen gelir arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Dolaylı vergiler ile kişi başına düşen gelir arasında ise negatif ilişki tespit edilmiştir.

Ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlayabilmek için gerçekleştirmesi gereken belli aşamalar vardır. Ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlayabilmesi için şu unsurlar göz önünde bulundurulabilir:

- Yapılan çalışma sonucunda genel olarak dolaysız vergilerin ekonomik kalkınmayı pozitif etkilediği, dolaylı vergilerin ise negatif etkilediği tespit edilmiştir. Dolaysız vergilerin ekonomik kalkınmayı pozitif etkilemesinin nedenleri olarak sağlanan vergi teşvikleri, vergi denetimine olanak sağlaması, gelir dağılımını düzenleyici etki yapması olarak sayılabilir. Diğer yandan dolaylı vergilerin ekonomik kalkınmayı negatif etkilemesinin sebebi olarak ise, tüketimi etkileyen bir vergi olması ve gelir dağılımını bozucu etki yapması vb. sayılabilir. Bu nedenle çalışmada yer alan ülkelerin ekonomik kalkınmayı sağlaması için daha fazla dolaysız vergileri arttırması, dolaylı vergileri ise azaltmasının uygun olacağı ifade edilebilir.
- Vergilerin ekonomik kalkınmanın finansmanı için oldukça önemli bir gelir kaynağı olduğu söylenebilir. Çünkü genellikle devletlerin elde ettiği gelirlerin büyük bir bölümünü vergiler oluşturmaktadır. Devletler elde ettikleri gelirleri çeşitli harcamalar yaparak ekonomiye kanalize etmektedirler. Bu nedenle yapılan harcamalar çeşitlerine göre ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde farklı etkilere neden olabilmektedir. Buradan hareketle devletlerin kendi şartlarına ve ekonomik konjoktüre uygun bir vergi sistemi belirlemeleri ve düzenlemeleri ekonomik kalkınmanın sağlanması sürecinde oldukça önemli olduğu söylenebilir.
- Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında bölgesel kalkınma oldukça önemlidir. Bu nedenle bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik adımlar atılması önem arz edebilir. Buna yönelik olarak en önemli araç olarak bölgesel vergi teşvikleri gösterilebilir. Bu nedenle ekonomik kalkınmanın sağlanması sürecinde ülkelerin bölgesel vergi teşviklerini arttırmaları ekonomik kalkınmaya olumlu katkılar sağlayabileceği söylenebilir.
- Ülkeler tasarruf oranı düşüklüğü, kaynak yetersizliği gibi nedenlerle yatırımlarına devam edememe sorunuyla karşı karşıya

kalabilmektedirler. Bu sorunun ülkelerin ekonomik kalkınmasını olumsuz bir şekilde etkileyebileceği ifade edilebilir. Bu nedenle bu sorunun giderilmesinin büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkün olabilir. Buradan hareketle ekonomik kalkınmayı hedefleyen ülkelerin öncelikle yerli kaynaklarını artırmaları, daha sonra ise ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişlerini teşvik etmesi ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabilir.

- Ekonomik kalkınmanın unsurlarından bir tanesi de ülkelerin sanayileşme düzeyidir. Sanayileşmenin geliştirilebilmesi için ülkelerin doğal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanması önem arz edebilmektedir. Çünkü sanayileşme düzeyinin ileri düzeye taşınabilmesi ülkelerin tarım ekonomisine önem vermesine bağlı olabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin doğal kaynakların üzerinde durması önemli olabilmektedir. Sonuçta, sanayileşme sonrası ülkenin gelir durumu iyileşmekte, bu durum ekonomiye olumlu yansımakta ve devletin vergilendirilebilir geliri artmaktadır. Bundan dolayı sanayileşmeye önem verilmesi ekonomik kalkınma sürecine önemli katkılar sağlayabilmektedir.
- Ülkelerdeki yolsuzluk, kayıt dışı ekonomi gibi durumların varlığı ülkelerin milli gelirine yansımadağı için ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle ülkelerin yolsuzluk, kayıt dışı ekonomi gibi durumlar ile mücadele etmesi ekonomik kalkınma için önemli bir adım olabileceği ifade edilebilir.
- Ülkelerin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık, iç karışıklık, savaş gibi durumların varlığı ülkelerin ekonomik istikrarını olumsuz etkileyebilmektedir. Ülkeler böyle durumlarla karşı karşıya kaldığında ülkelerin ekonomik büyümesi ve ekonomik kalkınması sıkıntılı olabilmektedir. Bu sebeple bu durumların içinden çıkılmasına yönelik politikaların belirlenmesi ve uygulanması ekonomik kalkınmanın ilerlemesi açısından önemli rol oynayabilmektedir.
- Kalkınmada geri kalmış ülkelerde az gelişmişliğin kısır döngüsü (düşük gelir düzeyi tasarrufun, yatırımın, ekonomik verimliliğin düşük olmasına ve sonuçta gelirin düşük olmasına sebep olması)

nedeniyle, ekonomideki olumsuzlukları düzeltmek kolay bir süreç olamamaktadır. Bu süreçte ülkeler açısından ekonomik kalkınma planlaması ve programlaması yapılması ekonomik kalkınmaya fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Z., ve Uysal, T. (2013). Türkiye’de Bölgeler Arası Yakınsama: Panel Birim Kök Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 125-143.

Adaçay, F. R. (2012). Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 56-87) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Akalın, G. (1986) *Kamu Ekonomisi* (2. Basım) 40. Kuruluş Yıldönümünde Ankara Üniversitesi’ne Armağan: 5. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları. Yayın No: 554

Akçay, S., Sağbaş, İ., & Demirtaş, G. (2016). Financial Development and Tax Revenue Nexus in Turkey. *Journal of Economics*, 4(1), 103-108.

Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi

Akkaya, Ş. (1997). Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi ve Bu Ülkelerdeki Vergi Yapısının Kantitatif Analizi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (37), 213-267

Akman, K. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş*. İzmir: İlyayayinevi

Aktaş, M. (2006). Türkiye’de Sermaye Piyasasının Gelişme Trendi ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 55, 47-54

Aktaş, T. (2012). Küreselleşme, Kalkınma ve Dış Ticaret. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 202-229) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Alkin, E. (2009). *Herkes İçin Ekonomi*. İstanbul: Ticaret Odası Yayınları. Yayın No: 2009-21

Arslan, G. E. (2013). Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 45-52

Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:4, s. 275-294

Arslan, M. (2016). *Kamu Maliyesi Ders Notları*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu

Attinasi, M. G., Checherita-Westphal, C. D., & Rieth, M. (2011). Personal Income Tax Progressivity and Output Volatility: Evidence From OECD Countries. *European Central Bank, Working Paper Series*, No;1380

Ay, H. M. ve Talaşlı, E. (2008). Ülkelerin Gelir Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki. *Maliye Dergisi*, Sayı: 154, 135-155

Baltagi, B. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.

Başol, K., Durman, M. ve Çelik, M.Y. (2005). Kalkınma Sürecinin Lokomotifleri; Doğal Kaynaklar. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 14, 61-71

Batirel, Ö. F. (2007). *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları

Baykal, M. C. (2008). Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 4, 78-87

Bayraktutan, Y. (2014). Kalkınma ve Altyapı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47, 83-94

Bedestenci, H. Ç., ve Kara, M. A. (2008). Sermaye Hareketleri ve Kalkınma. S. Taban ve M. Kar (Ed.) *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular* (s. 299-324) (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı) Bursa: Ekin Kitabevi

Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. (3. Baskı) Trabzon: Derya Kitabevi

Bilgiç, A. (2015). Türkiye’de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 1990-2013 Dönemi (Master's thesis, *ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Bittencourt, M., Gupta, R., & Stander, L. (2014). Tax Evasion, Financial Development and İnflation: Theory and Empirical Evidence. *Journal of Banking & Finance*, 41, 194-208.

Boyacı, C. (2011). Hukuki Düzenlemelerin Ekonomi Üzerindeki Doğrudan Etkisi ve Bu Kapsamda Yeni Borçlar Kanunu Madde 100/I Hükmünün İncelenmesi. *Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi*, III, 51-63

Bozoğlu, T. (2010). İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergilendirmenin Önemi ve Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Doktora Tezi

Bozoklu, Ş., ve Yılcı, V. (2013). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2),161-187

Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokratik Devletin Ekonomik Bir Kuramı* (8. Baskı) İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık

Burgess, R. & Stern, N. (2007). Vergileme ve Kalkınma. (Çev. Mustafa Durmuş), *Maliye Dergisi*, 152, 1-59 (Orijinal Çalışmanın Yayın Tarihi 1993)

Camelia, M., Norina, P., & Roxana, I. (2015). A VAR Analysis of the Connection Between Taxation and Economic Growth. Case Study: Romania. *Ovidius University Annals, Series Economic Sciences*, 15(1).

Cengiz, V. ve Karacan, R. (2015). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları. *Uluslararası İktisadi ve İncelemeler Dergisi*, 15, 327-344

Chigbu, E. E., & Ali, P. I. (2014). Econometric Analysis of the Impact of Value Added Tax on Economic Growth in Nigeria. *Development*, 6(18), 31-36

Cornelia, C. I. (2015). Analysis of Correlation Between Gross Domestic Product and Value Added Tax in the European Union Countries. *Ovidius University Annals, Series Economic Sciences*, 15(1), 702-706

Cural, M., & Çevik, N. K. (2015). Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(3), 127-158

Cüre, S. (2017). BİST'te İşlem Gören Teknoloji Firmalarına Ait Ar&Ge Giderlerinin Özsermaye Karlılığına Etkisi: Panel Veri Analizi. *Akademik Bakış Dergisi* (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi). Sayı: 60, 635-649

Çelikkaya, A. (2013). Verginin Tanımı, Amaçları, Tarihsel ve Teorik Gelişimi. İ. Sağbaş (Ed.) *Vergi Teorisi*. (s. 2-19) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2960

Çulha, A. A. (2012). Türkiye'de Vergi Gelirlerinin İktisadi Döngülere Duyarlılığı. *TCMB, Ekonomi Notları*, (2012/34).

Demir, İ. C. (2016). Vergilemede Fayda İlkesi Bağlamında Sosyal Güvenlik Primlerine Bakış: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, II, 4, 57-66

Demircan, E. S. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 21, 97-116

Dobb, M. (1981). *Kapitalizm Sosyalizm Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*. (Çev.: Mehmet Selik) 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi:7. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Yayın No: 464 (Orijinal Çalışmanın Yayın Tarihi 1958, 1966, 1966; Yayın Üç Kitap Çevirisinden Oluşmaktadır.)

Dolun, L. ve Atik, H. A. (2006). *Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları*. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü

Domar, E. D. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, And Employment. *Econometrica, Journal of the Econometric Society*, 137-147.

Dönmez, R. (2003a). Vergi Teorisine Giriş. N. Varcan ve T. Çakır (Ed.) *Kamu Maliyesi*. (s. 161-183) Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1464

Dönmez, R. (2003b). Vergileme Tekniği. N. Varcan ve T. Çakır (Ed.) *Kamu Maliyesi*. (s. 185-203) Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1464

Dumludağ, D. (2014). Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma. D. Dumludağ, ve F.A. Aysan,. (Yayına Hazırlayanlar) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. (s. 15-36) Ankara: İmge Kitapevi

Durkaya, M., & Ceylan, S. (2006). Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi*, 150, 79-89

Dülgeroğlu, E. (2000). *Kalkınma Ekonomisi* (V. Basım). Bursa: Vıpaş

Easterly, W., & Rebelo, S. (1993). Fiscal Policy and Economic Growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 417-458.

Edizdoğan, N. (2000). *Kamu Maliyesi II* (5. Baskı) Bursa: Ekin Yayınevi

Edizdoğan, N., Çetinkaya, Öz ve Gümüş, E. (2012). *Kamu Maliyesi*.(4. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi

Egeli, H. A. ve Egeli, P. (2007) “İhracat –Milli Gelir İlişkisi: Asya Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi”. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Bildiri Özetleri Kitabı*, ICANAS, 38, Ankara, 101-118.

Eker, A. (2001). *Kamu Maliyesi*. (5. Baskı) İzmir: Anadolu Matbaacılık

Enokela, S. A. (2010). The Impact of Value Added Tax on Economic Development of Nigeria. *Journal of Social and Management Sciences*, 3(2), 19-40.

Erataş, F., Başçı Nur, H. ve Özçalık, M. (2013). Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 18-33.

Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2007). *Kamu Maliyesi* (5. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi

Erdoğan, Z. (2013). İktisadi Büyüme Kavramı. G. Günsoy ve Z. Erdoğan (Ed.) *İktisadi Büyüme*. (s. 2-27) Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2898

Erdoğan, N., & Sağbaş, İ. (2016). Vergi ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi: Afyonkarahisar Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 61-79

Erginay, A. (1998). *Kamu Maliyesi* (Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş 16. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları

Erim, N. ve Türk, A. (2005). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10)2, 21-45

Ersungur, M. Ş. (1994). İktisadi Kalkınma ve Teknoloji. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3, 41-56

Eskioğlu, O. (2007). Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi (*Basılmamış Kitap*). İzmir

Fırat, E. ve Aydın, A. (2015). İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 29, 62-87

Göçer, İ. (2013). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, 165(2), 215-240.

Göçer, İ., Mercan, M., Bulut, Ş., & Dam, M. M. (2010). Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 97-110.

Gökbunar, A. R. (1998). Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetimi ve Ekonomi Dergisi*, 4, 1-23

Gönel, F. D. (2013). *Kalkınma Ekonomisi* (2. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi

Görgün, S. (2012). İktisadi Gelişme ve Gelişme İktisadı. *İÜ İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*. Prof. Dr. Memduh YAŞA'ya Armağan, 34, 55-65

Güçlü, S. ve Bilen, M. (1995). 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 6, 160-171

Gülmez, A. (2015). OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Hava Kirliliği İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9, 18-30.

Gülmez, A., ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163, 335-353.

Güneş, S. (2013). Finansal Gelişme ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 73-85

Günsoy, B. (2012). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 146-174) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Günsoy, G. (2005). İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 35-52

Haldun, İ. (2004). *Mukaddime*. (Çev. Halil Kendir) Birinci Cilt. Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı (Orijinal Çalışmanın Yayın Tarihi 14. yy.)

Haller, A. P. (2012). Concepts of Economic Growth and Development Challenges of Crisis and of Knowledge. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(1), 66.

Han, E. (1988). *Kalkınma Planlaması*. Eskişehir

Han, E. (1999). İktisadi Kalkınma ve Sermaye Birikimi. E. Han (Ed.) *İktisadi Kalkınma 4: Ünite 1-20* (s. 72-88) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları. Yayın No:37

Han, E., Kaya, A. A. (2008). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş 6. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık

Harrod, R. F. (1939). An Essay In Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33.

Heper, F. (1981). *Toplumsal Yapı ile Vergi Yapıları Arasındaki İlişkiler: Türk Vergi Yapısına İlişkin İstatistik Bir Model Denemesi, 1950-1971*. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Heper, F. (2003). Vergi Analizi. N. Varcan ve T. Çakır (Ed.) *Kamu Maliyesi*. (s. 205-222) Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1464

Hiç, M. (1981). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*. Kırklareli: Sermet Matbaası

Husnain, M. I. & Haider, A. & Padda, I. H. & Khan M. & Akram N. & Mahmood, H. Z. and Shaheen, F. (2015). Public Expenditure, Taxes and Economic Development: An Empirical Analysis for Pakistan. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 23 (11), 2756-2762

Ibanichuka, E., Akanı, F., & Ikebujo, O. S. (2016). A Time Series Analysis of Effect of Tax Revenue on Economic Development of Nigeria. *International Journal of Innovative Finance and Economics Research* 4(3):16-23

Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.

İşık, N. ve Kılınç, E. C. (2011). Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 9-54

İlkin, A. (1983). *Sanayi ve Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul: Güryay Matbaası

İnal, A. (2009). Durağan Olmayan Paneller ve Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

İnaltong, C. (2012). Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması. *Vergi Dünyası Dergisi*, 369, 16-30

İnan, A. (2008). Türkiye’de Vergilerin Meşruiyetinin Sağlanmasında Mükellef Haklarının Önemi ve Anayasal Dayanakların Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir

Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.

Kar, M. (2012). Kalkınmanın Finansmanı. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 88-118) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Kar, M. ve Tatlısöz F. (2008). Türkiye’de Doğrudan ve Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *KMÜ İİBF Dergisi*, Sayı: 14

Kargı, B. (2015). Vergi Politikaları ve İktisadi Gelişme İlişkisi: Türkiye Üzerine Zaman Serileri Analizi (1987-2002). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 45-81

Kayan, A. (2000). Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar. *Maliye Dergisi*, 135, 80-87

Kaynak, M. (2003). Kalkınma İktisadında Temel Akımlar ve Yeni Eğilimler. *Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi*, Gazi Üniversitesi Yeni Dünya Düzeni ve Kalkınma Kongresi, 1. Gün 1. Oturum Bildiri Metni, 11-43

Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi

Kazgan, G. (2012). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*.(18. Baskı) İstanbul: Remzi Yayınevi

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory Of Employment, Interest And Money* London: Macmillan.

King, R. G., & Rebelo, S. (1990). Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), S126-S150.

Korkmaz, E. (1982). *Vergi Yapısı ve Gelişimi*. İstanbul: Gür-Ay Matbaası

Korkmaz, E. (2013). *Küresel Süreçte Ulusal Kalkınma*. İstanbul: Himalaya

Laffer, A. B. (2004). The Laffer Curve: Past, Present, and Future. *Heritage Foundation Backgrounder*, (1765), 1176-96.

Lewis, W. A. (1954). Economic Development With Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 22(2), 139-191.

Madugba, J. U. J., & Azubike, U. B. (2016). Value Added Tax and Economic Development in Nigeria. *International Journal of Development and Economic Sustainability* Vol.4, No.3, pp.1-10

Maina, A. W. (2014). Income Taxes and Economic Performance in Kenya (Doctoral Dissertation, *University of Nairobi*).

Marsden, K. (1983). Links Between Taxes and Economic Growth: Some Empirical Evidence. World Bank.

McNabb, K., & LeMay-Boucher, P. (2014). Tax Structures, Economic Growth and Development. *ICTD, Working Paper 22*

Mitchell, D. J., & Çukurçayır, S. (2011). Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması. *Maliye Dergisi*, 161, 326-336.

Mucuk, M., & Alptekin, V. (2008). Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006). *Maliye Dergisi*, 155, 159-174.

Mutluer, K., Öner, E., ve Kesik, A. (2010). *Teori ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. (Güncelleştirilmiş 2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Nemli, A. (1979). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası*. İstanbul. Y. Güryay Matbaası

Neumark, F. (1950). *Maliye İlmine Dair Tetkikler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi. Yayın No: 118

Nwakanma, P. C., & Nnamdi, K. C. (2014). Taxation And National Development. *Journal of Social and Economic Policy*, 11(1), 109-116.

Ofoegbu, G. N., Akwu, D. O. & Oliver, O. (2016). Empirical Analysis of Effect of Tax Revenue on Economic Development of Nigeria. *International Journal of Asian Social Science*, 6(10), 604-613.

Önder, İ. (2010). Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Ekonomik Kalkınma. E. Ataç (Ed.) *Maliye Politikası*. (s. 241-259) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1580

Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, II*, 63-72

Özsoy, C. (2012a). Kalkınma Ekonomisinin Anlam ve İçeriği. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 2-26) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Özsoy, C. (2012b). Kalkınma Teorileri. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 28-55) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi

Padda, I., & Akram, N. (2009) The Impact of Tax Policies on Economic Growth Evidence From Asian Economies. *The Pakistan Development Review*, 28(4), 961-971.

Padovano, F., & Galli, E. (2001). Tax Rates and Economic Growth in the OECD Countries. *Economic Inquiry*, 39(1), 44-57.

Paksoy, S., & Bakan, S. (2010). Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri:(1980 SONRASI). *Electronic Journal of Social Sciences*, 9(32), 150-170

Parasız, İ. (2005). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitapevi

Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests in Heterogeneous Panels With Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 653-670.

Pehlivan, O. (2009). *Vergi Hukuku*. Trabzon: Derya Kitapevi

Pınar, A. (2012). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. (5. Baskı). Ankara: Turhan Kitapevi

Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge University Press.

Sağbaşı, İ. (Ed.) (2013). Servet Vergileri. *Vergi Teorisi*. (s. 163-174) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2960

Saqib, S., Ali, T., Riaz, M. F., Anwar, S., & Aslam, A. (2014). Taxation Effects on Economic Activity in Pakistan. *Journal of Finance and Economics*, 2(6), 215-219.

Savaş, V.F. (1999a). Kalkınmada İç Tasarruflar. E. Han (Ed.) *İktisadi Kalkınma 4: Ünite 1-20* (s. 88-111) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları. Yayın No:37

Savaş, V.F. (1999b). İktisadi Kalkınma ve Teknoloji. E. Han (Ed.) *İktisadi Kalkınma 4: Ünite 1-20* (s. 129-147) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları. Yayın No:37

Savaş, V.F. (1999c). İktisadi Kalkınma ve Dış Ticaret. E. Han (Ed.) *İktisadi Kalkınma 4: Ünite 1-20* (s. 186-208) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları. Yayın No:37

Savaşan, F. (2013a). Vergilemede Adalet. İ. Sağbaşı (Ed.) *Vergi Teorisi*. (s. 64-91) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2960

Savaşan, F. (2013b). Vergileme ve Ekonomik Etkinlik. İ. Sağbaşı (Ed.) *Vergi Teorisi*. (s. 92-113) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2960

Serin, N. (1981). *Kalkınma ve Dış Ticaret: Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden*. 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 6. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları. Yayın No:463

Sevindirici, İ. (2012). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomileri ve Türkiye*. Adana: Ay Yıldız Matbaacılık

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (Geliştirilmiş 15. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları

Skinner, J. S. (1987). Taxation and Output Growth: Evidence From African Countries.

Smith, A. (1776). *An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London. George Routledge and Sons.

Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Srinivasan, T.N. (1999). İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı, Yoksa Tekerleğin Yeniden İcadı mı? (Çev.: Şenay Sezgin Nartgün). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. XXXII, 309-312 (Orijinal Çalışmanın Yayın Tarihi 1994)

Stoilova, D., & Patonov, N. (2013). An empirical Evidence for the Impact of Taxation on Economy Growth in the European Union. *Encontros Científicos-Tourism & Management Studies*, (3), 1031-1039.

Şen, H., Saruç, N.T., Keskin, A. (2008). İktisadi Kalkınmanın Finansmanı. S. Taban ve M. Kar (Ed.) *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. (s. 227-270) (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı) Bursa: Ekin Yayınevi

Şener, O. (2008). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi* (Tıpkı 10. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık

Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A. (2011a). *Vergi Hukuku* (2. Baskı). Bursa: Ekin Kitapevi

Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A. (2011b). *Türk Vergi Sistemi Dersleri* (6. Baskı).Bursa: Ekin Kitapevi

Taban, S. (2010). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. (Genişletilmiş 2. Basım) Ankara: Nobel Yayıncılık

Taban, S. (2012). Kalkınma Sürecinde Nüfus ve Beşeri Sermaye. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 120-144) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Taban, S. (2013a). İktisadi Büyümenin Kaynakları, Aşamaları ve Sınırları. G. Günsoy ve Z. Erdinç (Ed.) *İktisadi Büyüme*. (s. 28-50) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2898

Taban, S. (2013b). Neo-Klasik Büyüme Modeli. G. Günsoy ve Z. Erdinç (Ed.) *İktisadi Büyüme*. (s. 108-132) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2898

Taban, S. ve Kar, M. (2008). Beşeri Sermaye ve Kalkınma. M. Kar ve S. Taban (Ed.) *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. (s. 325-351) (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı).Bursa: Ekin Yayınevi

Tanzi, V., & Shome, P. (1992). The role of taxation in the Development of East Asian Economies. In *The Political Economy of Tax Reform, NBER-EASE Volume 1* (pp. 31-65). University of Chicago Press.

Temiz, D. (2008). Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi. 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, 20-22.

Tıraşoğlu, M. (2013). G20 Ülkeler İçin Gelir Yakınsama Analizinin Panel Birim Kök Testleri İle İncelenmesi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 91-106

TMMOB (2007). *Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri*. Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Sanayi Kongresi. Oda Raporu

Todaro, M.P. & Smith, S.C. (2011). *Economic Development*. (Eleven Edition). Pearson Education. Boston

Tokatlıoğlu, M. Y. (2012). *İktisadi Gelişme ve Vergileme Ders Notları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

Tosuner, M., Arıkan, Z. ve Yereli, A. B. (1992). Türk Vergi Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *EGİAD*, Ekonomik Raporlar, No: 7

Tosuner, M., Demir, İ. C. (2007). Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9/3, 1-20

Tosunoğlu, B.T. (2012). Teknolojik Gelişme ve Kurumsal Yapının Önemi. B. Günsoy ve C. Özsoy (Ed.) *İktisadi Kalkınma*. (s. 176-199) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 2668

Turhan, S. (1993). *Vergi Teorisi ve Politikası*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı) İstanbul: Filiz Kitapevi

Turhan, S. (2010). Maliye Politikası ve Ekonomik Büyüme. E. Ataç (Ed.) *Maliye Politikası*. (s. 201-222) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 1580

Türgay, T. (2011). Kamu Gelirleri ve Vergi Politikaları. A. Kökocak (Ed.) *Kamu Ekonomisi*. (s. 279-355). Bursa: Ekin Yayınevi

Türk, İ. (1989). *Maliye Politikası*. (8. Bası). Ankara: S Yayınları

Tüylüoğlu, Ş. ve Çeştepe, H. (2008). Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi. M. Kar ve S. Taban (Ed.). *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. (s. 35-87). (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı).Bursa: Ekin Yayınevi

Tüylüoğlu, Ş. ve Karalı, B. (2006). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 12, 53-88

Tüzüntürk, S. (2007). Panel Veri Modellerinin Tahmininde Parametre Heterojenliğinin Önemi: Geleneksel Phillips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 1-14.

Uluatam, Ö. (2012). *Kamu Maliyesi*. (Yenilenmiş 12. Baskı) Ankara: İmaj Yayınevi

Ulusoy, A., Karakurt, B. ve Akbulut, E. (2015). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, I, 45-75

Ünsal, E. (2013). *Makro İktisat*. (Genişletilmiş 10. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi

Vergil, H., ve Ayaş, N. (2009). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 24(275), 89-114.

Wagner, A. (1883). Finanzwissenschaft. Third Edition. Leipzig. Bir kısmının İngilizce çevirisi için bkz. Musgrave, R. A., & Peacock, A. T. (Eds.). (1958). Classics in the Theory of Public Finance. Macmillan: London. ss. 1-15

Yakovlev, P. A. (2014). State Economic Prosperity and Taxation. *Working Paper*, Mercatus Center at George Mason University

Yardımcıoğlu, F. (2013). Eğitim ve Sağlık İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 49-74

Yavilioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım). *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 49-70.

Yıldırım, C. (2016). Patent Başvurusu ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(16), 226-249

Yıldırım, K. (Ed.), Bakırtaş, İ., Koyuncu, C., Yılmaz, R., Açıkalın, S. (2008). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi

Yüksel, C. (2016). *Kamu Maliyesi Özet Ders Notları*. Mersin Üniversitesi İİBF: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü

Zolt, E. (2014). Tax Incentives: Protecting the Tax Base. *Paper Prepared for the UN Project: Protecting the Tax Base for Developing Countries*

İnternette Alınan Kaynaklar

197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, (1963). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.197.pdf> adresinden 5 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, (2002). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4760.pdf> adreinden 5 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

Akdemir, B. (2015). Kalkınma Kuramları. İktisat Yazıları. <https://www.iktisatyazilari.net/?p=362> adresinden 17.02.2017 tarihinde alınmıştır.

Aktan, C. C. Ve Dileyici, D. (2005). Genel Olarak Altyapı Hizmetleri. <https://www.canaktan.org/ekonomi/altyapi-ekon/genel-olarak.htm> adresinden 18.03.2017 tarihinde alınmıştır.

Alkin, K. (2017, Haziran 11). Yeni Türkiye'ye Pro-Dinamik Ekonomi. Sabah Gazetesi. <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2017/06/11/yeni-turkiyeye-pro-dinamik-ekonomi> adresinden 15.06.2017 tarihinde alınmıştır.

Anadolu Ajansı. (2017, Ağustos 9). BM'den 4 Ülkedeki 20 Milyon Kişi için Kıtlık Uyarısı. <http://aa.com.tr/tr/dunya/bmden-4-ulkedek-20-milyon-ki-si-icin-kıtlık-uyarısı-881085> adresinden 14.08.2017 tarihinde alınmıştır.

Erataş, F., ve Akçay, A. Ö.(2012). Cari Açık ve Büyüme İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. <http://www.teacongress.org/papers2012/AKCAY-ERATAS.pdf> adresinden 15.11.2017 tarihinde alınmıştır.

European Commission Tax Customs . (2017). Taxation Trends 2017 Direct Tables, https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_2017_direct-tables.xlsx adresinden 21.09.2017 tarihinde alınmıştır.

European Commission Tax Customs. (2017). Taxation Trends 2017 İndirect Taxes, https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_2017_indirect-taxes.xlsx adresinden 21.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Human Development Report. (2016). *United Nations Development Programme*. New York. <http://hdr.undp.org/en/2016-report> adresinden 10.04.2017 tarihinde alınmıştır.

IMF World Economic Outlook. (2017). GDP Per Capita, Current Prices (U.S. dollars per capita). <http://www.imf.org/external/datamapper> adresinden 22.12.2017 tarihinde alınmıştır.

İnsani Gelişme Raporu Özeti (2016). UNDP Türkiye Ofisi http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human-development-report-20161.html adresinden 12.04.2017 tarihinde alınmıştır.

Karagöl, E., T. (2016). Silah Harcamaları Ülke Ekonomilerini Tehdit Ediyor <https://www.setav.org/silah-harcamalari-ulke-ekonomilerini-tehdit-ediyor/> adresinden 9.4.2017 tarihinde alınmıştır.

Maliye Bakanlığı. (2018). 2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısı ve Bağlı Cetveller. BUMKO. Maliye Bakanlığı. <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10848,2018yilimybakanunutasarisipdf.pdf?0> adresinden 5 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

Man, J. Y., Zheng, X., & Lang, T. (2011). Taxation and economic Performance: Evidence From China. *The Social Science Journal*, 48(3), 553-559. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0362331911000930> adresinden 5.6.2017 tarihinde alınmıştır.

Mann, A. J. (1980). Economic Development and Tax Structure Change: Mexico, 1895-1975 <http://journals.sageup.com/doi/abs/10.1177/109114218000800303> adresinden 1.6.2017 tarihinde alınmıştır.

OECD Tax Revenue Statistics. (2017). Tax on Goods and Services, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-goods-and-services.htm#indicator-chart> adresinden 8.10.2017 tarihinde alınmıştır.

Öz, E. (2004). Tarihi Perspektiften Osmanlı'da Vergi. *Mevzuat Dergisi*. Yıl: 7, Sayı: 84, Aralık. <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/12a/08.htm#> adresinden 22 Ocak 2017 tarihinde alınmıştır.

Solmaz, E. (2008). İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış. *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 11. 132. <https://www.mevzuatdergisi.com/2008/12a/01.htm> adresinden 15.03.2017 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. (1982). https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf adresinden 20 Ocak 2017 tarihinde alınmıştır.

Ulusoy, A. (2017, Şubat 24). Büyüme İçin Yabancı Sermaye. Yeni Şafak. https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetulusoy/buyume-icin-yabanci-sermaye_2036410 adresinden 10.3.2017 tarihinde alınmıştır.

UNDP Türkiye Ofisi. (2015). Sık Sorulan Sorular. Destekleyici Belgeler. <https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Pulcations/hdr/2015> adresinden 19 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

World Bank Data. (2017). Foreign Direct Investment, Net İnflows (% of GDP) <https://data.worldbank.org/indicator> adreinden 21.12.2017 tarihinde alınmıştır.

